DERVİŞ MEHMED

NEŞATİ YAĞI

TIBBÎ YAĞLAR ÜZERİNE BİR RİSALE

NİL SARI - RAMAZAN TUĞ

MERKEZEFENDİ
GELENEKSEL TIP
DERNEĞİ

DERVİŞ MEHMED

NEŞATİ YAĞI

TIBBÎ YAĞLAR ÜZERİNE BİR RİSALE

NİL SARI - RAMAZAN TUĞ

İSTANBUL 2009

Zeytinburnu Belediyesi'ne teşekkür ederiz.

DERVİŞ MEHMED

NEŞATİ YAĞI

TIBBÎ YAĞLAR ÜZERİNE BİR RİSALE

Editör
Bülent Özaltay

Yayınlayan
Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği
Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi
Merkezefendi Yeniçiftlik yolu 1 • İstanbul 34015
0212 6644155 • 0533 2062338 • faks 0212 4164576
www.ztbb.org • bilgi@ztbb.org

Yapım
Anka

Tasarım Uygulama
Ahmet Yumbul

Baskı ve Cilt
Pınarbaş Matbaacılık ve Reklam Hizmetleri
San. ve Tic. Ltd. Şti.
0212 5445877

ISBN
978-975-00024-5-8

İstanbul 2009

İÇİNDEKİLER

ENDERUN-I HÜMÂYÛN KİLÂR-I HASSA BAŞKULLUKÇUSU DERVİŞ MEHMED'İN DÜHN TERKİPLERİNE AİT RİSALESİ*

GİRİŞ

Elinizdeki eser, dühn yapımına ve terkiplerine ait bir risaledir. Dühn tabiri, haricen sürülen merhem anlamına geldiği gibi, tek başına kullanılmak ya da merhem terkibine konulmak üzere ham eczadan elde edilen gülyağı, fesleğen yağı, neft yağı gibi çeşitli tıbbi ve kokulu yağlar için de kullanılırdı.

Risalenin ilk sayfasındaki bir kayıttan anlaşıldığına göre, incelemeye konu olan el yazması 1840 yılının Ağustos ayında Darüssaade Ağası[1] iken vefat eden Abdullah Ağa'nın terekesi arasından ayırılarak vakfedilmek üzere Hazine-i Hümâyûn Kethüdası'na[2] verilmişti. Bu kayıtta risalenin kısaca tanıtımı yapılmakta ve Neşati yağı adı verilen, çok övülen bir merhem ile diğer hoş (latîf) yağların muhtelif etkilerini ve yararlarını anlatan, makbul ve muteber bir risale olduğundan söz edilmektedir.

Aharlı kâğıt üzerine nesih hat ile 48 varak olarak kaleme alınmış olan risale

---

* Risale, bize başvuran bir sahaftan Evyap Vakfı tarafından 1987 yılında satın alınarak Ana bilim Dalımız yazma koleksiyonuna kazandırılmıştır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi yazma eserler kolleksiyonunda, 1104 numarada kayıtlıdır.

[1] Darüssaade Ağası: "Saray memurlarının büyüklerinden olan kızlar ağasının ünvanı idi. Darüssaade, padişahın evi demek olup hürmet için bu ünvan ile anılırdı. Darüssaade ağası sarayın ve Enderun kısmının en büyüğü idi. Mevkii, kapı ağası ve daha sonraları mevkileri yükselen silahtar ağadan yüksek olup derecesi sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelirdi. Asıl vazifesi, sarayın kadınlara ait olan harem-i hümâyûn kısmına nezaretti". (Bkz. M.Z.Pakalın: *Osmanlı Tarih Deyimleri veTerimleri Sözlüğü,* c.I, s.400-401).

[2] Hazine-i Hümâyûn kethüdası:"Enderun hazinesine Hazine-i hümâyûn denilirdi. Bu hazineyi eski padişahlar zamanında muharebe karşılığı olarak saklanılan para ile kıymetli eşya teşkil ediyordu. Saraya giren ve çıkan eşyadan hazine kethüdası birinci derecede mesuldü. Hazine-i hümâyûndaki eşyanın defterlerini ve bunlardan satılanlar veya imha olunanlara ait cetvel suretlerini hazine kethüdaları muhafaza ederler ve memurluktan ayrıldıklarında haleflerine devrederlerdi". (Bkz. M.Z. Pakalın: a.g.e., c. I., s.789).

deri ciltli, miklebli ve cildin her iki tarafı küçük şemseli, 18x24,5 cm ebadında olup; kâğıtlarda bir aslan şekli, T ve sola bakan F ile AC filigranları tespit edilmektedir[3].

DERVİŞ MEHMED

Risalenin yazarı, Osmanlı Sarayının Başkullukçusu Derviş Mehmed'dir. Başkullukçu Derviş Mehmed'in hayatı ile ilgili bilginin tamamı Risalenin mukaddimesinden edinilmiştir. İslâm Ansiklopedisi gibi genel başvuru kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamış, risalenin bir başka nüshası da tespit edilememiştir.[4]

Osmanlı Sarayı görevlilerinden olan başkullukçular, kiler-i hassa odasında kilercibaşıların nezaretinde olup, gerektiğinde Padişahın yemek, şerbet ve ilaçlarını hazırlar; tadını, kokusunu ayarlardı. Başkullukçunun[5] görevleri, Kutadgu Bilig'de anlatılan idişçibaşı'nınkilere benzer[6]. Saray teşkilatının genişlemesiyle başkullukçunun hazırlamakla sorumlu olduğu yiyecek ve içecek çeşitleri azaldıysa da, bazı kaynakların kaydettiği gibi, bu vazifenin sadece aşçılıkla sınırlı olmadığını çalışmanın konusu olan risaleden öğreniyoruz.

Başkullukçunun işi Padişah ile ilgili olduğundan, itibarlı bir görevdi. Denenmiş, dürüst, güvenilir, yetenekli, anlayışlı, akıllı, temiz, namuslu, sakınan, Allah'tan korkan kişilerin bu göreve getirilmesi gerekli görülürdü. Derviş Mehmed de, dühn terkiplerine ait risalesinin mukaddimesinde yazdığına göre, seçkin bir aileye mensuptu. Derviş Mehmed, II. Bayezid

---

3 Risaledeki kâğıt filigranları incelenen filigran kataloglarından kısmen tesbit edilebilmiştir. c. M. Briquet: Les Filigranes Dictionnaire Historique des Marques du Papier. Leipzig 1923; O. Ersoy: *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıt.* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963. Aslan şekli için bkz.: s.65, şekil 23; A. Velkov - S. Andreev: *Filigranes dans les Documents Ottomans.* Bibliotheque Nationale "Cyrille et Methode". Commission Archeographique Bulgare Section Orientale, Sofia 1983.

4 Bkz.: E. İhsanoğlu (edit.); Hazr.: Ramazan Şeşen, Cemil Akpınar ve Cevat İzgi: *Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları* (Arapça, Türkçe, Farsça) Kata1oğu. İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1984.

5 Başkullukçu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: M. Z. Pakalın: a.g.e., c.I, s.166; Başkullukçu'nun farklı bir hizmeti için bkz.: İ.H. Uzunçarşılı: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945, s.312: "Seferli koğuşu (Hâne-i Seferli) müstaitlerinden biri olan Başkullukçu haftada iki def'a bir leğen içinde destâr-ı hümâyun denilen padişahın sarığıyla abdest havlularını yıkar ve bu iş görülürken koğuş halkı da hep bir ağızdan ilahi söylerlerdi". Ayrıca bkz.: İ.H.B. Baykal: Enderun Mektebi Tarihi. İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, s.57-58, 60-62.

6 Yusuf Has Hâcib: *Kutadgu-Bilig:* Çeviren R. R. Arat: I.Metin, s.299-301; II.Tercüme, s.213, satır 2892.

(1481-1512) döneminin başlarında Horasan'dan[7] gelip Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dâhil, üç padişaha hizmet ettiğini belirttiği Gülbaba'nın[8] neslinden olduğunu yazar.

Hünername'den Hastalar Odası'nın tasviri ve hasta arabası

Risalede verilen bilgilere göre, Derviş Mehmed'in ecdadından kimseler daha sonraki dönemlerde de Osmanlı sultanlarının hizmetinde bulunmuştur. Sultan III. Ahmed devrinde (1703-1730) akağa[9] olan Seyyid Cüce[10] Mehmed Ağa 40 yaşına kadar; Sultan I. Mahmud'dan (1730-1754) III. Mustafa devrine (1757-1774) kadarki dönemde de Hasib Efendi Saray'da hizmet etmiştir. Bundan sonra hizmet nöbeti Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) devrinde,

---

7 Horasan: İran'da Hazar denizinin hemen batısında kalan bölge.

8 Gülbaba*: (Merzifon ? - Budin 1541). Asıl adı Cafer; Türk asker ve Bektaşi dervişi. Yaşamı efsaneleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın çeşitli seferlerine katılarak kahramanlıklar gösterdiği söylenir. Yine bir söylentiye göre, Budin kuşatmasında şehit düştü, cenaze namazı şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından kıldırıldı, cenazesinde padişah da hazır bulundu. Türbesini Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmet Paşa yaptırdı (1543). Her zaman sarığına bir gül takarak dolaşır, bu nedenle "Gülbaba" diye anılırdı. Türbesinin bulunduğu Budapeşte'deki yer Rozardomb (Gültepe) adını taşır*, (Büyük Larousse). Bkz.: F. İsfendiyaroğlu: Galatasaray Tarihi. c. I, İstanbul 1952. s. 58. *Gülbaba'nın Budin'de kabri olup ziyaret edildiğine ve adını taşıyan vakıf kurulduğuna dair Osmanlı Arşivi'nde belgeler vardır* (BOA, HR.MKT.DV, 36/ 77).

9 Akağa: Osmanlı Sarayı'nda görev yapan, çoğu Boşnak asıllı hadımlara verilen ad. Amirlerine kapı ağası veya Bâbüssâade ağası denirdi. Genelde, Sarayın kapı işleriyle görevli olan akağalar, terfi ederek kilercibaşı, hazinedarbaşı, saray kethüdası, kapıağası olurlardı. Padişaha en yakın görevlilerdi.

10 Cüce: Osmanlı sarayında enderun kısmında bulunan bir sınıf hizmet erbabı. Bunlar, seferli koğuşuna mensuptular. Vazifeleri bir çeşit soytarılık ve hükümdarı eğlendirmekti. Mamafih içlerinden okuryazar, dirayetli kimseler de yetişir ve bazı enderun memuriyetlerine tayin edilirlerdi. Bir kısmı da padişaha musahip olurdu. Cücelerin en kıdemlisi ve bazen da hükümdar tarafından en sevileni "başcüce" adıyla diğerlerine âmir seçilirdi. Kamil Kepeci, *Tarih Lugati.*

Topkapı Sarayı'nda Enderun-ı Hümayun

Sultan'ın birçok kere, "*Ahmed benim dadımdır*" dediği dayısı Seyyid Ahmed Ağa'ya gelmiştir.

Risalenin müellifi Derviş Mehmed'in sözünü ettiği bu kişiler hakkında genel kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kendi ifadesi ile "*beşikte iken feryadı figanım padişaha hizmet arzusuydu*" diyen Derviş Mehmed, 1764/5 (H.1178) yılında dünyaya gelmiş ve on yaşına girmeden, I. Abdülhamid'in tahta oturduğu gün (21 Ocak 1774) Galata Saray-ı Hümayûnu'na çırağ edilerek[11] öğrenime başlamıştır. Derviş Mehmed, III. Selim (1789-1807) döneminde, 13 Kasım 1793 (8 Rebiülahir 1208) tarihinde Galata Sarayı'ndan Enderûn-ı Hümayûn Kilâr-ı Hassa'ya[12] çırağ olmuştur.[13] Altı ay sonra Başkullukçu ikinciliğine getirildiğinde, verilen bu payeyi, "*akranımdan mümtaz oldum*" şeklinde ifade eder.

[11] Galata Sarayı: "Saray hizmetleri için adam yetiştirmek üzere kurulmuş olan müessesenin adıdır. Enderun ananesine göre buradaki binayı Beyazıt, Gülbaba adlı ve orada gömülü bir velinin işaret ve tavsiyesiyle yaptırmıştır". (M.Z. Pakalın: a.g.e., c.I, s.641; Ayrıca bkz.: F. İsfendiyaroğlu: *Galatasaray Tarihi:* s.58.)

[12] Kilâr-ı Hassa (Kilâr-ı Âmire): "Başta padişah olmak üzere saray mensuplarının yiyip içmesi için alınan eşyanın sarf edilip harcanıncaya kadar muhafaza olunduğu yere verilen addır". (M. Z. Pakalın: a.g.e., c.II, s. 281).

[13] Çerağ olmak: Bir kimseye hizmet ettikten sonra mükâfata nail olmak. Bu suretle mükâfat olarak bir mevki veya mansıp almak. Cariye iken evlendirilip bark sahibi edilmek. Bir kimsenin yanında yetişip terbiye alarak adam olmak. Çırak kelimesi bundan bozmadır. (Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı.* İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.)

DERVİŞ MEHMED'İN NEŞATİ YAĞIYLA TANIŞMASI

Risaleye göre, Enderun-ı Hümayun'da ikinci Başkullukçu iken Derviş Mehmed 28-29 yaşlarındaydı. O günlerde, değişik isimlerle meşhur olan bir "*mübarek yağdan*"dan söz ediliyordu. İşitildiğine göre, *"bundan bir miktar bir adamın eline geçse, iksire malik olmuş gibi"* olur; *"birbirine fındık kadar hediye gönderseler, bu yağa malik oldum diye defineye malik olmuş kadar"* övünülürdü. Fakir-zengin herkes çok rağbet edilen bu mübarek yağa ihtiyaç duyardı. Derviş Mehmed, fakirlere hizmet için bu yağın yapılışını öğrenmeye karar verir. *"Lakin bu kimya-yı saadeti yine bir ehlinden görmeyince çare yoktur"* derken, akrabasından Hasib Efendi'nin bir mecmuası eline geçer. Bu mecmuayı incelerken, bir sayfada *"Kilar-ı Hassa'da yapılan muşamma"*[14] tertibinin[15] yazılı olduğunu görür. Bu tertibi hemen bir kenara yazıp saklar. Daha sonra kaleme alacağı risalede bu terkibe de yer verecektir.

Matrakçı Nasuh'un fırçasıyla Topkapı Sarayı'nda Gülhanebaşı

Bundan sonra Derviş Mehmed meşhur Neşati yağının peşine düşer. Enderûn'da Seferli Koğuşu[16] mensubu Neşati Efendi hazretlerinden

---

[14] Muşamma': Muşamba; mum, balmumu, kauçuk veya benzer herhangi bir madde; ya da bu gibi bir madde ile kaplanarak su geçmeyecek hale konmuş bez veya diğer dokumalar; bir tür yakı; bitkilerin salgıladığı balmumuna benzer madde.

[15] Tertib: "Ecza ve makadîr-i muhtelifeden mürekkeb ve ma'mul devayi müstahzar, onu havi reçete." *(Kamûs-ı Osmanî).*

[16] Seferli Koğuşu: "Enderun teşekküllerinden "Seferli Ocağı" mensuplarının koğuşlarına verilen addır. Kiler koğuşundan evvel, Doğancı koğuşundan sonra gelirdi Bu koğuş mensuplarının ilk zamanlarda vazifeleri Enderun halkının çamaşırlarını yıkamak idi. Sonraları teşkilat genişlemiş, bir ilim ve sanat mektebi haline gelmişti. Âlimler, şairler, musikişinaslar, hanendeler, nakkaşlar, kemankeşler, pehlivanlar buradan yetişirdi. Dilsiz ve cüceler de bu koğuşa mensuptu." (M. Z. Pakalın: c. III, s. 142; Ayrıca bkz: İ. H. Uzunçarşılı: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı.* s.311- 2).

ara ara sorarak bir takım eczanın adını öğrenir. Neşati Efendi'nin[17] onu istidatlı bulduğunu, ancak, "*yaparken görmeyince malumun olmaz*" dediğini nakleden Derviş Mehmed, Neşati Efendi'nin, "*bir gün külhan başına*[18] *gelsin diye*" haber göndermesi üzerine, kendi ifadesi ile "*alelacele varup, hizmetinde hazır durup, can u gönülden tabhını*[19] *tahsil*" eder. Neşati Efendi, yağın terkibini de lûtfeder, ancak terkibin eczasından birini saklar ve "*bunu her yaptığında benim yağımdan yumurta kadar kat ki, bir ecza noksandır, tamam olur*" der. Bunun üzerine Derviş Mehmed, kendi ifadesiyle, büyük bir şüpheye kapılıp, düşüncelere dalar. Bu arada Yahudi bir aktardan da Saraya ait bir yağ terkibini öğrendiğini şöyle anlatır: "*Hekimoğlu derler bir Yahudi bazı ecza-ı attariye ve ud ve anber ve misk satar idi. Buna yağların bazısını ısmarladığımda dedi ki: "Ne yapacaksın?" Ben dahi ketm etmeyip Neşati Yağı yapacağımdır" dedim. Bana dedi ki, "Sen bir iyi adamsın, benim pederimin defterinde bir yağ vardır; vaktiyle Silahdar Ağalar*[20] *tarafından almışlar, sana o terkibi*[21] *getireyim". Ben dahi, "Getir" diye, pek de talip olmaz gibi cevap verdim. Ertesi günü geldi, beni bir tenha yere götürüp okudu, ben de yazdım*".

Çok sevinen Derviş Mehmed, Yahudi aktara pek çok ikramda bulunur. Aktarın ertesi gün bir başka defter bulup getirmesini de şöyle anlatır: "*Yahudi, gitti, ertesi gün başka bir defter daha bulup getirdi onu da yazdık. Hâsılı bu şekilde o değerli yağa mâlik olup sevinçle korudum, cânım gibi sakladım.*"

Derviş Mehmed sonunda, "*ecza-yı şerifi evliyanın himmetiyle*" elde ettiğini yazar. Sonuca ulaşmasını kendi başarısı saymayıp, büyük bir tevazu gösterir. Bu yağın tarifine sahip olduğuna çok sevinir, bu değerli yağın terkibini canı gibi koruyup saklar, fakat yapmaya bir türlü kudreti olmadığından bu bilgi bir

---

[17] Neşati Efendi, metinden anlaşıldığına göre, Seferli Koğuşuna mensup olup, Gülhane'de bulunan bir binada tıbbi ve kokulu bitkilerden aromatik yağlar elde ediyor olmalıydı; genel başvuru kaynaklarından hakkında bilgi edinemedik.

[18] Gülhane: Topkapı Sarayı surları içinde kalan bölgede, Sarayburnu ile Ahırkapı arasındaki bahçe. Adını buradaki gül bahçesinden ya da saray için gülsuyu ve gülbeşeker üreten bir yapıdan aldığı sanılmaktadır. *(Büyük Larousse)*.

[19] Tabh: Pişirme, kaynatma; ilâç kaynatma; ateşte pişirilerek hazırlanan ilâç. *(Kâmûs-ı Türkî)*.

[20] Silâhdâr Ağa: "Sarayın ileri gelen erkânından birinin ünvanıdır. "Silahdâr-ı şehriyârî" de denilirse de maruf olan "Silâhdâr ağa" dır. Silâhdâr ağa ilk zamanlarda "Erkân-ı havass-ı cüvanî" denilen ağaların ikincisi idi. Birincisi "Has oda başı" idi Silâhdâr padişahın yakınlarından olduğu için mühim bir vazife idi. Merasim ve alaylarda at üzerinde, başında zülüf ve kırmızı kadifeli üsküf olduğu ve padişahın kılıcı sağ omuzunda bulunduğu halde hükümdarın sağ gerisinde yürürdü." (M. Z. Pakalın: a.g.e., c.III, s.221).

[21] Terkib : "Bir şeyi diğer şey ile karıştırmak, mürekkeb kılmak: Terkîb-i ecza." *(Kamûs-ı Osmânî)*.

süre gizli kalır. Derviş Mehmed, maddi imkânı olmadığı o günleri için, *"Nice kudretim olsun ki, bir vukiyye şem alınsa beşyüz guruşa muhtaç"* diye yakınır.

Nihayet, 1803-4 (H.1218) tarihinde Kiler'de Başkullukçu olan Derviş Mehmed, *"define-i şerif"i* yavaş yavaş geliştirmeye ve bazı mürekkep tıp kitaplarını incelemeye başlar.

Topkapı Sarayı'nda Hekimbaşı Odası

TOPKAPI SARAYI'NDA İLAÇ HAZIRLANMASI

Osmanlı Sarayı yalnızca hükümdarın ve ailesinin evi değildi. Devlet Saraydan yönetiliyor, bugünkü anlamda devlet erkânı, Enderun Mektebi mensupları ve meslek erbabı yetiştiren Ehl-i Hiref teşkilâtı ustaları ve çırakları, gece ve gündüz sarayda hizmet edenler; hastaneler, eczaneler ve diğer kuruluşlar Sarayın yerleşim alanı içinde bulunuyordu. Tabiidir ki, 25 ile 40 bin kişiyi bulduğu söylenen Osmanlı Sarayı mensuplarının hastalıklarını tedavi için ilaç yapımının gelişmiş bir uğraş olması kaçınılmazdı. Hekimbaşı Odası olarak bilinen Başlala Kulesi ile Helvahane ve Gülhane gibi yapılarda saray mensupları için çeşitli ilaçlar hazırlanırdı. Hekimbaşının tarifi üzerine eczacılar, Başlala, Enderun Kullukçusu ve Zülüflü Baltacılar'ın gözetiminde ilaç yaparlardı. İlaçlar, Başlala ve Hekimbaşı ile birlikte mühürlendikten

sonra muhafaza edilirdi.[22] Başlala ve Başkullukçu mevkileri çok güvenilir olmayı gerektirirdi. Derviş Mehmed'in, kendisine ve ailesine ait yukarıda verilen bilgiler göz önüne alındığında, Osmanlı hükümdarlarının nesiller boyu güven duyduğu bir aileden geldiği söylenebilir.

Gelibolulu Mustafa Âli'nin *"Mevaîdü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis"*inde (16. yüzyıl); Abdullah ibn-i İbrahim Üsküdari'nin *"Tarih-i Vâkıât-ı Sultan Süleyman-ı Sâni"* (1688-1694) adlı eserinde; Ali Ufki Bey'in (Alberto Bobovio) Enderun'u anlatan el yazmasında Topkapı Sarayı Enderun Hastanesi hakkında önemli bilgiler bulunur. Bunlara göre, Tımarhane Ağası denilen Hadımağalar (siyah ve beyaz haremağaları) hastaneyi idare ediyordu ve hastane girişinde bir daireleri vardı. Molla Tiflisi'nin *"Hünername"*sindeki minyatüründe

Topkapı Sarayı Hareminde Cariyeler Hastanesi

[22] Başlala: "Padişahlarla her zaman münasebette bulunmalarından dolayı sarayın muteber mansıplarından bir mansıptı. Başlalalık kıdeme bakılmaksızın has odaların mûtemet, mûteber ve müstaitlerinden birine doğrudan doğruya padişah tarafından tevcih olunurdu. Padişahın hususi hizmetine bakar, tebdil gezdiği zaman padişaha refakat ederdi. Hekimbaşılar saray-ı hümayuna geldiklerinde başlâlalara mahsus dairede kalırlar ve hasta mevcut olup ilâç tertibi de gerekirse başhasekilik kulesindeki mahall-i mahsusta mahfuz olan eczaneden icabeden ilâcı eczacıya tertip ettirirlerdi. Fatih zamanında tesis olunan bu eczanede nefsi hümayun veya hanedan-ı saltanat için hekimbaşınm tâyin ettiği edviye hekimbaşının refakatinde gönderilen eczacı ve başlâlanın enderunlu kollukçusu ve zülüflü baltacısı birlikte oldukları halde tertip ve hazırlanan ilâcı ihtiva eden şişe veya kutu hekimbaşiyle başlâla tarafından mühürlendikten sonra takdim olunurdu." (M.Z.Pakalın: a.g.e.)

Hünername'den Hastalar Odası'nın tasviri ve hasta arabası

de, Hasta Odası olarak tanımlanan Hastanenin giriş kapısında bir siyahî Bimârhane Ağası ve iki de beyaz Hadımağası resmedilmiştir. Enderun Hastanesinde, Has Odası, Hazine Odası, Büyük Odası, Seferli Odası ve Küçük Odasına ait ayrı bölümler vardı. Bir yer de Cundi'lere[23] ayrılmıştı.

Saray içinde, bugün mevcut olan Harem'deki Cariyeler Hastanesi gibi daha başka hastaneler de vardı. Mesela, Kumbaracılar'ın ve Baylav'ın çalışmalarına göre, Seferliler Koğuşu için Enderun içinde ayrı bir hastane daha vardı.

Seferli Odası mensupları baharda tıbbi bitkileri ve güzel kokulu çiçekleri toplar, bunları damıtarak buhur suyu adı verilen bir kokulu su elde ederlerdi. Buhur suyunu Sultana sunduklarında, karşılığında "buhur suyu akçesi" (atiyye) ile kendilerine ihsan buyrulurdu. Yine Kumbaracızade ve Baylav'ın tanıttığı 1708 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre, Seferli Odası mensubu Ankaralı Mustafa Ağa buhur suyunun terkibini hazırlayan kişiydi. Seferli koğuşu mensuplarının yeni bir takım ecza terkipleri geliştirmiş olmaları mümkündür. Derviş Mehmed'in sözünü ettiği ve az çok sorarak bazı eczaları kendisinden öğrendiği Neşati Efendi de Enderûn'da Seferli Koğuşu mensubuydu. Derviş Mehmed'in de meraklı, arayan, soran, keşifte bulunma arzusunda olan biri olduğu anlaşılıyor. Neşati Efendi'nin,

[23] Cündî: Binicilikte mahareti olanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Arapça bir kelime olan ve asker anlamına geelen "cünd" sözcüğünden türetilmiştir.

Derviş Mehmed'i istidatlı bulması, ancak, *"yaparken görmeyince malumun olmaz"* diye ona, *"bir gün külhan başına gelsin diye"* haber gönderir. Külhan, yani ocak başı denen yerin tarifi yapılmamakla birlikte, kastedilenin tıbbi ve kokulu yağların ve suların elde edildiği *Gülhane* olması muhtemeldir. İşlemler için kullanılan çeşitli araç-gereçler, mesela, imbikler, ocaklar; su, kum ve kül banyoları, havanlar, şişeler, huniler burada bulunuyor olmalıydı. Gülhane bahçesi Marmara yönünde deniz tarafındaydı. Derviş Mehmed, gül yağının artık Hindistan'dan gelmeyip, Bulgaristan'ın Kızanlık[24] yöresinde gül ekilmeye başlandığını ve bol miktarda gül yağı elde edildiğini anlatmaktadır. Matrakçı Nasuh, *Beyan-ı Menazi'l-i Irakeyn* (1537) adlı eserindeki İstanbul minyatüründe bu bölgeyi de resmetmiş ve bahar çiçekleri açmış ağaçların yanı sıra bir yapı da çizmiştir ki, bunun tıbbi ve kokulu yağ ve suların elde edildiği bina ve bu bölgenin Derviş Mehmed'in Neşati yağının yapılmasını öğrenmeye gittiği *Gülhane* denilen yer olması ihtimali çok yüksektir. Hane, "ev" anlamına geldiğine göre, "Gülhane" adını, gül yağı ve gül suyu gibi tıbbi ve kokulu yağların ve suların üretildiği binadan almış olmalıydı.[25]

Osmanlı sağlık tarihinde kilerler eczacılık bakımından daima ayrı bir önem taşır. Darüşşifalarda olduğu gibi, sarayda da eczalar ve ilâçlar Kilâr-ı Hassa Odasında saklanıp korunurdu. Kumbaracızade'nin çalışmasına göre, Fatih Sultan Mehmed (1444-1446; 1451-1481) Kilâr-ı Hassa Odası yanında bir de eczane kurmuştu ve burada çiçek suları, lokman ve afyon ruhları, tiryaklar vd. saklanırdı. Bobovio'ya göre, Kilar-ı Hassa Odası mensupları, tiryaklar ve şerbetler hazırlardı. Enderun'un Kilar-ı Hassa odasından Harem'e geçildiğinde, Sultana yemek pişirilen mutfak ile Harem eczanesi vardı. Arşiv belgelerine göre, saraya gereken ecza, hassa kilercibaşının arzı ile istenirdi. Kilercibaşının emrinde olan miskçibaşı[26] ecza listelerini kiler-i amireye bağlı peşkircibaşıya[27] teslim ederdi.

Derviş Mehmed'in önce Enderûn-ı Hümayûn'da Kilâr-ı Hassa'ya çırağ

[24] Kızanlık (Kazanlık): 1878'de Rumeli-i Şarki Vilayeti'ne, 1908'den sonra Bulgaristan'a bağlı.

[25] Gülhane: Topkapı Sarayı'nın doğu tarafında Marmara boyunca uzanan bahçelerin bir kısmının yerine verilen addır. Tâbirin manası gül evidir. Bu ad eskiden orada Saray için gülbeşeker yapılan bir bina bulunduğundan dolayı verilmişti.

[26] Padişah ve saray için gerekli olan eczaların miskçibaşılar tarafından temin edildiğine dair bkz: BOA, c.SM, 3/136; BOA, c.SM, 9/437; BOA, c.MS, 12/612; BOA, c.SM, 13/662; BOA, c.SM, 16/838; BOA, c.SM, 34/1746 ve bu miskçibaşıların ekseriyetinin Yahudi olduğuna dair bkz: BOA, c.SM, 24/1205; BOA, c.SM, 34/1701; BOA, c.SM, 58/2905; BOA, c.SM, 153/7687)

[27] Kiler-i hümayun'daki peşkircibaşı lalaya mutat olarak ecza geldiğine dair bkz. BOA, c.SM, 120/6028.

olması, sonra da sırayla Başkullukçu ikinciliğine ve Başkullukçuluğa tayin olması da onun kademe kademe eczacılıkta ustalaştığını gösterir. Hatta daha Galata sarayında okurken bile eczacılığa merak sardığını düşünebiliriz. Çünkü Galata Sarayı'nda da eczacılık faaliyetlerinin olduğunu arşiv belgelerinden öğreniyoruz.

Saray mutfağının Helvahane adı verilen bölümünde de şifalı yiyecek ve içecekler hazırlanırdı. Bobovio ve Sedat Hakkı Eldem'in verdikleri bilgiye göre, şurup, reçel, helva gibi tatlılar ve kokulu sabunlar Helvahane'de büyük kazanlar içinde yapılırdı. Mesela, her Nevruz bayramında, kırk bir maddeden hazırlanan Nevruziyye macunu hazırlanarak Padişaha, Enderunlulara, devlet erkânına dağıtılır, karşılığında ihsanlar alınırdı.[28] Naşit Baylav'ın bulup incelediği *Helvahane Defteri*'ne göre burada ayrıca tiryaklar[29], haplar, toz ilaçlar, cevarişler[30] de hazırlanmaktaydı.

ECZA TİCARETİ

Risalede, İstanbul'un ecza ticaretine ait önemli bilgiler buluyoruz. Derviş Mehmed, ecza satan aktar dükkânlarından ve bunların Yahudi sahiplerinden söz eder. Risalede yer alan tıbbi ve kokulu yağların İstanbul dükkânlarında hazır olarak satıldığını, ancak Derviş Mehmed'in bunları tercih etmediğini ve başkalarına da tavsiye etmediğini, hatta kolaya kaçıp hazır yağ temin etmek isteyen okuyucuları bu yağların etkin maddeleri konusunda uyardığını aşağıdaki sözlerinden anlıyoruz: *"Vesvese olunmasın, zira bilhassadır tenbih. Bu dühn-i şerifi yapmak murad eden kimesne, bu lâzım olan yağları, Yahudi eczacılarında vardır, kolay olsun derse, eczasında olan havâssı hata itmiş olur. Bu harkdan naşi ve vakıf olduğumdan ötürü, mümkin oldukça her birini âsân vech üzere hall ve taktîr ve tahmirinin tarikini beyan eyledim. Zira bu yağı yapmanın âsân tariki, gel Yahudi, falan yağı getür, balmumu, zeytun yağı karışdır, bir mürekkeb yağ olur."*[31] Derviş Mehmed, *eczâ-i attâriyye*

---

[28] Padişah için hazırlanan nevruziyeyi takdim eden hekimbaşıya hilat giydirildiğine dair bkz. BOA, c.SM, 101/5062; BOA, c.SM, 117/5895.

[29] Tiryak: Eskiden zehirlere ve bazı hastalıklara karşı kullanılan bir cins macun, panzehir (Kâmûs-ı Türkî).

[30] Cevariş (cüvariş): Farsça olan "güvâriş kelimesinden Arapçalaşmış olup hazmettirici anlamına gelir. Mideyi güçlendirici, kokuları çözücü ve gıdaları ıslah edici terkiplerdir. (*Klasik Dönem İlaç Hazırlama Yöntemleri ve Terkipleri,* Hazırlayanlar: N. Sarı, R. Tuğ, A. Zeki İzgöer, M. Yahya Okutan, İstanbul 2003)

[31] Risale: v. 47b - 48a; Havâss: Hassalar, keyfiyetler anlamında olup, hazır olarak eczacıdan satın alınan yağların niteliklerinin ve dolayısıyla etkilerinin istenildiği gibi olmayacağı anlatılıyor. Hall: Çözme, karışık bir maddeyi ayırma; bir cismi kimya kaidesince mürekkep

satan *"Hekimoğlu derler bir Yahudi"*den de söz eder. Bu tarihlerde hekimlik mesleğinin babadan oğla geçmesi bir gelenekti. Yine bu dönemde ünlü Yahudi hekim aileleri vardı. Yahudiler ecza ticaretiyle de yakından ilgiliydi.

Bir kısım yağlar İstanbul'da kolay ve bol miktarda bulunabiliyordu. Mesela, elma (adaçayı elması) yağı, *"her eczacı dükkânında bulunur bir mebzûl yağdır";* darçîn yağı, *"Asitanede her mahalde bulunur ve herkes imbikten çıkarır";* kehribâr yağı, *"Âsitâne('de) kati vâfır çokdur"* şeklindeki açıklamalar bize bu konuda bilgi veriyor. Bir takım ecza ise pazarlarda saksı içinde, yani köklü olarak satılırdı. Bu konudaki bilgileri; biberiye, *"Pazartesi pazarında saksılarda satarlar bir mübârek nebattır"*; fesleğen, *"bir güzel kokulu ottur. Baharda saksılara dikip satarlar"* gibi açıklamalardan ediniyoruz.

Bir kısım yağların ise İstanbul dışından, bazen de pek uzak yerlerden getirtildiğini öğreniyoruz. Mesela, gül yağı önceleri uzak doğudan gelirmiş. Derviş Mehmed'in anlattığına göre gül yağının *"gayet a'lâsı Hind*[32] *diyarından gelirmiş, sonra bir kimse bu dühn-i şerîfi Rumeli'nde Kızanlık denilen mahalde icrâ edip, ol andan bu vakte değin Kızanlık'dan gelen dühn-i şerîf Âsitâne'ye gelip diğer memleketlere bu taraftan"* gidermiş. Derviş Mehmed, böylece gül yağı çıkartmaya gerek olmadığını anlatır: *"Her sene hem-irâ'e-i mülûkânelerinde beher sene biner miskâl olarak Kızanlık'dan gelmededir ve bazen yüzer ve ikişer beşer yüzer de getirirler. Üç miskâl lâzım deyu bu amele giriftâr akıl kârı değildir."* Bundan sonra, gül yağının fiyatının çok ucuzladığını ve gül yağının İstanbul üzerinden dünyaya dağıtılarak ticaretinin yapıldığını öğreniyoruz.[33] Derviş Mehmed, Rumeli'den Saray'a büyük miktarda gül yağı geldiğini ve elde etmeye değmeyeceğini söylemekle birlikte, özel bir yöntem vermekten de geri durmaz.

Ödağacı yağının da Hindistan'dan ithal edilen, hatta bazen piyasada bulunamayan bir yağ olduğunu, *"A'lâsı Hindistan'dan gelir* (koyu kızıl renkli); *bazen gelmeyip bulunmazsa yapmak muktezî olur"* ifadesinden anlıyoruz.

Drog ve yağ ticaretinin yön değiştirdiğini gösteren örnekleri de bu risalede buluyoruz. Mesela, Derviş Mehmed, *"karanfil yağı Hind'den gelür. A'lâsı şimdi Felemenkten dahi geliyor"* demektedir. Kakule yağı *"Felemenk'den*

olduğu eczaya tahvil ile terkibini bozma (Kâmûs-ı Türkî).

[32] Bazı ecza ve drogların ithal edildiği dönemin drog ticareti merkezlerinden; Hind adalarını da içine alan Hindistan bölgesi.

[33] Kızanlık'ta imal edilen gül yağının güvenli olarak taşınması, ticareti, vergisi ve denetimi konusunda çeşitli önlemlerin alındığına dair bkz: BOA, c.SM, 197/8180

gelir. Bazen bulunmaz." ifadesi de bu tarihlerde Hollanda (Felemenk) ile yapılan tıbbi yağ ticaretinin kanıtıdır.

Bir takım eczanın ise zaman zaman piyasada bulunamadığı anlaşılmaktadır. Piyasada bulunmadığı zamanlarda ihtiyaç duyulan yağların yerli üretim ile elde edildiğini yine Derviş Mehmed'den öğreniyoruz. Nasıl ki Kızanlık'ta üretilen gül yağı kaliteli olup ucuza mal edilmişse, diğer tıbbi ve kokulu yağlar da piyasada bulunmadığı zaman yerli ürün olarak elde edilirdi. Mesela, Derviş Mehmed, ödağacı yağının yanı sıra, karanfil yağını da, Hindistan'dan ya da Hollanda'dan gelmediğinde, kendisinin yaptığını anlatıyor. Hatta elde ettiği karanfil yağı için, *"Hakir çıkardım, Hind'den gelenden â'lâ oldu"* diyerek, kendi yapımını övüyor.

Bulunmayan eczanın bazen de muadili kullanılırdı. Mesela, Derviş Mehmed, *"Bu zamanlarda pelesân-ı mısrî bulunmadığından bedeline turunç"* kullanılmasını tavsiye eder. Bizans döneminden beri baharat dükkânlarının bulunduğu yere Mısır Çarşısı adının verilme nedeni daha çok Mısır'dan ve Mısır yoluyla Yemen ve Hindistan'dan getirilen çeşitli ürünlerin, türlü alet, ecza ve baharatın satıldığı pek çok dükkânı ihtiva etmesindendir. Geldiği yerin adıyla anılan diğer eczalar da *Venedik termentisi*, Mekke'den gelen *Kâbe pelesengi* ve Amerika'dan gelen *Yeni Dünya ve Peru* pelesengleridir.

Derviş Mehmed, sakız üretiminden adını alan Sakız Adasından sakız ithalinin yapıldığını, bilinen bir husus olduğundan, açıklama ihtiyacı duymamış olmalıdır. Buna karşılık, karabaş bitkisi için, *"Sakız Adası'nda çok olur. Ol cezîreye istihârs[34] derler"* diye bilgilendirme ihtiyacı duymuştur.[35]

Mûmya-i ma'deni ise İran'dan ithal ediliyordu. Derviş Mehmed, bu maddenin nereden geldiğini ve nasıl elde edildiğini ayrıntısıyla anlatır: *"Dârâcerd nâm mahalden gelür… Acem ilinde Şebankâre nâm dağda bir mağara yukarusundan damlar. Altına altun maşraba korlar, içine akar derler. Müncemid olmasın deyu altun maşraba korlar, tâ ki maşraba dolup âhar yere dökeler, anda müncemid olur. Bazı dağlarda ve sularda bulunur. Kafru'l yehûd derler."*

Nihayet, Neşati yağının özellikle Mekke ve Medine'ye ihraç edidiğini

34 Sakız ağaçları çok olduğu için bu adı alan Sakız adasının Yunanca adı Hios (Χίος)'tur.
35 Helvahane'de Padişah için her sene yapılması mutat olan macunlara katılmak üzere Sakız adasından muhtelif drogların alındığına dair bkz: BOA, c.SM, 1/6; BOA, c.SM, 3/101; BOA, c.SM, 8/357.

ve karşılığında terkibe giren yağlardan alındığını, "*Husûsan Mekke ve Medine'ye üstâdımız Neşâtî merhum çok göndermiş ve anlar dahi buna lâzım olan yağlardan gönderirlermiş*" ifadesinden anlıyoruz.

Katıştırılmış *(Mağşûş)* Ecza

Hâlis ile Fâsid Eczayı *Tefrîk*

Bugün olduğu gibi tarih boyunca da pazarda birçok maddenin katıştırılmışı (tağşîş olanı) satılmış ve insanlar aldanarak bunları halis ecza diye satın alabilmiştir. Değerli bir ecza adı altında ona benzeyen daha ucuz bir ecza satılabildiği gibi, ağırlığını artırmak için eczaya kum, talk gibi maddeler eklenmiş olabilir, değerli yağlara ucuz yağlar katıştırılabilir, ya da ecza iyice kurutulmayabilir. Derviş Mehmed bu konuda hassastır ve yeri geldikçe saf olmayan ecza konusunda uyarılarda bulunur. Mesela, karanfil yağını "*bilene elli paraya, bilmeyene yüz paraya dirhemini satarlar; bazen mağşuş olur bulunmaz*"; ödağacı yağı alınırken "kokusu" ölçü alınarak denenmelidir: "*Bir mahalline sürmek ile yirmi dört saat kokusu gitmez. Bir katresini âteşe damladasın, eğer ûd-ı mâverdî gibi kokarsa hâlisdir aksi hâlde fâsiddir.*" ;"*Ûd-ı mâverdînin bir nev'i olur ki, âna buralarda bağdadi ıtlâk bahâsı dûndur, mu'teber değildir. Velâkin içerusu çürük olmaz. Çürük olursa da âsân tefrîk olunur*" gibi uyarılarda bulunur. Yağın hazırlanmasında kullanılacak sıvağı[36] maddesinin de saf olmasını şart koşar. Mesela,"*hâlis sarı balmumu şarttır, dikkat lazımdır*"; biberiye, "*hâlis sâde revgan ile karıştırılacak*" şeklinde uyarılarda bulunur.

Ticaret konusunu işlerken ele aldığımız örneklerde gördüğümüz gibi, Derviş Mehmed gerektiğinde, bir eczanın en iyisinin nerede yetiştiğini, nereden getirtildiğini, ya da nereden ithal edildiğini belirten bilgilerle yol gösterir. Aynı isim altında satılan eczadan hangisinin makbul olduğunu yine gerektikçe açıklar. İyi ile kötüyü ayırt etmeye yarayan bir takım ipuçları da verir. Derviş Mehmed, bir eczanın iyisini kötüsünden ayırt etmeye yarayan, rengi ve tadı gibi özelliklerini açıklar. Mesela, besbâsenin "*a'lâsı sarı ile kırmızılığa mâil*" olur. Karabaş'ın "*a'lâsı yapraklı ve çiçeği arguvân renkli ve tadı gayet yakıcı ve acı*"; karanfil'in, "*pek a'lâsı su görmeyüp kuru*" olanıdır. Derviş Mehmed, kendi tercihini de belirtir; mesela, "*hakîr üç-dört türlü anbere rast geldim. Cümlesinden ind-i hakîrânemde makbûl olanı anber-i*

[36] Merhemlerde etken maddeyi taşıyan ortama sıvağ denir. Eski medeniyetlerde katı ve sıvı yağlar, mumlar, zamklar ve bal, merhem sıvağı olarak kullanılırdı. Yağ çoğunlukla rezinler, mumlar ve bitkisel kökenli tozlar ile karıştırılırdı.

eşhîdir" demektedir.

Bir takım eczanın o günkü piyasa değerini de Derviş Mehmed'den öğreniyoruz. Mesela, 1803-4 (H.1218) yılında balmumunun bir vukıyyesi (1283 gram) 500 kuruşa satılırmış. Risalenin sonunda bulduğumuz listelerde yer alan yağların maliyetini incelediğimizde bu yağların o günkü maddi değerlerini öğrenebiliyoruz. Mesela, Neşati yağına katılan yağlardan en ucuzları hatmi ve mürrüsâfi yağları (bir-iki para); en pahalıları ise ödağacı, nane ve kalye-i misk yağları idi. O gün için terkibin "*cem'an isfenciyardan* (ispençiyardan/eczacıdan) *toplam fiyatı 1053 kuruş 27 paraya*" mal olmaktadır. Derviş Mehmed'in, "*Bir mikdârına bir at bağışladıkları ma'lûmumdur*" ve "*Beş-on dirhemine mâlik olan hazîneye cevâhir saklar gibi hıfz-ı hirâset ederler"* dediği Neşati yağı, söylendiği kadar değerlidir.

Muadil *(Bedel)* Ecza

Günümüzde, hekimin yazdığı bir ilaç yoksa eczacı hastaya onun muadilini verir. Fakat bugünkü muadil ilaçlar ticari isimleriyle ayırt edilirken, Derviş Mehmed'in döneminde kastedilen "eş değerde" olma hususiyeti, aynı etkiye/etkili maddeye sahip olma anlamına gelirdi. Tıp ve eczacılık kitaplarında bir takım ecza birbirinin "bedeli" olarak kabul edilir. Derviş Mehmed de, aşağıda adı verilen yağlardan biri bulunmadığı takdirde, diğerinin onun yerine kullanılabileceğini, yani "bedel" olduklarını belirtir:

cevz-i bevvâ yağı - besbâse yağı

mürr-i sâfi - belesân yağı

mu'asser habbü'lbân yağı - seliha - dârçîn yağı (*beş diremi*)

elma yağı - karabaş yağı (*berelere sürmek ile bedelidir*)

turunç kabuğu yağı - pelesân-ı mısrî (*Bunda olan kuvvet aynıyla pelesân-ı mısrî'de dahi mevcûd imiş. Bu zamanlarda pelesân-ı mısrî bulunmadığından bedeline turuncun sarı kabuğunun yağı isti'mâl olunur*.)

turunç kabuğu yağı - sünbül-i rumî *(ânın tabiatındadır)*

kakule yağı - karanfil yağı (*bedeli kendi kadar*)

huzâme yağı - nane yağı

merzencûş yağı - karınca yağı (*Bu kadar hayevânın helâkına sebeb olmasınlar deyu tahrîr olundu*)

mey'a-i sâile (karagünlük yağı) - lâden yağı

mûmya-yı ma'denî - kafru'l-yehûd zifti (*bir buçuk kadarı*)

Derviş Mehmed'in yukarıdaki açıklamalarından anlaşılacağı üzere, eşit etkiyi sağlamak için bazen bedelin daha fazla miktarda kullanılması gerekmektedir.

TECRÜBELER, BULGULAR, KANITLAR

Risale incelendiğinde görüleceği üzere sır tutulan bir takım bilgileri öğrenmek kolay değildir. Tıbbi etkisi olan maddeler tarih boyunca itibar ve gelir kaynağı olmuştur. Derviş Mehmed de öğrendiklerini bir süre sakladığını açıkça ifade etmiştir. Çünkü ancak 1803-4 (H.1218) tarihinde Kiler'de Başkullukçu olduğunda, "*derûnunda mezkûr olan defîne-i şerîfi*" yapma imkânı bulmuştur. Yazdığına göre, Sultan II. Mahmud (1808-1839) onu desteklemektedir. Böylece gizli tuttuğu ecza terkiplerini hazırlayabilecektir. Hazırladığı terkibin tesirlerini gördükçe sırlarının da açığa çıktığını, "*Bu mektûm olan esrâr-ı nihânı âşikâr olundu*"; "(Allah'ın) *Nâfi' isminin sırrı zuhûr eyledi*" ifadeleri ile anlatırken, yağın neden "*mübarek*" sayıldığını da açıklamış olur. Risalede verdiği diğer bir takım bilgileri de sır olarak değerlendirir. Mesela, ödağacı yağını çıkarmanın (*istihrac*ının) büyük bir sır olduğuna, ehil olmayanlara verilmemesine dair "*bildiğim budur ve pek esrârdır. Hıfz oluna, nâ-ehle demeyeler*" ifadesi ve mûm-ı asel için, "*esrârımız olan eczâ-yı mübâreke*" nitelemesi benzer bir tutumu yansıtır. "Esrarımız" diye nitelediği ecza ve yöntem bilgileri bir bakıma Derviş Mehmed'in "kendi buluşları" olmalıydı. Neşati yağı terkibinin ise, halk arasında kaybolmuş bir bilgi olduğunu, "*beyne'n-nâs zâyi' olmuş bir ma'ârifden olub*" diye ifade eder. Kaybolan bu bilgi Derviş Mehmed tarafından yeniden ortaya çıkarılacaktır.

Derviş Mehmed, bizzat uygulama yapmanın önemi üzerinde ısrarla durur. Dühn terkibi için, "*Lâkin bu kimyâ-yı sa'âdet yine bir ehlinden görmeyince çâre yokdur.*"; ve "*Neşâtî Efendi hazretlerinden nîm istifsâr ederek bazı eczâları haber aldım. Merhûm yaparken görmeyince ma'lûmun olmaz dedi*", şeklindeki açıklamalarla gözlemin ve deneyin önemini açıkça vurgular. Dühn terkibini fiilen yapmaya giriştiğini, "*icrâya mübâşeret olundu*" diye ifade eder.

İlgi çekicidir ki, Derviş Mehmed birçok kere eczanın ve terkiplerin etkilerine ait kanıt sunma ve kaynak gösterme gereğini duymuştur. Bu nedenledir ki yapılan gözlemlere ve edinilen tecrübelere atıfta bulunur. Yüksek "*menfa'atı müşâhede*" olunduğundan ötürü Neşati yağına da çok önem verir. Derviş Mehmed, kendi tecrübelerine ve mu'tad, yani rutin uygulamalara açıkça vurgu yapar. Mesela, dühn terkibinin etkisine dair verdiği bilgilerin doğruluğunu, "*mesmû'an ve mücerreben havâssını verelim*" diye ifade eder. Ayrıca, ilacın etkisine dair bilgileri birçok tecrübe sonucunda edindiğini açıklar. Örneğin, nevâzil tuğyânı tedavisi için, "*bu dahi hezâr kere hakîrin tecribemdir ve merhemin hâssasındandır*"; şiddetli nezle tedavisi için, "*mücerrebim ve mu'tâdımdır*"; yanıkların tedavisi için, "*bunu dahi hakîr hezâr be-hezâr tecribe eylemişimdir*" demektedir. Yağlardan, huzâme yağının etkisini, "*mücerrebdir*" diye savunmakta; mercanköşk suyu için ise, "*bazen midenin fesadı akabinde birer fincan nûş iderim, gayet menfa'ati mücerrebimdir ve bazı ihvâna ağrı ve bir az sancı zuhûr eylese âna dahi ziyâde müfîd oldu. Hezâr be-hezâr içerdim ve tecribe eyledim. Hâsılı suyu bu derecelerde menfaatludur Ekseri kendi mücerrebimiz olduğundan ziyâdece üzerinde duruldu*" diyerek, bizzat kendisinin almış olduğu sonuçlara vurgu yapmaktadır.

Derviş Mehmed, bazen de yağı kullananlardan etkilerini soruşturmakta ve onlardan aldığı geri bildirimleri yağın etkili olduğunun kanıtı olarak sunmaktadır. Mesela, Neşati yağının "*menâfi'ini katı çok kimseler nakl ü beyân etmişlerdir; nohud kadar kahve ile akşam ve sabah isti'mâl eden nisâ tâifesinin hayzı kanın yürüdürmüş, dahi hakîrden isteyenlerden duymuşumdur; Bazı ihvândan hâssasını suâl eyledim. Takrîr buyurdular ki, defalarca tecrübe eylediklerini ifâde ve dahi kullandıklarını ayân u beyân eylediler*" demektedir. Risalede ele aldığı diğer bir takım yağların etkilerini, kullanmış olanların tecrübelerine dayandırarak kanıta dayalı bilgi olarak sunar. Mesela, damıtık ağaç kavunu yağının etkisi için, "*nûş iden zevât-ı izâmın ma'lûmlarıdır.*"; acem nefti yağının kokusu için, "*gün geçtikçe sertliği gidip hoş bir koku peyda eder ki tarifine hacet yoktur, kullanan zevât-ı kirâmın ma'lûm-ı şerîfleridir*"şeklinde kanıt getirir.

Derviş Mehmed, bir yağın elde edilmesinde kullanılan birden çok yöntem arasından kendi tercihini de belirtir. Mesela, şemsiye gül yağı için, "*hakîrin tahsîlim ve muhtârım budur ki, tahrîr olundu*" der; sakızın halli sanatı için, "*biz bu tertîb ile yapup bu mürekkeb dühne ilhâk ederiz*" şeklinde kendisinin

uyguladığı yöntemi belirtir. Kendisince uygun ve doğru olan yöntemleri ve kullanım alanlarını, yetkili bir kişi ifadesiyle, "*muvâfıkdır, müfiddir, münâsibdir*" gibi tabirlerle belirtir. Mesela, sa'ter için verdiği tedavi reçetesine "*gayet muvâfıkdır*"; dakîk ile yapılan huzâme yakısının yara tedavisi için, "*müfiddir*"; "*turunc yaprağını ufûnetli zamanda kurutsalar münâsibdir*" demektedir. Risalede pek çok kesin ifade de yer alır; mesela, şemsiye sedef yağının yararı için, "*veca'ları kat' ider*"; şemsiye mersîn yağının tesiri için, "*saça ve sakala sürseler siyah eder*" diye yazar. Çok emin olduğu hususlarda daha da kesin bir ifade kullanır. Mesela, Neşati yağının "ufûnet-i havayı râfi'" olduğunu ifade ederken, etkisinin "güneş gibi ortada" (*ke'ş-şemsi fî vasati'n-nehâr âşkârdır*) olduğunu ileri sürer.

Bir takım yağların etkilerini ise öne çıkararak özellikle metheder. Mesela, turunç için, "*cemî'i havâssı tahrîr olunsa bir mücelled kitâb olur. Böyle bir mübârek nârencdir*" demektedir. Şemsiye oğulotu yağını ise, "*gayetle senâ olunmuş bir dühn-i mübârekdir*" şeklinde tanıtır.

Derviş Mehmed, gerek gördüğü takdirde bir takım uyarılarda da bulunur. Bazen, zeyt-i mağsûl konusunda olduğu gibi, "*tenbih*" tabiri ile başlayıp, açıkça uyarır: "*Hallolunup cümlesinden sonra ilâve oluna. Bizim yaptığımız yağdan beyzî kadar içine zammolunsa havâssına sirâyet eder. Vesvese olunmasın. Zirâ bilhâssadır*". Bazen de söylediklerinin ifadesi uyarı niteliğindedir. Mesela, mu'asser ânîsûn yağının, "*tayyâriyeti kalîl*" olduğundan, uçuculuğu az olan bu yağı uzun süre saklanacak bir ilaca katmak "*pek de işe yarar şey olmaz*" diye tenbihte bulunur.

Derviş Mehmed, tecrübe etmediği yağların söylenen etkilerini bilmediğini de açıkça beyan eder. Mesela, Neşati yağı için, "*Hâssasındandır ki, Harem-i Hümâyûn'a hizmetde olan Dârussa'âde ağaları indinde gâyet mu'teber bir dühn-i mübârek olup bir mikdârına bir at bağışladıkları ma'lûmumdur. Ammâ niye kullanırlar bilmem. Bazılarından istifsâr olunup cevâbında akşam sabâh yerler imiş. Fâidesi ma'lûmum değil*" demektedir. Mukattar gül ağacı yağı için, "*bazıları bunun bedeli (muadili) mersîn yağıdır derler. Ammâ tahkîk edemedim*" şeklinde açıklama yaparak, denemedikleri hakkında fikir yürütmez.

DERVİŞ MEHMED'İN BİLGİ KAYNAKLARI VE ATIFLARI

Derviş Mehmed, genel bilgiler dışında kalan bilgilerini edindiği kaynak kişilerin adını vermeye itina eder. Zaman zaman bir takım hekimlere ve

kitaplara atıfta bulunur, okuduğu yazarlardan naklettiği tecrübeleri ve bulguları özellikle belirtir. Bir takım müfredat ve mürekkebat kitaplarını kaynak alan Derviş Mehmed, *İbn İsa*[37], *İbn Baytar*[38] ve *Mâlâyesa*[39]' *Müfredat*larını *mütâla'a* ettiğini, bu kitaplarda bulduğu malzemeyi önce yazdığını (*tahrîr)*, sonra da *tertîb* ettiğini bildirir. Yani, önce yazılı kaynakları incelemiş, bunlardan notlar almış ve sonra edindiği bu bilgileri düzenleyerek bir araya getirmiştir. Derviş Mehmed, yeri geldikçe, yararlandığı kitap ve hekim isimlerini kaynak gösterir. Mesela, anber yağı için Müfredât-ı İbn İsa'dan yararlandığını; Acem nefti yağının "*hakîkatini anlamağa müsta'id olanın Müfredât-ı İbn İsa'ya nazar*" etmesini tavsiye eder. *Minhac kavlince*[40], *İshak kavlince*[41], *Takvîmü'l Edviye*[42]'ye göre diye Acem nefti yağına ait bilgileri birbiriyle karşılaştırır. "*Mûmyanın a'lâsı İhtiyârât kavlince*[43] *madenîsidir*" gibi açıklamalarla gerekli gördüğü ayrıntılar için bir takım kaynaklara atıfta bulunur. Şemsiye şebboy yağının elde edilişini, "*Nuh Efendi takriri üzere*" diyerek, Nuh Efendi'yi[44] kaynak gösterir.

Câmi'u Müfredâtü'l-Edviye ve'l-Agdiye'nin yazarı İbn Baytar'ın (1197-1248)

---

37 Yazarın kastettiği *Müfredât-ı İbn İsa*'nın, 17. yüzyılda yaşamış Osmanlı hekimbaşısı Sakızlı İsa Efendi'nin Nizamü'l- Edviye li Tabib İsa adlı eseri olmalıdır

38 İbn Baytar (XII. yüzyıl), *Câmi'u Müfredâtü'l-Edviye ve'l-Agdiye* adlı kitabında 1400 civarında drog tanıtır. Tıbbi etkilerini verdiği bu drogların 200'ü bitkisel olup, 300 yeni drog tanıtmıştır. Anadolu'yu gezmiş olduğundan, bu kitap Türkiye bitkileri bakımından önemlidir. (İslâm Ansiklopedisi İbn Baytar maddesi).

39 *Mâlâyesa' Müfredatı*:14. asırda yaşamış Yusuf b. İsmail el-Kutubi'nin, "Kitâbu Ma la yese'it-Tabib Cehlehu" adlı eserinde, yazardan *Sahib-i Mâ lâ yese* olarak söz edilir.

40 Yazarın, "Minhac kavlince" diye kastettiği kitabın, *Minhâcü'l-Beyân* olarak tanınan ve 12. yüzyılda yaşamış hekim Şerefeddin Ebu Ali Yahya b, İsa İbn Cezle'nin Minhacü'l-Beyân fi mâ Yestamiluhil-insan adlı eseri olması muhtemeldir. Ancak, yine 12. yüzyılda yaşamış hekimlerden Necibüddin es-Semarkandi'nin "*Kitabu Minhaci'd-Dükkân*" adlı bir eseri ve 13. yüzyılda yaşamış hekim Kohen b. el-Attar el-İsraili'nin de, "*Minhâcü'd-Dükkân fi mâ Yeştamiluhü'l-İnsan*" adlı bir eseri vardır. *Minhac kavlince* derken yazar adı bildirilmediğinden hangi kitaptan söz edildiğinin belirlenmesi için uzun bir araştırma gerekmektedir.

41 Yazarın, "İshak Kavlince" diye kastettiği kitabın, 14'üncü yüzyılda yaşayan İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfrede* adlı kitabı olması muhtemeldir. Ancak, Hıristiyan Nasturi hekimlerden Huneyn b. İshak el-İbadi'nin (809-873) *Menkulat-ı Huneyn b. İshak der Tahkik-i Esami-i Edviye-i Müfrede* adlı kitabının kaynak kitaplar arasında bulunduğunu da unutmamak gerekir.

42 Yazarın, "Takvimü'l Edviye" diye kastettiği kitap, 13. asırda yaşamış Ebu'l -Fazl Hasan b. İbrahim et-Tiflisi'nin Takvimü'l Edviye el-Müfrede adlı eseri olmalıdır.

43 Yazarın, "İhtiyârât Kavlince" diye kastettiği kitabın, 14. asırda yaşamış Zeyneddin el-Attar tarafından derlenen, Prenses Bedi' el-Cemal'in kullandığı yöntemleri anlatan, *İhtiyarat-ı Bedi'i* adlı Farsça eser olması muhtemeldir.

44 Nuh Efendi'nin: Nuh b. Abdülmennan (ölm. 1119/1707) olması muhtemeldir. Müslüman olup, II. Ahmet döneminde hekimbaşılığa kadar yükselen Giritli bir Rum aileden gelmedir. Akrabadin adıyla ilaçları anlatan bir eseri vardır.

ve diğer klasik yazarlara ait müfredatların ve mürekkebatların yanı sıra, tıbb-ı cedîd-i kimyevi yazarlarının terkiplerini de inceleyen Derviş Mehmed'e göre Paracelsus (1493-1541)[45] bu alanda eşsizdir. Başta Paracelsus tıbbı olmak üzere, çeşitli kimya işlemlerinin yer aldığı Avrupa tıbbı, Osmanlı sağlık hayatına Yeni Tıp (Tıbb-ı Cedid) adıyla girmiştir. Derviş Mehmed, Tıbb-ı Cedîd-i Kimyevî'yi anlatan kitapları da incelediğini, elde ettiği bilgileri önce yazarak topladığını, sonra da derleyip düzenlediğini yazmıştır. Risalede adı, *Hekim Peraklus, Parasulse, Hekîm Parasulse, Peraleksus, Peraklisus* olarak yazılan Paracelsus'a "isnâd olunan yöntemler" her seferinde titizlikle belirtilir. Mesela, cevz-i bevvâ yağı için, "*bu marifet Hekîm Peraklus'a isnâd olunur*"; mürr-i sâfî yağı "*Peraklus'un san'atlarındandır";* fesleğen yağı, "*bu dahî Peraleksus'un san'atlarındandır*"; mu'asser ânîsûn yağı, "*Hekim Peraklisus'a nisbet olunur*"; "*Emmâ, dühn-i ânîsûnü'l- mukattar Hekîm Peraklisus'a nisbet olunur*"; hasalbân yağının "*diger Parasulse san'atı üzere istihrâcının tarîki*" gibi açıklamalar, kaynak gösterme kaygısının birer ifadesidir. Ayrıca, Artmanus[46] nam hekîmden kâfur yağı; Etmuluryûs[47] ve kimliğini tespit edemediğimiz Zülferûs nâm tabîblerden mukattar sakız yağı; ve Maynol'dan[48] besbâse yağı ile ilgili bilgiler nakleder.

Bazen de isim vermeden, yazılı kaynaklara genel olarak atıfta bulunur. Bu tür bilgiler o dönem müfredat ve mürekkebatlarında yer alan *genel malumut* niteliğinde bilgilerdir. Mesela, portakal kabuğu yağı için, "*fâide-i azîmi yazmışlar*"; kehribâr için, "*ziyâde nef'ini tahrîr iderler*"; "*bu dühn-i şerîfin şerâfeti ma'lûm olur.";* mûmya-yı ma'denî için, "*havâs-ı kesîresini Akrabadin sahipleri çok tahrîr eylemişlerdir*" diye açıklama yapar.

[45] Paracelsus: Theophrastus Bombastus von Hohenheim Paracelsus (1493-1541): İsviçre'de doğan Paracelsus, tüm Avrupa'yı dolaşmış; 1527'de Basel'e gelerek, tıp profesörü olarak çalışmıştı. Anorganik ilâçları, özellikle mineralleri tıbba sokmuş ve Osmanlı dönemi tıbbına büyük etki yaparak, hükema-i kimyaiyyun olarak tanınan, kimyasal maddelerle tedaviye ağırlık veren hekimlerin öncüsü olmuştur. Derviş Mehmed'in beş kere atıfta bulunduğu Paracelsus, kurutulmuş eczaya alkolün tüketici etkisi ile renkli sıvılar elde etmiş ve bunlara tentür adını vermişti. Bu risale, Paracelsus'un Osmanlı ilâç yapımına etkisinin XIX. yüzyılın başlarına kadar sürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Geniş bilgi için bkz.: N. Sarı ve B. Zülfikar: *The Paracelsusian influence on Ottoman medicine in the seventeenth and eighteenth centuries*". Proceedings of the International Symposium on Modern Sciences and the Muslim World. İstanbul 1992, s.157-179.

[46] Artmanus: Philippe J. Hartmann (1628-1707): Pomerania'lı olup, Fransa'da öğrenim görmüştür.

[47] Etmuluryus: Michael Etmüllerius / Etmüller (1644-1683) Leipzig'de doğan ünlü kimyacı hekim.

[48] Pierre Magnol (1638-1715): Montpellierli Fransız botanikçi. Montpellier'de botanik profesörü ve Kraliyet Botanik Bahçesi başkanı. Günümüz bitki sınıflamasının öncülerinden.

Gerek gördüğünde yazılı kaynaklara isimsiz sözlü kaynakları da ilave eder. Mesela, gül yağı için, "*Kütüb-i tıbb-ı kimyevîlerde gûnâ gûne tahrîr olunmuş. Lâkin hakîr* 1805-6 (H.1220) *senesi fukaraullahdan bir zât-ı âlî-kadrdan mesmû'um olup bi- tıbkıhi tahrîr* olundu" diye, işittiği farklı bir yöntemi de kitabına ekler. Yine mesela, şemsiye biberiye yağının etkisi için, "*gayet mücerrebdir deyu bir seyyâhînden ahz olundu*"; şemsiyye oğulotu yağı elde etmek için verdiği farklı bir yöntem için de, "*bir tarîk dahi me'hûzumuz oldu ki*" şeklinde açıklamada bulunur.

ECZACILIK VE ECZACILAR

Osmanlı döneminde eczacılıkla ilgili görev yapan çeşitli meslek sınıfları vardı. Klasik İslam tıbbının temel alındığı dönemde eczacıya *aşşâb* ve *saydelânî* denirdi. Ayrıca, şerbet hazırlayanlar *şerbetçiyân*, macun yapanlar *macuncıyan* gibi meslek ünvanlarıyla tanınırdı. Ecza yapan çeşitli esnaf sınıflarını anlatan Evliya Çelebi (1611-1682), badem, servi kozalağı, ceviz, yasemin, sünbül, gül gibi çeşitli eczadan yağ çıkartan ve satan *esnâf-ı edhan u edviye* ve dükkanlarında gülsuyu (mâ-i verd) ve yasemin suyu (mâ-i yasemin) gibi ıtriyâta ait hoş kokulu sular satan *esnâf-ı gülâbcıyân* dan söz eder. Anlıyoruz ki, tıbbi yağların ve kokulu (aromatik) suların elde edilmesi ve ticareti bir gelenekti.

17'nci yüzyıldan itibaren Osmanlı hekimlerinin bir kısmı Avrupalı hekimlerin, özellikle de Paracelsus'un (1493-1541) tıbbî kimyaya ait kitaplarından etkilenmeye başlamış ve Avrupa'dan aktarılan bu yeni tıp, "tıbb-ı cedîd" adıyla tanınmıştı. Tıbbî kimya ile uğraşan hekimler "hükemâ-ı kimyâiyyûn" olarak anılırdı. Salih bin Nasrullah (ölm. 1670) ve Ömer Şifâî (ölm. 1742) başta olmak üzere bir kısım Osmanlı hekimleri Paracelsus'un ve diğer Avrupalı hekimlerin tıbbî kimyaya ait eserlerinden yararlandılar, çalışmalarına ve kitaplarına bu yeni bilgileri de kattılar. Tedavide kullanılan ve ecza-yı tıbbiye olarak ifade edilen tıbbi maddeler 17'nci yüzyıldan sonra *ispençiyariye ve kimyeviye* tabirleriyle de ifade edilir oldu. Derviş Mehmed'in risalesinde sözünü ettiği ilaç hazırlayan ve satan *ispençiyar/isfenciyar* tanımı Salih bin Nasrullah'ın "*Gâyetü'l-Beyan fi Tedbiri Bedeni'l-İnsan*"ında şu cümlelerle verilir: "*İspençiyar, otlar ve eczacılar dükkânında mevcut olup, hekimin ısmarladığı üzere şerbetler ve macunlar ve haplar yapan kimseye derler*". Yeni tıbbın aktarıldığı kitapların bir kısmında ilaç yapımında kullanılan araç

ve gereçlerin çizimleri ve resimleri yer almakta, ham eczanın işlenmesi ve ilaç haline getirilmesiyle ilgili tanımlar ve bilgiler bulunmaktadır.

HAM ECZA / DROG / MÜFRED DEVA / MÜFREDAT

Osmanlı döneminde, bitkilerin etkili madde ihtiva eden kısmına *ecza* adı verilirdi. Ecza tabiri günümüzün drog kelimesi karşılığında kullanılırdı. Etkili maddeleri çıkarılacak olan çiçekler, tohumlar, kökler vd. birer ham ecza olup, bunlardan ilâç hazırlanırdı. Ham ecza, aşağıda anlatıldığı gibi çeşitli yöntemlerle işlendikten sonra basit ilâç / müfred devâ haline getirilirdi. Ancak, eski tıpta bir takım meyve ve sebzelerin ve hayvan ürünlerinin doğrudan, işlenmeden de deva, yani ilaç olarak hastalara verildiğini biliyoruz. Mesela, elma, üzüm, tavuk, balık gibi çeşitli besin maddeleri hastayı tedavi amacıyla reçete edilirdi. Kısacası, ilaç hammaddesine drog anlamında ecza denirdi. Bu metinde de "drog" anlamında "ecza" kullanılmıştır. İlâç ve çare anlamına gelen devâ kelimesi tek ya da basit anlamındaki müfred kelimesi ile birlikte kullanıldığında müfred devâ (materia medica) olarak, tedavide tek başına kullanılan ecza / drog, yani basit ilâç anlamına gelirdi. Müfred devâları tanıtan kitaplara da *müfredât* adı verilirdi.

Dühn kelimesi ise yağ anlamına geldiği gibi, merhem olarak sürülen yağ ya da yağlı terkip anlamında kullanılır. Edhân ise, dühn kelimesinin çoğuludur. Derviş Mehmed, değerli bulduğu yağları, *dühn-i mu'teber; dühn-i latîf; dühn-i mübârek; edhân-ı mübâreke, edhân-ı tayyibe; dühn-i şerîf; edhân-ı şerîfe; dühn-i latîf-i hoş-bû; dühn-i şerîf ve lâtîf; gâyet mu'teber bir dühn-i mübârek; dühn-i celîlü't-te'sîr* gibi övücü tabirler ile nitelendirir. Yaptığı merhemin nasıl uygulanacağını tarif ettikten sonra " *Allah'tan bağışlanma isteği, dua, salât ve selam ile sürülürse daha münasip ve daha iyi olur. Zira bu merhem, Allah resulünün merhemidir"* diyerek yaptığı ilaca bir kutsiyet de izafe eder.

Derviş Mehmed'in risalesinde 40'dan fazla kokulu ve tıbbî yağın (Olea Aromatica ve Olea Medicata) elde edilme usûlü yer alır. İleride göreceğimiz gibi, bunların birçoğu tek başına basit birer ilâç olarak bir takım hastalıkların tedavisi için ayrı ayrı tavsiye edilmektedir. Yağların hepsi birleştirildiğinde (terkip edildiğinde) ise bir mürekkebât, yani bileşik ilâç elde edilir ki bu da Neşati yağıdır.

İlaç yapabilmek için önce ilacın elde edileceği ham maddeyi ya da maddeleri doğru tanımak gerekir. Derviş Mehmed'in hazırladığı Neşati

yağının terkibinde bulunan ve ilacın yapımında kullanılan maddeler konusunda ayrıntılı ve ayırt edici bilgiye sahip olduğu, bir takım eczanın farklı isimlerini ve tanımlarını vermesinden anlaşılıyor. Mesela, huzâme için, *"yaban şebboyudur, yaban mannisi(?) dahi derler. Şiraz'da dürr-dâne derler bir otdur. Uzun budakları ve ufak yaprakları olur ve kızıl çiçeği olur. Ekserisi kum arasında biter, kokusu kına kokusuna benzer."*. Sedef için; *"bu sedeftir, galatdır, asıl ismi tıb kitaplarında sezâb'dır. Emmâ sedef deyu inci kabına zâhib olmayalar"*. Oğulotu için; *"oğul otu, tıp kitaplarında ferâsiyûn-ı ebyaz dedikleri otdur"* diye açıklamalarda bulunur.

Derviş Mehmed, bir kısım eczanın doğru olarak tanınması için gerek gördüğünde Türkçe ya da Arapça-Farsça dillerindeki karşılıklarını verir. Mesela sa'ter için; *"Türkîce kekik otidir ve arnabud biberi dahi derlermiş, yine Türkîce güyegi otu dahi derler"*. Karabaş için; *"Bunun adına ustuhudûs derler, yer karağan çiçeği derler ve karaburgulu derler. Türkîde müsta'meldir. Arabî'de mümsikü'l- ervah derler"*. Acı elma için; *"Türkîde diş otu dedikleri adaçayının elmasıdır". "Mey'a-i sâile karagünlük yağıdır, asel-i lebeni dahi derler. Türkîce sığala derler, hasalbânın cüz'î a'zamıdır."* Kalye-i misk için; "*Fârisi'de zebâde derler*" diye açıklama yapar.

Ecza Çeşitleri / Eczâ-yı Mütenevvi'a

Derviş Mehmed, yağ terkibinde yer alan çeşitli eczalardan elde edilen yağları, eczâ-yı mütenevvi'a adı altında dört sınıfa ayırır: *şemsiyye, mukattarât, mu'attarât, sâir ecza* ve *ma'deniyyât*. Bu terkibe sıvağ olarak halis balmumu ve revgan-ı zeyt katılır. Derviş Mehmed'in ve hakkında bilgi bulamadığımız Hasan Bey'in terkip listelerine göre, yağların elde ediliş yöntemi esas alınarak risalede yapılan sınıflandırılma aşağıdadır:

Şemsiyye: Kantarûn, sedef, zambak, papatya, zater, biberiye, mercanköşk, tâze râziyâne, kekik, gül, şebboy-ı asfer, turunç kabuğu, pelin, hatmi ve oğulotundan şemsiyye yağı elde edilir. Zeytinyağında, güneşe nazır bekletildiğinden bu yağlar *şemsiyye* adını alır.

Mukattarât: Taktîr edilen, yani damıtılan anlamına gelir. Damıtılarak elde edilen buhûr-ı meryem, acı elma, nane, ânîsûn, kehribâ, karabaş, mersîn, besbâse, sakız, Acem nefti, aselbent çiçeği, karagünlük ve huzame yağları *mukattarât* olarak nitelenir.

Mu'attarât: Güzel kokulu anlamındadır. Lâden, kalye-i misk, gül, ödağacı,

ağaç kavunu, cevz-i hindî, karanfil, kakule, dârçîn, anber ve cevz-i bevvâ yağları güzel kokulu olduklarından *mu'attarât* olarak sınıflanır.

Ecza ve ma'deniyyât: Bunlar, zamk/sakız/reçine, balsam, katran türü eczalardır. Tatlı sakız, gamaylama (sakız ağacı zamkı), takamaka zamkı, kâfûr, laden, Mekke pelesengi, yenidünya pelesengi, Peru pelesengi, terementi, Venedik terementisi, ma'denî mûmya, mey'a-i sâile, mürrüsâfi, habbü'l bân bu sınıfa dâhil edilmiştir.

ÖLÇÜLER

Eczanın ve çözeltinin tartılması için vukıyye ve dirhem ölçüleri kullanılmış, doğal olarak çok miktarlar için vukıyye, azlar için dirhem tercih edilmiştir. Risalede verilen ağırlık ölçülerinden vukıyye/kıyye (okka) 400 dirhem, günümüzde 1283 gram karşılığıdır. Dirhem/direm ise, okkanın 400'de 1'i olup günümüzde yaklaşık 3 gramın karşılığıdır.

Tariflerde verilen ecza ve sıvı miktarı bazen kesin ölçülerle belirtilir. Mesela, "bir vukıyye zeytinyağının iki vukıyye damıtılmış su ile kaynatılması"; "yirmi dört dirhem sakızın yüz dirhem gül yağı ile pişirilmesi"; "karagünlüğün yarım vukıyyesine yarım vukıyye yıkanmış zeytinyağı" gibi örneklerde kesin ölçülerin verildiğini görüyoruz. Ecza havanda çok kere yüzer dirhem olarak dövülür. Mesela, yağı elde edilecek olan gül, menekşe ve karanfil gibi ecza birer vukıyye miktarında alınınca, yüzer dirhem olarak ayrılıp, tamamı havanda ayrı ayrı dövülür. Bazen de kesin olmayan, yaklaşık bir miktardan söz edilir ki bu kullanılacak miktarın eczayı hazırlayacak olanın tercihine bırakıldığı anlamına gelir. Mesela, "*bir vukıyye ya iki vukıyye darçın*"; "*70-80 direm mürr-i sâfî*" gibi ifadelerde kesin ölçü belirtilmemiştir.

Kullanılacak olan eczanın miktarı bir çok kez, elde edilmek istenen yağ miktarına göre hazırlayanın belirlemesine bırakılır ve herhangi bir ağırlık ölçüsü verilmez. Mesela, besbase, kehribar, kâfur, cevz-i bevva, fesleğen ve hasalban için, "*dilediğin kadar, istediğin kadar, dilediğin mikdar* (ne kadar elde etmek istiyorsan)"; ban ağacı tohumu, sakız ve arak için "*mikdar-ı kifâye, mikdar-ı kifâyet, kaderü'l kifâye* (hazırlanmak istenen miktara yetecek kadar)"; yıkanmış zeytin yağı için "*bir mikdar*" gibi kesin ölçü belirtmeyen ifadeler bulunur. Eczanın miktarından, ya da verilen miktardan daha fazlası anlamında ise, "*ziyâde/ziyâdece*" diye yine tahmini ölçü verilir. Mesela, "*altmış dört direm yahud ziyâde asılbend türâbdan ma'mûl bir tencereye*" konur.

İşlem sırasında kullanılan çözücü ile ecza arasındaki oran/nispet, *"ol kadar / kendi kadar / bir buçuk misli"* gibi sözlerle belirtilir. Mesela, *"fesleğen kendisi kadar şeker ile"*; kehribar, *"ol kadar kum katılarak"*, yani bire bir oranında dövülür denmektedir. Bugün de, şu kadar kısım ekstraksiyon hazırlamak için şu kadar kısım eczaya, şu kadar kısım su alınır gibi oranlama yapılır.

Risalede, bir takım aletlerin hacmi ile ilgili ölçüler de buluyoruz. Mesela, damıtık ağaç kavunu yağı hazırlamak için, eczayı inbike koyup nısfına kadar, yani yarısına kadar su koyun denmektedir. Nane yağı hazırlarken ise, *"bir inbike yetecek kadar"* şeklinde kabın kendisi ölçü alınır.

Nadiren başka ölçüler de kullanılır. Mesela, gül yağı hazırlarken hamur olana kadar dövülen güle, parmak ölçüsü ile *"dört parmak kadar gül suyu"* eklenir. *"Kaşık"* da ölçü olarak verilir. Mesela, biberiye yaprakları bir kaşık halis sâde revgan içine konur. Ancak, kaşığın büyüklüğü belirtilmez. Yağ terkibine katılacak bir ecza için ise, "yumurta şeklinde" (*beyzî*) benzetmesinin ölçü olarak verilmesi dikkati çekicidir.

Tekrarlanan işlemlerde, *"bir iki arak korsun tekrâr tekrâr edersin"* ifadesiyle arakın miktarı kastedilmeyip, kesin sayısı verilmeden işlemi tekrar etme anlamında bir iki denmiş, fakat arakın rengi işlem için ölçü olarak alınmıştır. Mesela, "cevz-i bevvaya birkaç kez arak konulup süzülür; konulan araka eczanın rengi çıkmayana kadar bu işlem tekrar edilir". Bazen de sıvının taşması işlem için ölçü alınır: "zeytinyağı, üç beş kere taşıncaya kadar damıtık su ile kaynatılır."

Vukiyye ve dirhem gibi ağırlık ölçülerinin dışındakiler görecelidir. Eczacılıkta kullanılan vukiyye ve dirhem gibi ölçülerde de zaman zaman farklılıklar olabildiğinden, ölçü konusu daha ayrıntılı çalışmalarla ele alınmalıdır.

ETKİLİ MADDENİN ECZADAN ÇIKARILMASI (EKSTRAKSİYON)

İlaç terkibine giren bitki, hayvan ya da maden kökenli eczanın tedavi edici etkileri, hücrelerinde bulunan çeşitli tabiattaki etkili maddelerden kaynaklanır. Ham madde olan eczada gerekmeyen, tesirsiz bir takım maddeler de vardır. Günümüzde tesirli maddeleri eczanın içinden çıkarma anlamında, Latince "ekstraksiyon" kelimesi kullanılır. Derviş Mehmed ise risalesinde bu işleme, *"havâssını ihrâc"* demektedir. Eczanın tıbbî etkileri, *"hâssa"* kelimesinin yanı sıra aynı kelimenin çoğulu olan *"havâs"* tabiriyle de karşılanır. Mesela, *"hâssa-ı kesîre"* tabiri, etkili maddenin, dolayısı

ile tıbbi etkilerin çokluğuna işaret eder. Derviş Mehmed'e göre, örneğin turunç kabuğu ve mercanköşk böyle birer eczadır. Eczacılar tarih boyunca bir eczadan elde edilecek olan etkili madde miktarının ve kalitesinin nasıl artırılabileceği konusunu araştırmış ve çeşitli yollar bulmuşlardır. Bunların bir kısmı basittir. Mesela, Derviş Mehmed, tesiri kuvvetli şemsiyye gül yağı yapmak için aynı işlem tekrâr edilir ve bir vukiyye gül daha katılabilirse, *"pek a'lâ ve kuvvetli olur"* demektedir. Etkili maddesi zor elde edilen ya da çabuk bozulan bir takım eczalar da vardır. Mesela, Risalede oğulotu için *"velâkin nazik* bir otdur, *ziyâde dikkat oluna ki, kuvveti ziyadece ola*; sıkılmış anason yağı için de, *uçuculuğu az olduğu için hububat gibi kurutulması ve uzun süre korunması gerekli olan ilaçlara katılması pek işe yarar bir şey olmaz"* diye bir uyarı yer alır. Ham eczanın yaşken ya da kurutulduktan sonra işlenmesi, kolay ya da zor çözünür olması, ya da uçucu olup olmaması gibi nitelikleri göz önünde tutularak tarih boyunca çeşitli aletler ve yöntemler icat edilmiştir.

Risalede, *"dühnünü ihrâcın tarîki"* ifadesi ile eczadan yağ çıkarma/ekstraksiyon yöntemleri ve araçları anlatılır. Bir kısım ecza için birkaç türlü yağ çıkarma yöntemi verilir. Mesela, kâfur yağı elde etmek için, *"emmâ yağının istihrâcı birkaç türlüdür"* denir. Yukarıda gördüğümüz gibi, Neşati yağının terkibine giren yağlar elde ediliş yöntemine göre de adlandırılır ve sınıflanır.

Bitkinin, çiçek, meyve, yaprak, sap, kabuk, tohum, kök, reçine, odun gibi hangi kısmının kullanılacağı, elde edilmesi beklenen etkili tıbbi madde bakımından önem taşır. Örneğin, yağını çıkarmak için gülün *"kemâl üzere açılmamış, gonca"* gülün yaprağı; akzanbağın *"beyaz yaprağı"*, yani çiçeği; turunçgil meyvalarının ise, *"kabukları"* kullanılır.

Dövme ve Ezme Yoluyla Elde Edilen *Meshûk*
Sıkma Yoluyla Elde Edilen *Mu'asser*
(Mekanik Ekstraksiyon)

Eczayı döverek ezme yoluyla da bir takım etkili maddeler elde edilir. Dokunun parçalanması bir sonraki işleme hazırlıktır. Az miktarda ilacı el ile hazırlamak gerektiğinde bugün de ecza havanda dövülür. Ama çok miktarda ilacın el ile hazırlanması gerektiğinde, mesela Osmanlı darüşşifalarında, havanda ecza döven güçlü kuvvetli kişiler görevlendirilirdi ve bu kişilere *edviye-kûb* adı verilirdi. Eczanın çeşidine göre toprak, tunç, porselen vd. havanlar kullanılırdı. Risalede, mesela, habbü'l ban, sedef (sezâb), nane ve oğul otunun mermer havanda dövüleceği belirtilir. Buna karşılık, ödağacı kaba

bir kâğıt içine konularak bir *"ağaç tokmak ile"* iyice ezilir, denmektedir.

Dakk (vurup dövme) ve sahk (dövüp ezme) anlam olarak birbirine çok yakın ve birbirinin yerinde kullanılabilen kelimeler olduğundan, Risalede, "dakk eyleme", "sahk eyleme" nin yerine de kullanılır. Birçok ecza önce dövülerek parçalanıp ezildikten ya da hamur haline getirildikten, yani "meshûk" olduktan sonra ileri işleme tabi tutulur. Mesela, kâfur sahk edilir; gül dakk olunur; cevz-i bevva, darçîn ve mürr-i sâfî dakk ve sahk eylenir. Risalede, eczaya tazyik tatbik ederek, eczanın kabaca dövülüp ezilmesine ve macun haline getirilmesine "çiriş" etme, hamur haline getirilmesine "hamîr" etme denmektedir. Mesela, nâne ve oğulotu mermer havanda hamur haline getirilir. Risalede verilen tarife göre tarçın ve menekşe *"dakk ve sahk edilip çiriş"* edilir**.** Şebboy ve merzencûş *"çirişen dakk olundukdan sonra"* ve oğulotu *"dakk edilip çiriş olunca"*, kısacası, ecza dövülüp ezildikten sonra ileri işleme geçilir.

Risaledeki örneklerde ecza çoğunlukla tek başına dövüldükten sonra çözücüyle temas ettirilirse de istisnaları vardır. Mesela, *"karanfil havanda kabaca dövülüp, üzerine su serpilir"*; henüz açılmış gül *"varak olarak* bir *havan*a konup *gül suyuyla hamîr"* oluncaya kadar; Paraselsus yöntemiyle hasalbân *"kendi berâberi arak ile sahk"* edilir. Nemlendirmenin dışında, bazen de ecza kuru maddelerle dövülür. Örneğin, fesleğen, şeker ile; kehribâr, kum katıldıktan sonra havanda dövülür.

Sıkarak elde edilen bitki sularına ve yağlara, *"mu'asser"* adı verilir. Mu'asser; sıkmak anlamına gelen *"asr"* sözcüğünden türetilmiştir. Kamus-ı Türkide usare, "sıkılan meyve ve sairenin çıkan suyu" şeklinde tarif edilir. Risalede, mu'asser habbü'l-bân yağı ve mu'asser ânîsûn yağı, *"asr ile yağı istihrâc"* olunan eczalardandır; havanda dövülüp badem yağı gibi sıkılır. Ham eczayı dövdükten sonra sıkarak çıkarılan özsuya *"usâre"* denir. Mesela, mersin yaprağının yahut tohumunun *"usâresi cem' olunup"*, daha sonra zeytin yağı ile şemsiyye adı verilen ürün elde edilir. *Gunye*'de de, *"çiçek ve emsâlinden (yağın) tarîk-i istihrâcı şöyledir ki; döğüp usâresini misli kadar münâsib yağlar ile su mahv olunca kaynadalar..."* denir. Yoğunlaştırılmış meyve ve çiçek sularına ya da şerbet kıvamına gelene kadar kaynatılan usarelere *rubb* adı verilir. Gül ile mersin rubbuna *"devâü'l-mülûk mülûkü'd-devâ"* dendiğini Derviş Mehmed'den öğreniyoruz. Muamelelerin çeşitli safhalarında sıkma yönteminden yararlanılır. Mesela, Risaledeki bir tarife göre, biberiyye

yaprakları hâlis sâde revgan yağı ile yağ yeşil oluncaya kadar karıştırdıktan sonra, bir bezden sıkılır.

Çözücüyle Elde Edilen *Mahlûl*

Sıkma ve dövme yoluyla elde edilen usârelerde az miktarda etkili madde bulunur. Çözücüyle elde edilen etkili madde miktarı çok daha fazladır. Bu nedenle, ezilmiş eczanın içindeki etkili maddeler, çözücü bir sıvı ile muamele edilerek çıkarılır (ekstraksiyon yapılır). Yağların imali çoğu kere bir organik çözücü ilavesiyle kolaylaştırılır. Bir süre maserasyondan sonra yağ ihtiva eden hücreler yırtılır veya gevşerler ve yağ bitkisel kısımlardan ayrılır.

Derviş Mehmed, etkili maddeyi çözücüyle ayrıştırmaya "hall" (çözme), elde edilen çözünmüş maddeye "mahlûl" (eriyik) demektedir. Derviş Mehmed'in tabiriyle, "*hallin tarîki*", yani eczayı çözmenin yolu çeşitlidir. Eczanın ve çözücünün özellikleri ayrı ayrı önem taşıdığından, her eczanın hangi ve ne miktar çözücüyle, ne kadar sürede tüketileceği bilinmelidir.

Derviş Mehmed, çeşitli eczayı "arak" ya da "mâü'l- kurâhi'l- mukattar" ile muameleye tabi tutar. Metinde arak sözcüğünün tanımı verilmez. Arak, alkol ya da damıtılmış saf su anlamına gelebilmektedir. Ancak yazarın metinde "mâü'l- mukattar" tabirini de ayrıca kullanmış olması, bitki yağlarının suyla çözünmemesi ve yağların çoğunlukla haricen sürülerek kullanılması çözücü olarak alkolün kullanılmış olduğunu düşündürür. Metinde arak ile muamele edilmesinden söz edilen eczanın her birinin su ya da alkolden hangisiyle çözünür olduğunun incelenmesiyle doğru sonuçlara ulaşılabilir. Ancak, *Gunye*'de alkolsüz arak yapmanın tarifinin yer alması, Sarayda kullanıma hazır alkolsüz arak bulunduruluyor olması ihtimalini de göz önünde tutmamızı gerektirir.

Bugün maserasyon dediğimiz yöntemi Derviş Mehmed uygular ve eczanın birkaç gün boyunca çözücü sıvıyla temasını sağlar. Mesela, mürr-i safi'nin üzerini örtecek kadar "*arak-ı hâlis koyasın*" demekte; dövülüp ufalanan tarçın için, on dört gün gül suyunda ıslatılır diye tarif vermektedir. Bazen maserasyon tekrar edilir. Mesela, dövülmüş cevz-i bevva bir gün bir gece arak ile ıslatılır, sonra süzülür, sonra bir iki kere daha arak konulur.

Bazı ecza sirke (*Acetae*-tıbbi sirkeler) veya limon (*Citrus lemon*) ile temas ettirilir. Risalede, sadece kehribârın taktiri için, "sirke ile karıştırıp taktîr edersin" denmekte; sa'ter salatasına limon yerine sirke tavsiye edilmektedir. Saraydaki konumu itibariyle Derviş Mehmed'in yakından izlediği Sultan Selim

için, *"sa'terin yaprağını tulum peyniri ile ekseri yirler idi, her bâr ta'âmda tuz ve sirke ile yani salatasını yemek eyüdür deyu tıb kitablarında yazmışlar, limon acı ider, sirke ihtiyâr olundu"* diye özel bilgi vermesi dikkat çekicidir.

Bazı maddeler ise mayalandırmaya/fermantasyona tabi tutularak çözülür, sonra süzülür. Risalede, sadece fesleğenin işleminde, *"kendi kadar şeker ile sahk idüp sekiz gün tahmîr idersin"* denmektedir. Tahmîr, burada mayalandırma anlamında kullanılır.

Maddelerin şarapta çözülmesi (*Vina Medicata*- devaî şaraplar) de tarihi bir yöntemdir. Şarapta çözme yoluyla elde edilen ürünlere (preparatlara) ya da eczadaki etkili maddelerin şarapla çözülerek elde edilmesine, yani ekstraksiyon maddesi olarak şarabın kullanılmasına bu risalede rastlanmıyor.

Sürenin Çözünmeye Etkisi ve Zaman Ölçüleri

Etkili maddenin elde edilmesinde zaman/süre önem taşır. Dolayısıyla, her bir eczadan etkili maddeleri çıkarma/ekstraksiyon süresi, dolayısıyla çözücüyle temasta bırakma süresi farklıdır. Her bir işlemde eczanın sıvıyı emme ve ekstraksiyon süresi değişeceğinden çözücü ile temas süresi değişecektir. Eczanın hücre yapısı, fizik özellikleri ve etkili maddesinin yapısına bağlı olarak çeşitli ekstraksiyon işlemleri için değişik süreler sözkonusudur. Risalede de, her bir eczanın çözülmesi için farklı süreler öngörülür. Muamelelerin bir kısmı için kesin zaman ölçüleri verilir. Mesela, hasalbân çiçeği bir saat kısık ateşte durur; dövülmüş cevz-i bevva arak ile bir gün bir gece ıslatılır; mürr-i sâfî üstünü örtecek kadar saf arak içinde on iki gün bekletilir, sonra at karnı anlamına gelen "batn-ı feres" adı verilen ortamda altı gün durur; asılbend tencerede bir saat veya daha fazla yumuşak ateşte tutulur, şeklinde bilgiler verilir. Bazen de "bir müddet" gibi belirsiz süre ifadeleri buluruz.

Isının Çözünmeye Etkisi

Eczanın çözünmesinde ısı büyük önem taşır. Isı/hararet ile etkili madde çözünürlüğü arttığından tüketici/çözücü sıvının ekstraksiyon yapma, etkili maddeyi çıkarma gücü ısıyla önemli ölçüde artar. Ufalanmış bitki parçaları üzerine kaynar su dökmek (infüsyon) ya da üzerine soğuk su koyup ısıtmak (dekoksiyon) ve sonra süzmek en yaygın yöntemlerdir. Risaledeki tarife göre, mesela, besbâse için *"sıcak suda bir gün bir gece ıslatılır"*; kâfur için *"sıcak su ile ezüp halleyleyip bakasın, yağı suyun yüzeyine çıkar"* denmektedir.

Eczanın bir kap içinde ısıtılmasına Osmanlı döneminde *tabh,* yani pişirme denirdi. Pişirmeyle elde edilene de *matbuh* adı verilirdi. Osmanlı sarayında ve darüşşifalarında içecekleri pişiren aşçılar *tabbah-ı eşribe,* yiyecekleri pişiren aşçılar da *tabbah-ı etime* olarak tanınırdı. Bu aşçılar, tabibin tarifine göre, hastaların mizaçlarına uygun yiyecek ve içecekleri hazırlayan usta kişilerdi. Pişirme tabiri Risalede de kullanılır. Mesela, sakızı hall etmenin san'atı, gül yağı ile nâr-ı hafîfede mastakî (sakız) halloluncaya kadar pişirmektir. Menekşe ise yıkanmış zeytinyağı ile birlikte pişirilir. Zeytinyağı damıtık su ile ve asılbend (hasalbân) *"türâbdan ma'mûl tencere",* yani toprak kap içinde pişirilir.

Tabh (pişirme) aletleri *(Kenzü's-Sıhha)*

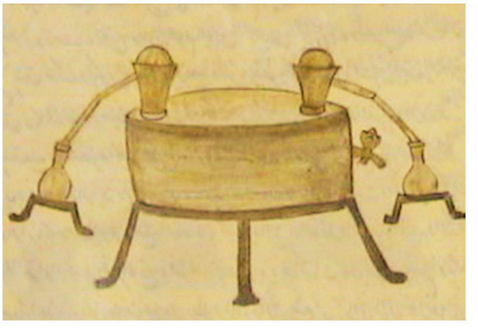

Tencere *(Kenzü's-Sıhha)*

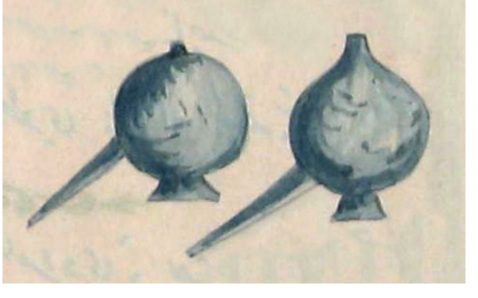
Derviş Mehmed'in tabiriyle, âteşte yağ çıkartılması (dühn istihracı) konusunda dikkatli olmak gerekir. Yüksek hararet veya uzun süre şiddetli ateş sonucunda hassas bir takım maddelerin etkisi azalabilir ya da bozulabilir. Derviş Mehmed, mesela, gül yaprağını, *"nâr-ı mu'tedilde taktîr idersin"* diyerek, orta derece ısıda damıtmayı tavsiye eder. Yaseminin, yavaş yavaş (*âheste ateşte*); sakızın hafif ateşte (*nâr-ı hafîfe ile*); karagünlüğün kısık ateşte (*nâr-ı leyyînede*) hall olunduğunu, yani çözündüğünü yazar. Yine, mesela, *"anber ile gül yağını ma'an bir kab içinde hafif ateş üzerine koyunca anber gül yağıyla karışır, mecmû'u bir olur"*; oğulotu *"hafif ateşte su mahv olunca dura"* denmektedir.

Damıtılarak Elde Edilen *Mukattarât* (Distillasyon Yoluyla Ekstraksiyon)

Taktîr etme, yani damıtma yöntemiyle elde edilen ürünler, yani distilasyonla yapılan ekstraksiyonlar sonucunda elde edilen preparatlar risalede *mukattarât* adı altında toplanır. Mesela, fesleğen "*inbik*e konup *taktîr*"; tarçın "*kar'a* ve *inbik* ile *taktîr*" edilir. Derviş Mehmed çoğu kere bir sıvı ilavesiyle eczayı damıtır. Mesela, ağaç kavunu yağı elde etmek için, kabuklarını "*inbike koyup nısfına kadar su koyasın, güzelce taktîr idesin*", yani ağaç kavunu kabuklarını yarısına kadar su dolu imbik ile damıtın, diye yol gösterir. "*Hakîm*"ler damıtılmış ürünleri (distile olmuş preparatları) tercih ederler, çünkü bunlarda etkili madde (aktif prensip) oranı en yüksek seviyededir.

Karʻa ve inbîk ile taktîr
(Gayetü'l-İtkan)

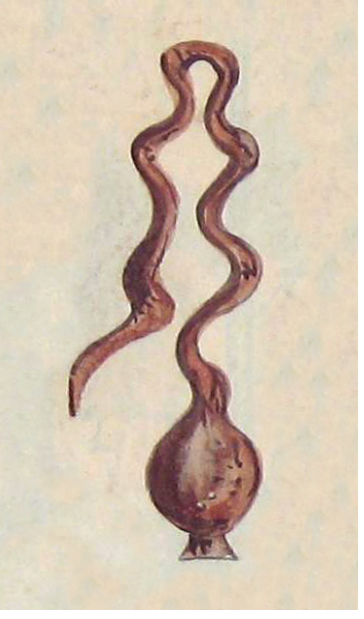

İnbîk-i müdevver (solda)
ve inbîk-i kebîr (sağda)
(Kenzü's-Sıhha)

(Solda) İnbîk-i kebîr, (Sağda) Şişe inbik *(Kenzü's-Sıhha)*

İnbîk-i hayye, yılan şekilli inbik *(Kenzü's-Sıhha)*

Enâbîk-i selase (üçlü inbik) *(Kenzü's-Sıhha)*

Enâbîk-i erbaa (dörtlü inbik) *(Kenzü's-Sıhha)*

Devr-i dâim eden inbikler *(Kenzü's-Sıhha)*

Derviş Mehmed, damıtma cihazı olan imbiğin diğer bir adının da *usturta* olduğunu bildirir. Boynu eğri olan imbiğe, "*mâilü'r-rakabe*" ya da "*eğri usturta*" der. Mesela, hasalban yağı, benefşe, kehribâr mâilü'r-rakabe ile taktîr edilir. *Kenzü's-Sıhha*'da tasvirini bulduğumuz mâilü'r-rakabe adlı imbik için, "*içindeki döğündükce tepesinden deva verilir*" diye kullanma tarifi

verilir. İmbiğin deveboynu gibi eğri şişesine, "*mu'avvece*" denir. Risalede, mesela sakız yağı, "*mu'avveceye vaz'*" edilerek taktîr edilir. Tıp yazmalarında imbiğin birçok çeşidi tasvir edilip tanımlanmıştır.

Mâilü'r-rakabe (eğri boyunlu inbik) *(Kenzü's-Sıhha)*

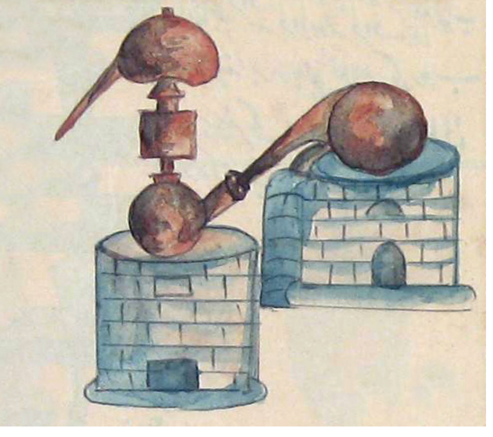
İki taraflı boynu eğri inbik *(Kenzü's-Sıhha)*

Mâilü'r-rakabe (eğri boyunlu inbik) çeşitleri *(Kenzü's-Sıhha)*

Tarsuslu Osman Hayri Mürşid'in *Kenzü's-Sıhhatü'l-Ebdâniyye*'sinde (telif 1299/1881) taktîr tabiri, "*eşyânın rutûbeti bâlâ-yı inbike tabahhur edüb yükselmesidir*", yani maddenin yaş kısmının buharlaşıp imbiğin yukarısına yükselmesidir ve "*bazı hükemânın taktîr'den muradı, suûd eden*

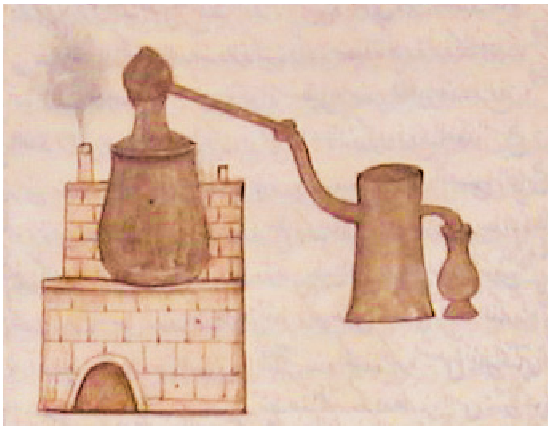
eşyânın tas'îdidir", yani uçucu madde ihtiva eden nesnelerin ısıtılarak buharlaştırılmasıdır diye tanımlanır. *Tas'id* (*destillatio per ascensum*) ısıtıp buharlaştırma, su buharı ile distillasyon anlamına gelir. Sâlih b. Nasrullah'ın *Gâyetü'l-İtkan* (istinsah 1153/1740) adlı eserinde ise *taktîr* işlemi şöyle tanımlanır: "*Taktîr diye lâtif olan eczâ-ı mâiyeti, mütesâid olduğu hâlde, kesif olan eczâ-i arzıyyeden ayırmağa derler*", yani, uçucu madde ihtiva eden eczâyı buharlaştırarak, uçucu kısmı sabit kısmından (bakîyesinden) ayırmaya derler.

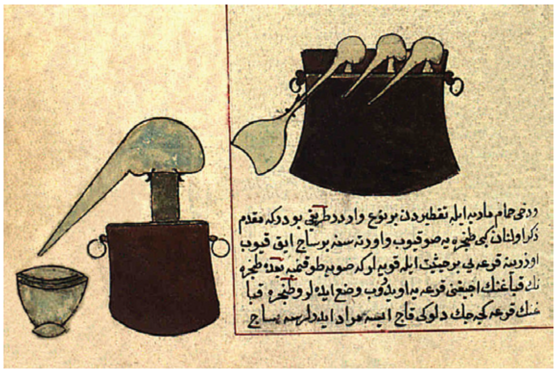
Taktîr ve tas'îd işlemlerinin yapıldığı fırınlar ve şişeler *(Kenzü's-Sıhha)*

Bir eczanın etkili maddeleri uçucu ise, o eczanın harareti yükseltilerek uçucu özelliğinden yararlanılır. Sıkma, dövme, ezmeyle (mekanik ekstraksiyonla) ve dekoksiyon ve enfüzyonla (çözerek) bitkilerden bir miktar uçucu/eteri yağ çıkarılsa da, uçuculuk özelliği olan eczanın damıtılmasıyla çıkarılan tesirli maddeler çok daha fazladır. Uçucu yağlar çoğu kere suda çözünmeyen, sudan hafif uçucu maddeler olsa da ve hemen bütün uçucu yağların kaynama noktaları suyunkinden yüksek olsa da, yeterince uçucu olduklarından, kaynama noktalarından çok aşağı bir ısı derecesinde su buharı ile sürüklenirler. Uçucu yağların çoğu buhar ve su banyolarında (*balneum Mariae*) elde edilir. Derviş Mehmed de bir kısım eczayı "*hammam-ı mariyye* adı verilen su banyosunda damıtır. Mesela, uçucu yağ taşıyan mürr-i sâfi ile cevz-i bevvâ için, "*hammâm-ı mâriyyede taktîr edesin*" der. *Kenzü's-Sıhha*'da çeşitli *hammâm-ı mâriyye* örnekleri tasvir edilir. Hamâm-ı mâriyye özetle şöyle tarif edilir: "*Bir tencerenin yarısına kadar su doldurulup, içine kar'alar konur, damıtma yapılır. Hareket etmesinler diye delikli bir halkaya bağlanırlar. Ya da tencereye, açık yerlerine kar'aların oturtulduğu, düz*

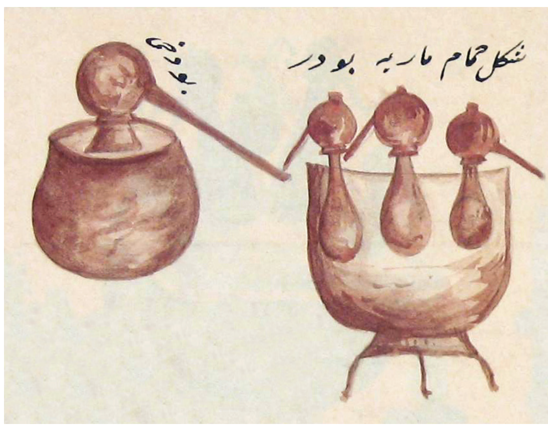
bir kapak yapılır.” Üzerine imbiğin yerleştirildiği kaba, kabağın şekline benzediğinden, *kar‘a* adı verilmiştir.

Hammâm-ı Mâriyye
(Gayetü'l-İtkan)

Hammâm-ı Mâriyye
(Nüzhetü'l-Ebdân)

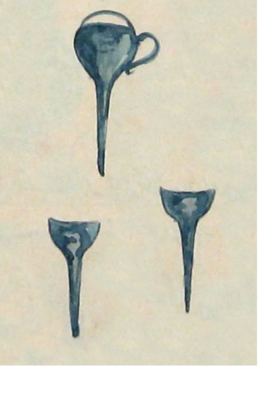

Hammâm-ı Mâriyye
(Kenzü's-Sıhha)

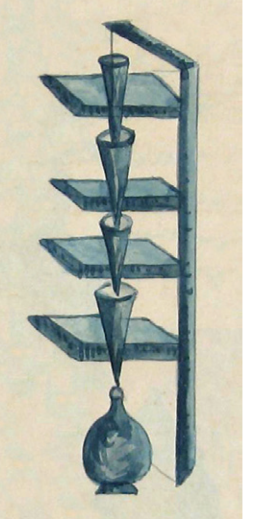
Şemsiyye Hazırlamak (Destillatio solis)

Tıbbi yağların hazırlanmasında kullanılan sıvı yağların başında zeytinyağı gelir. Risalede de, ecza çok kere zeytinyağıyla, bazen de gül yağıyla sindirilir. Mesela, "*hallin tarîki*", yani çözmenin yolu anlatılırken, "*anber ile gül yağını ma'an bir kab içinde hafif ateş üzerine koyunca anber gül yağıyla karışır, mecmû'u bir olur*", yani bir karışım olur, denmektedir. Devai/tıbbî zeytler (Olea Medicinalia) tedavide önemli bir yer tutardı.

Derviş Mehmed, on yedi eczayı yıkanmış zeytinyağı ile damıtarak *şemsiyye* adı altında hazırlar. Şemsiyye hazırlanmak istendiğinde, önce, "*mâü'l-karahi'l mukattar*", ya da kısaca "*mâü'l mukattar*" adı verilen damıtık su ile zeytinyağı gasl edilir, yani yıkanır. Bu işleme tasfiye, yani arıtma, saflaştırma demektedir. Bunun yöntemi, bir vukiyye (günümüz ölçüsüyle 1283 gram) zeytin yağı, iki vukiyye damıtık su ile toprak bir tencerede kaynatılarak, üç beş kere galeyân edince, yani kaynayınca/taşınca tasfiye etmek, yani süzmektir. Elde edilen ürüne, zeyt-i mağsûl/mağsûl zeytun yağı/mağsûl *zeyt yağı* demektedir. Şemsiyyesi hazırlanacak ecza, arınmış zeytinyağı ile birlikte imbikte damıtılır, süzülür, sonra bir şişeye konup, güneş ısısına karşı asılır. Derviş Mehmed bu işleme "*harâret-i şemse asasın / harâret-i âftâba ta'lîk* olunur" demektedir. Damıtık yağın suyu çekilince (*rutûbeti gidince*) bir "*sık sandaldan*" (sandal ağacından süzgü ile) süzülür. Ekstraksiyon mayiilerinin sıkılıp süzülmesiyle sıvının bulanıklığı da berraklaşır. Şemsiyyesi hazırlanan eczalar şunlardır: menekşe, gül, akzanbak, ebegümeci çiçeği, sığırkuyruğu çiçeği, yasemin çiçeği, sarı kantaryun çiçeği, sedef/sezâb, mersin tohumu, mersin yaprağı, şebboy, merzencûş, karabaş, kekik, sa'ter, biberiye, oğul otu.

Şişeden yapılmış huniler
(Kenzü's-Sıhha)

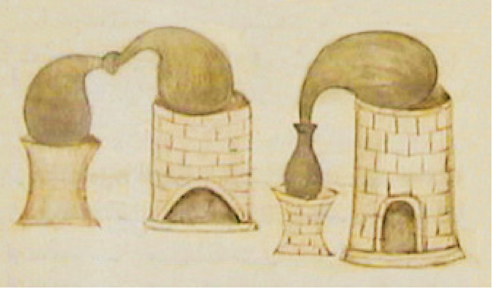

Süzgü. Tefrîk amacıyla kullanılan süzgüler ağaçtan yapılmıştır. Ortasına birer "baltacı külâhı" geçirilmiş ve birbirine geçmiş şekilde düzenlenmiştir. *(Kenzü's-Sıhha)*

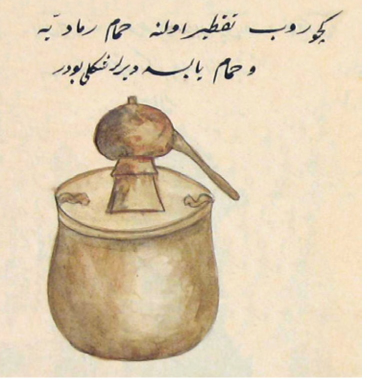
Balsam, Sakız ve Odunun Taktiri

Derviş Mehmed, çam türlerinin sakızından ve odunundan damıtılarak elde edilen terementin- eski adıyla *neft* yağı ve bazı ağaç türlerinin çıralı kök ve gövde parçalarının yakılmasıyla elde edilen katran ve katranın damıtılmasıyla hazırlanan zift gibi maddeleri *ecza ve ma'deniyyât* adı altında toplar. *Gunye*'de, "*ağaç ve bitkilerden sızıp donan sıvıdır*" şeklinde tanımlanan "*samg*", yani zamk tabiri, ağaç sakızı ve reçine kelimelerini de karşılıyor. Bitkinin gövde ve dallarına yapılan yaralamalar sonucunda elde edilen balsamlara (belsem, belesan) Derviş Mehmed *peleseng* demektedir.

Yapışkan (*lüzûcetli*) maddeler; sakız/zamk, balsam ve odunlar kum (*balneum arenas*) ya da kül hamamında (*balneum per cinerem*) damıtılır. *Kenzü's-Sıhha*'da *hamâm-ı yâbise*, yani kuru hamam olarak adlandırılan ve tasvir edilen kuru distilasyon şöyle tanımlanır: "*Bir tencerenin dibine bir miktar kum veya kül konur, kar'a üzerine oturtulur ve etrafı tencerenin ağzına kadar kül (remad) veya kum (reml) duldurulup, kar'anın boğazı dört parmak dışarıda kalır. Sonra kar'anın ağzına imbik geçirilip, sağlamca kapanır ve imbiğin borusuna (lüle-i imbik) mukabelesi geçirilerek damıtılır*." Risaleye göre aşağıdaki ecza kum ve külde, hafif ateşte hall ediliyordu: "terementi, Venedik terementisi, takamaka zamkı, Acem nefti, siyah neft madeni, ak neft madeni, gamaylama, kâfûr, akgünlük, karagünlük, kehribâr."

Hammâm-ı yâbise
(Gayetü'l-İtkan)

Hammâm-ı remâdiyye (kül hamamı)
(Kenzü's-Sıhha)

Derviş Mehmed, bütün sakız/zamkların kül hamamında damıtıldığını, *"Cemî'-i sumûğun edhân-ı mukattarası minvâl-i muharrer üzere istihrâc olunur"* diyerek, tüm zamkların damıtılmış yağını elde etme yolunu mukattar sakız yağı örneğinde toplar. Derviş Mehmed, mukattar *sakız* yağını, hammâm-ı remliye'de, yani kum hamamında nâr-ı hafîfe'de şöyle elde eder: *"Sakız alınıp dövüldükten sonra, bir buçuk katı kireç gibi ufalanmış taş parçaları (hasat-ı mükelles) yahut temizlenip yıkanmış kum (reml-i münakki) ile iyice karıştırıldıktan sonra inbiğin deveboynu gibi eğri şişesi olan muavveceye konulur. Ancak muavvecenin yarısının boş olması gerekir. Daha sonra kum hamamında hafif ateşte damıtılır. Su gibi bir madde ile birlikte beyaz ve berrak bir yağ çıkar. Su gibi maddeden ayrılarak saklanır."*

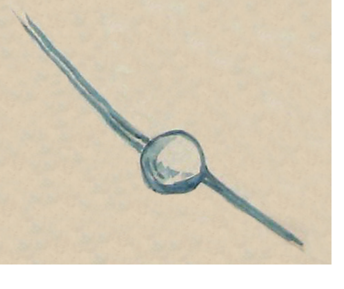
Kuru ağaç, odun, kabuk ve dallar kül üstünde hafif ateşte çözülüp hall olur, yani çözünür. Mesela, Derviş Mehmed, ödağacı gül suyu ile damıtılırken, *"âteşliğe evvelâ kızgın kül konup yavaş yavaş üzerine kor âteş konur; ûd kızdıkça yanmağa ve kurumağa başlar ve ondan bir duman çıkar, tepe camının içine dolar, dühn-i mübâreki vermeğe başlar"* diye yol gösterir.

Yağın Çözeltiden Ayrıştırılması (*Tefrîk*)

Derviş Mehmed, ekstraksiyonun tamamlanarak yağın gereğince elde edilmesini, "*dühni vermek*; *dühni tamâm vermek*; *dühn tamâm olmak*" cümleleriyle ifade eder. Bundan sonra yağ çözücü sıvıdan ayrıştırılır. Derviş Mehmed, çözeltinin ayrıştırılması işlemini, "*tefrîk*; *yağı sudan ayırma*; *sudan ayrılma*; *suyu def' eyleme; yağı mukattardan* (damıtılmış sıvıdan) *ayırma*" gibi çeşitli ifadelerle anlatır. Mesela, besbâse sıcak suda bir gün bir gece ıslatılır, sonra "*taktîr edüp, yağı sudan ayırup isti'mâl*" olunur, yani kullanılır. Derviş Mehmed, çözünmüş olan kehribâr, cevz-i bevvâ, mürr-i sâfî, hasalban gibi bir kısım eczanın damıtılmasıyla çözücünün uçurulduğunu, "*hamâm-ı mâriyye'de taktîr edersin; arak çıkar, esfel-i kar'ada yağ kalur*" diye ifade eder. Kısacası, çözelti damıtılınca arak uçar, yağ kar'a adı verilen kapta kalır. Mesela, çözelti sıvısı uçurulunca, ödağacı dühnü/yağı "*rüsûb*" eder, yani dibe çöker. Eczanın bir çözücü ile tüketilmesiyle elde edilen çözeltiler yoğunlaştırılır. Çözücünün tamamı veya bir kısmı çoğunlukla su banyosunda buharlaştırılarak giderilir, çözelti eczadan büyük oranda ayrılarak sıvı ekstre koyulaştırılır. Böylece, yağın bozulmadan iyi şekilde muhafazası sağlanır; küçük hacimli çözeltiyi hastanın kullanması kolaylaşır ve daha aktif olarak kullanılır.

Eğer yağ suyun üzerinde ise, su ağzı dar ve boğazı uzun bir şişenin içine konur. Yağ şişenin boğazına çıkıp toplandığında, suyun üstünde yağın toplandığı yere bir delik açılır. Dışarı akan yağ, bir kaba konarak saklanır. *(Nüzhetü'l-Ebdân)*

Bu alet damıtılmış sudan yağın alınması amacıyla kullanılır. Suyun üstünde toplanan yağa bu aletin ince tarafı yerleştirilerek, kalın kısmı ağıza alınarak emilir ve bu şekilde yağ sudan ayrılarak aletin yuvarlak kısmında birikir. *(Kenzü's-Sıhha)*

Derviş Mehmed, suyun üzerinde kalan yağı ayrıştırma işleminden söz etmez. Buna karşılık, bir takım tıp yazmalarında bu konuda açıklamalar bulunur. Mesela *Gayetü'l-İtkan*'da, yağı sudan ayırmanın yolu şöyle anlatılır: "*Eğer yağ suyun üzerinde ise, suyu ağzı dar ve boğazı uzun bir şişenin içine koyarlar. Yağ şişenin boğazına çıkıp toplandığında, suyun üstünde yağın toplandığı yere bir delik delinir; yağ dışarı aktığında, bir kaba konarak saklanır. Yahut hemen yağdan tarafa bir delik delinir, şişe eğilerek yavaş yavaş bir kaba akıtılır.*" *Kenzü's-Sıhha*'da ise, "*mâ-i mukattara*", yani damıtık sıvıdan yağı kolaylıkla aldığı bildirilen bir pipet resmi ve tanımı vardır: "*Şöyle ki, yağ damıtık suyun üstünde toplanır. Bu âletin ince tarafını yağa dayayıp, kalın tarafı ağza alınıp emilse, yağ sudan bir damla ayrılıp, balon kısmında toplanır ve böyle böyle hepsi ayırt edilir*."

Derviş Mehmed, elde edilen yağların çînî kavanoza, ya da şişeye konup saklanmasını tenbihler.

Güzel Kokulu Ecza: *Mu'attarât*

Tarih boyunca kokulu yağların (*Olea Aromatica*) ve suların (*Aquae Aromatica*) elde edilmesi tıbbi yağlar (*Olea Medicata*) kadar önem taşımıştır. Itırlı, güzel kokulu maddeye, ıtr sözcüğünden türetilen *mu'attar* adı verilir; çoğulu *mu'attarât*tır. Derviş Mehmed, kokulu yağları mu'attarât adı altında ayrıca toplar. Ona göre, gül yağı "*ıtr-ı şâhî*", yani güzel kokulu yağların şahıdır, en iyisidir. Bugün, ıtır karşılığında esans/ parfüm tabirini kullanıyoruz.

Günümüzde de gül ve turunç çiçekleri gibi bitkilerin kokulu/aromatik kısımları, uçucu yağın kokusu bozulmaması için çoğunlukla yaş olarak sabahın erken saatlerinde toplandıktan hemen sonra damıtılır. Râyihası, yani kokusu güzel ve bol olan bitkilerin çiçek, yaprak, odun, kök, kabuk, tohum, meyve gibi kısımları çözücülerle ve su buharıyla damıtılarak, râyihalı, kokulu (aromatik) yağlar elde edilir. Kokulu yağların elde edilmesinden geriye kalan tâlî ürünler de kokulu sular olarak değerlendirilebilir.

Güzel kokulu eczanın tedavi dışında hoşlanıldığı için kullanılması çok eski bir gelenektir. Mesela, Derviş Mehmed, "*anber-i eşhi*" şerbetlere katılırsa "*gâyet a'lâ kokar*" demektedir. Hattâ "*isti'mâl olunan kursa dahi güzel imtizâc eder*", yani tablet şeklinde imal edilen ilaçlara da uygun olur demektedir. Anber-i eşhî'nin "*şemâme olmağa şayeste*" olduğu da bildirilir. Anberin yanı sıra, karanfil, ûd, laden, sakız "*şemamelere vaz olunan*" eczalardandır.

"Şemâme", güzel kokusu için top veya hap şeklinde elde tutulan, sık sık koklanan nesnelere denir.

Havanın kötü kokusunu gidermek için bir takım kuru bitkilerin yakılarak, kokulu yağların ısıyla uçurularak buhur, yani tütsü olarak kullanılması tarihi bir gelenektir. Derviş Mehmed, huzâme yağını "*eğer tütsü eyleseler yaramaz râyihaları giderir*"; karagünlük yağı "*eğer buhûr olunsa müte'affin râyihayı ve havâyı kat' eder*" demektedir.

NEŞATİ EFENDİ ve DERVİŞ MEHMED'İN DÜHN TERKİBİ

Mürekkeb Devâ/ Mürekkebât

Neşati Efendi'nin dühn terkibinde 46; Derviş Mehmed'in kendi dühn terkibinde ise 55 madde bulunuyor. Merhem (*Unguenta*) olarak adlandıracağımız bu terkipler çeşitli eczanın karıştırılmasıyla hazırlandığından, *mürekkebât* adını alır. Her bir eczadan yağın nasıl çıkarılacağını açıkladıktan sonra dühn terkibine giren yağların listelerini ve terkibi hazırlama yöntemini veren yazar, terkiplerin ancak "*üstad kaidesi üzere*" yapılması uyarısında da bulunur. Yağların karışımı balmumu (*mûm-ı asel*) ile birlikte seyrek astardan süzülerek, sürülecek kıvama getirilir. Dövülmüş kâfur sıcak iken terkibin üzerine eklenir.

Derviş Mehmed, Neşati yağını "*kimyâ-yı sa'adet*" olarak niteler. "Nefsi rezaletlerden arındırmak ve faziletler kazanmak sureti ile süslemek" anlamına gelen bu deyimi, mutluluk veren kimya olarak da tanımlayabiliriz.

Derviş Mehmed'in dühn risalesi Osmanlı Sarayında hazırlanan tıbbi yağların ve dühn terkiplerinin ve bunlarla ilgili bilgilerin ele alındığı, başka bir örneğine rastlamadığımız, kaynak bir eser niteliğindedir.

YAĞIN KULLANILIŞI, MİKTARI (*MİKDÂR-I İSTİ'MÂL*) ve SÜRESİ

Derviş Mehmed'in elde ettiği ve dühn adını verdiği yağlar çoğunlukla haricen sürülür ve tenden emdirilirdi. Bunun yanı sıra, vücutta hasta bölgeye yapıştırılmak suretiyle yakı şeklinde kullanılan ve *muşamma* adı verilen bir uygulama şeklinden de söz edilir. Bugün muşamba olarak telaffuz ettiğimiz muşamma, üstü balmumu veya kauçuk gibi bir maddeyle kaplanarak su geçmeyecek hale konmuş ilaçlı bez veya dokumaya verilen addır. Risalede sözü edilen Hasan Bey adlı şahsın muşamba terkibinde, kantaron, sedef, papatya, zater, biberiye, pelin, hatmi, kekik, turunç kabuğu ve oğulotu

yağları bulunmaktadır.

Risalede elde edilişi anlatılan yağlar çoğu kere haricen merhem gibi sürülerek kullanılırdı. Mesela, Neşati yağını kullanma şekli, bir bez üzerine "*merhem gibi sürüp komak*" diye tarif edilir. Risalede, "*sürme, sürünme*" kelimesinin yanı sıra, "*tıla*" kelimesi geçmektedir. Mesela, mürr-i sâfî ve fesleğen yağları sürülür; sedef, mersin ve sa'ter yağları tıla olunur. Türkçe sürme ile Arapça tıla tabirlerinin aynı anlamda kullanıldığı anlaşılıyor. Mesela, Neşati yağı için, her tıraş oldukça başının orta yerini "*ziyâde perdâh etdirüp kuruş kadar mahalle tılâ oluna*" ve ayrıca, "*burnunun içerisine tılâ eylese*" denmektedir. Yine Neşati yağı için,"*eğer istiğfâr ve salât u selâm ile tılâ olunur ise münâsib ve a'lâdır*" tavsiyesiyle de, duanın etkisiyle Neşati yağının daha da yararlı olacağından, günümüz tabiriyle duanın placebo etkisinden söz edilir.

Bazen de, yağı sürmeden önce ovuşturma ile o bölgedeki kan dolaşımının artırılması, sonra yağın sürülmesi tavsiye edilir. Mesela, Neşati yağına ait bir kullanım tarifinde, ağrıyan yeri "*kemâl-i rütbe ovuşdurup ba'dehû dühn-i şerîfi süreler*" denir.

Bir diğer yöntemde ise, yağ sürülerek yedirilmeyip, ovulmadan hasta bölge tıbbi yağ ile sıvanır. Mesela, yanıklarda yağ sürülmez, "*bu dühni celîlü't-te'sîr torba yoğurdu şeklinde üzerine sıvayalar*" ifadesinden anlaşıldığına göre, yanık sıvarcasına örtülür.

Bazen de yağ pamuk ile hasta bölgeye konur. Mesela, elma yağı diş ağrısına "*pembe ile vaz'*" edilir. Aynı yağ yerine göre farklı kullanılır. Mesela, elma yağı baş ağrısına ve diğer mahallerde olan sızılara karşı tılâ olunur.

Dahilen kullanılan yağlar için damla anlamına gelen *katre* ölçüsü verilir. Bazen, "*mikdâr-ı isti'mâl*" tabiriyle verilen kullanma ölçüsü, kullanımın alt ve üst sınırını belirler. Mesela, damıtık sakız yağı için, "*mikdâr-ı isti'mâli dört katreden altı katreye varıncadır*" denir.

Yağ bazen de şeker ya da kahve gibi tat veren bir başka maddeyle birlikte alınır. Damıtık nane yağı, mideyi sağlıklı kılmak için kahve ile 3 damla alınır veya 1 dirhem şekere 3 damla damlatılarak kullanılır. Sıkılarak elde edilen "*muasser anîsûn yağı, bir dirhem şekere bir-iki damla komak*" ile kullanılır. Portakal kabuğu yağı da, göğüs ağrısı için, akşam ve sabah kahve ile üçer damla alınır. Burada, yağın alınma zamanının da belirtilmesi dikkat çekicidir. Neşati yağının kullanımı için, "*nohut kadarını kahve ile sabah-akşam*

kullanan kadınların hayız kanını söktürdüğü talep edenlerden işitilmiştir" diyen Derviş Mehmed, yine Neşati yağı için "*Darüssaade ağaları sabah akşam yerler ancak ne için kullandıklarını bilmiyorum*" demektedir. Burada miktar ağırlık ölçüsü olmayıp, örnek alınan nohudun büyüklüğüdür.

Kırât ise dört adet keçiboynuzu çekirdeğinden ibaret bir ağırlık ölçüsü olup, yirmi dört kırat bir miskal eder. Mesela, Derviş Mehmed, hafakanı gidermek için ve kalp yetmezliğine karşı bir *kırat* kalye-i misk'in ferahlatıcı şerbetle içilmesini tavsiye etmektedir. *Gunyetu'l-muhassılîn*'de, ferahlatıcılar (*müferrihler*) ayrıntılı olarak tanımlanır.

Bir takım yağlar tek başına, ya da bir başka sıvıyla birlikte "nûş edilir", yani içilir. Bazen ne kadar içileceğinin ölçüsü de verilir. Mesela fesleğenin tek başına; misk yağının "*bir kırât müferrih şarabıyla ve bir dirhemi za'feran ile ve semûz tavuk suyuyla*" içilmesi tavsiye edilir.

Etmüllerius'dan naklen Derviş Mehmed, sakız yağını haricen sürdükten sonra, birkaç damlasının bitki sularıyla birlikte kullanılmasını yara tedavisi için tavsiye eder: "*Birkaç damlasını nane suyu ve sinirli ot (lisanü'l-hamel) suyu yahut felisun suyu ile kullanmak son derece övülmüştür*." Derviş Mehmed, damıtık mercanköşk yağından ayrıştırılan suyu kullanışını şöyle anlatır: "*Âcizane her sene damıtıp yağını ayırdıktan sonra elde edilen suyunu saklayıp bazen mide fesadı akabinde birer fincan içerim. Son derece yararlı olduğunu bizzat denemişimdir. Bazı kardeşlerde ağrı ve kısmi sancı olduğunda onlara da çok yararlı oldu. Binlerce kez içip denedim. Kısaca suyu bu kadar yararlıdır*."

Bir takım ecza ise içeceklere katılırdı. Mesela, ağaç kavunu ve amber yağları, içecekler anlamına gelen şerbetlerde (*eşrîbe*) kullanılırdı. Acem nefti yağı için "*yarım miskâl sıcak su yahut kahve ile içseler bağırsaklarda olan sancıları def eder*" denmektedir. Miskal (bir buçuk dirhem, 24 kırat, 4.5 gram) dönemin çok kullanılan bir diğer ağırlık ölçüsüdür.

Fitil olarak kullandırılan yağlar da vardır. Mesela, huzame yağı için "*eğer kadınlar fitil gibi kullanırlarsa hamile kalırlar*"; *misk* için,"*yalnız bunun ile fitil yapılıp kulağa konursa ağrısını keser*" denmektedir.

Bazı yağların kullanımı için zaman ölçüsü de verilir. Mesela, Neşati yağı için, "*üç-beş gün müdâvemet üzre süreler*" denir. Fesleğen yağı için, "*sar'a marazına günde bir dirhemin kırk güne kadar içirdeler*" şeklinde hem miktar,

hem de süre verilir.

İçecek ve yiyeceklerde güzel koku da aranırdı. Derviş Mehmed, en çok anber-i eşhî'nin hazırlanan ürüne katılmasını sık sık tavsiye eder. Mesela, anber-i eşheb katıldığında, şerbetlerin pek güzel koktuğunu; "*eşribe*ler *gâyet a'lâ kokar*" diye belirtir. Anber-i eşhî pastile katıldığında da pek uyum sağlayacağını, "*isti'mâl olunan kursa dahi güzel imtizâc eder*" diye açıklar. Kurslar, düz ve yassı biçimli, çiğnenecek veya yutulacak şekilde yapılırdı. Top veya pastil şeklinde elde tutulan ve sık sık koklanan şemâme adı verilen güzel kokulu maddeleri Derviş Mehmed de hazırlıyor olmalıydı. Risalede, "*şemâmelere vaz' olunan eczalar*" arasına anber-i eşhî'nin yanı sıra, karanfil, ûd, laden ve sakızın da, "*şemâme olmağa şayeste*" olduğu bildirilmektedir. Kirli havanın kötü kokusuna karşı ise tütsü tavsiye edilir. Mesela, huzame ve karagünlük yağı için, "eğer tütsü yapılırsa kötü kokuları giderir" şeklinde açıklama bulunmaktadır.

TIBBİ MADDELER HANGİ ÖZELLİKLERİYLE ETKİ EDER?

Eczanın/Drogun Niteliğiyle Etkisi

Droglar farklı özellikleriyle insan sağlığına etki eder. Osmanlı döneminin tıp felsefesine göre evren ateş, hava, su ve toprak olmak üzere dört esas unsurdan oluşur. Bunlar temel cevherlerdir, yani tüm nesnelerin ve canlıların en basit temel öğesi bu dört unsurdur. Dört unsur madde olmayıp, kitle ve enerjinin özelliklerini ifade eder. Unsurlar doğal olarak sıcak, soğuk, yaş ya da kuru niteliktedir. Bu temel nitelikler *keyfiyet* kelimesiyle de ifade edilir. Nitelikler yaradılıştan var olduğundan karşılığında *tabiat* kelimesi de kullanılır. Örneğin, bir insanın tabiatı sıcakkanlı, bir otun tabiatı soğuk olarak nitelenir. Toprak, soğuk ve kuru; su, soğuk ve nemli; hava, sıcak ve nemli; ateş, sıcak ve kuru bir tabiata sahiptir. Yalnız insan değil, canlı ve cansız bütün varlıklar söz konusu dört nitelikten birinin veya bunların belirli bir karışımının etkisi altındadır. Her cismin cevheri bu nitelikleri taşıdığından her biri sıcak *(hârr)*, soğuk (*bârid*), yaş (*râtıb*) ya da kuru (*yâbis*) niteliğe sahiptir. Her cisim nisbi (orantılı) olarak birbirine göre daha sıcak, soğuk, kuru ya da yaş tabiata sahiptir. Uzuvlar da bu niteliklere sahiptir. Örneğin, kalp sıcak ve nemli; karaciğer sıcak ve kuru; beyin yaş ve soğuk; dalak kuru ve soğuk olmaya meyillidir. Her bir eczada da bu nitelikler tabii bir özellik olarak az ya da çok bulunur. Mesela, bir ecza birinci, ikinci, üçüncü ya da dördüncü derecede sıcaklık niteliğine sahip olabilir ve bu niteliğin derecesine göre o eczanın

sıcaklık etkisinin gücü değişir. Bir eczanın niteliğinin terkibi onu kullanan kişinin bedenindeki denge durumunu belirler.

Unsurlar nazariyesine göre sınıflanan her bir ecza tabiatı ile etki eder. Bir madde etkin niteliğiyle (soğukluk, sıcaklık, nemlilik, kuruluk) tesirli olabilir ve tesiri niteliğinin derecesiyle orantılı olarak değişir. İnsanda hıltların dengesini etkileyen maddi sebeplerden olan her tür ecza da unsurlar nazariyesi doğrultusunda sıcak, soğuk, kuru, yaş tabiatlı olarak sınıflanır. Hastalıklar da sıcak, soğuk, kuru veya yaş nitelikte olduğundan, her bir hastalık kendisinin zıddı nitelikteki ecza ile tedavi edilir, zira eczanın tıbbi etkisi tabiatına göre değişir. Mesela, tabiatı soğuk olan eczalar balgam, tabiatı sıcak olanlar safra yapar. Derviş Mehmed de risalesinde, eczanın ve bunlardan elde edilen yağların tabî'atından ve buna bağlı tıbbi etkilerinden söz eder. Mesela, gül yaprağı yağının "*tabiatı soğuk*" olup cümle "*hararetli şişlere ve cümle ıssı illetlere nâfi'dir*"; karabaş otu, "*evvel derecede hârr ve ikincide yâbistir*"; turunç kabuğu "*ikinci derecede hârr ve yâbis* olup "*dimağdan riyâh-ı bârideyi tahlil ider*"; huzâmenin tabiatı "*hârr ve latiftir, sovuk dimağı teskîn ider*"; kalye-i misk için: "*rutûbet ve yübûsetde mu'tedildir*"; Acem nefti yağı için "*İshak kavlince rutûbeti vardır*" denmekte, derecelerinden söz edilmemektedir.

Ecza üzerinde yapılacak olan kimya işlemleri de eczanın niteliğine uygun olarak düzenlenir. Mesela, risalede, "*kuru olup sıcak (hârr) olan*" eczalardan yağ çıkarma yönteminin cevz-i bevvâ yağı için yazılan şekilde, "*minvâl-i muharrer üzere*" olacağı bildirilir.

Eczanın Etkili Maddesiyle (*Hâssa*sıyla) Etkisi

Eczâ içerdiği etkili maddeleriyle ilâç özelliğini kazanır. Etkili maddesi değerli olanlar "*eczâ-ı şerîf*" olarak nitelenir. Derviş Mehmed'in çeşitli kimya işlemleriyle elde etmek istediği ürün, eczanın hâssası, yani etkili maddesidir. Hâssası, hâsîyeti, kendine has etkili maddesi ile etki etmeye, *kuvveti* ile etki de denir. Eğer bir madde tek başına ağrı kesici, kusturucu, müshil, idrar söktürücü, sakinleştirici gibi bir hâssası ile etki ederse ona "*kendine has kuvveti olan ilaç*" derler, yani devâ kuvveti vardır. Böyle bir maddenin tesiri insan tabiatına uygunsa ona zehirsiz cisim denir. Eğer maddenin etkisi insan tabiatına aykırı ise (şevkerân[49] gibi) ona zehir kuvveti olan, yani zehir

[49] *Cicuta; Conium macutatum*

denir. Ancak, çok az miktarda kullanılarak bîş[50] gibi zehirli bir eczanın tıbbi etkisinden yararlanılabilir. Her ne kadar maddeler nitelikleri ile etkili iseler de, asıl müshil ve zehirlilik gibi kendilerine has kuvvetleri ile etki ederler. Örneğin, sakamonya[51] otunun kökünden elde edilen kurutulmuş usaresinde ve tırbıd[52] kökünde ishal yapma kuvveti vardır. Mesela engerek yılanının zehiri sıcaktır ve akreb zehiri soğuktur, fakat öldürme işini yapan bu nitelikler değildir, öldürücü olan zehirlilik kuvvetidir. Maddenin tesiri alınan miktara göre de değişir. Bazısı alındığı ilk seferde tesir etmezse, ikinci, üçüncü kerede ya da miktarı çoğaltıldığında tesir eder.

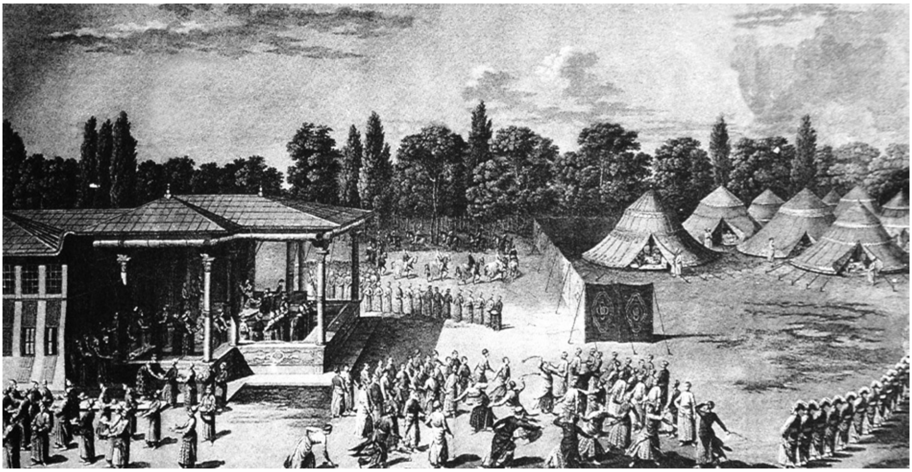
Devâ (çoğulu edviye) tabiri de, "hastalığı tedavi eden, hastalığa çare" olan anlamında, günümüzdeki ilaç tabiri karşılığında kullanılır. Methedilen, beğenilen devalar "memdûh" ya da "makbûl" olarak nitelenirdi. Örneğin, hasalban çiçeği yağı, damıtılmış sakız yağı, anber yağı, ağaç kavunu yağı böyle devalardır. "*Mu'teber, kıymetlü, hürmetlü, a'lâ*" gibi ifadelerle ile, Neşati yağı ve madeni mumya gibi devaların değerli olduğu vurgulanır.

YAĞLARIN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR VE YARALANMALAR

Risalede, hastanın, "*mübtelâ olan kimesne*" ve "*ashâb*" olarak tanımlandığını görüyoruz. Mesela, "*nevâzil-i şedîde mübtelâ olan*" kimse, şiddetli nezleye yakalanan kişi, yani, hastalığa tutulan kişi anlamındadır. Diğer yandan, göğüs hastalığı olan kimseler anlamında, "*ilel-i sadriyye eshâbı*" olan kişiler, göğüs hastalığının sahibidir. Bu gibi tanımlayıcı ifadeler üzerinde durulmalıdır.

Neşati yağının hangi hastalıkların ve yaralanmaların tedavisi için kullanıldığına baktığımızda, harici yara ve berelerin tedavisinde kullanıldığını, "*hafifce cirid yaralarına; bazı sıkça tomak berelerine ve tomakda olan latîfelerde zuhûr eden şiş ve bereler hava almağı def' içün ve havanın mazarratını def' içün; bazı etlerde olan yaraya ve bereye*" sürüldüğüne dair ifadelerden anlıyoruz. Enderun'da cundî ağalarının bu yağa pek itibar ettiğini söyleyen yazar "*beş on dirhemine malik olan hazineye cevahir saklar gibi hıfz ederler*" demektedir. Cundî ağaları ata binmekte ve ata ait her çeşit talimde, at üzerinde silah kullanmakta usta kimselerdi. Cirid ise Osmanlı Sarayı'nda en çok oynanan ve padişahların yabancı elçilere göstermekten gurur duydukları bir spordu. Genellikle cündilerin iki takım arasında yarıştığı cirid oyunu

[50] Aconitum ferox, A. napellus, A. uncinatum.
[51] Convolvulus scammonia
[52] İpomea turpethum'un kökü

Önde tomak oynayan Enderun Ağaları ve arkada atla dolaştırılan cündiler

bazen çok iddialı ve sert olup, attan düşüp yaralananlar olurdu. Bu yağ, özellikle hafif cirid yaralarının ve sıkça olan tomak berelerinin tedavisinde kullanılırdı. Tomak, içi kor keçesiyle doldurulmuş, yumruk büyüklüğünde meşin topun ucuna bağlı olduğu 70-80 cm uzunluğunda altı adet sırımdan örülmüş değneklerle Osmanlı Sarayı'nda oynanan hareketli bir oyundu. Derviş Mehmed, "*tomakla olan latifelerde*" yani şakalaşmalarda zuhur eden şiş ve berelerin hava a1masını önlemek ve havanın zararını gidermek için ve diğer yara ve berelerin tedavisinde kullanıldığını Risalede nakleder. Bu açıklamalar, yağın, şişlerdeki ödemi gidermenin yanı sıra açık yaraların enfeksiyonunu önleme amacıyla kullanıldığı anlamına gelebilir.

Neşati yağının, "*evcâ'-ı mefâsıl*; *kollarda ve dizlerde olur veca'lar; a'zâ-yı mevcû'a*" olarak belirtilen eklem ağrılarında ve enflamasyonu gidermede kullanıldığı anlaşılıyor. "*Bir kimsenin bir yerine âteş isâbet eyleyüp yahud bir şey ile yansa*" cümlesi de yanık tedavisinde yararlanıldığını gösteriyor. Harici tedavilerden farklı olarak, salgın hastalıklara karşı da kullanıldığı anlaşılıyor. Neşati yağı, "*veba vaktinde*; *havanın ufûneti vaktinde ve ufûnet-i havayı râfi' olma*" ifadelerinden anladığımıza göre, salgınlarda kokuştuğu düşünülen havayı temizlemek ya da hastalıkla bulaşmış havadan korunmak amacıyla kullanılıyor olmalıydı. Neşati yağı, ayrıca, nezleden olan burun akıntısını durdurucu ("*nevâzil-i şedîde mübtelâ olan kimse, nevâzil tuğyânıyla burnundan su akan kimesne ta'cîz oldukda kat'ı içün; burundan akan suyu kat' edüp râhat verme*") ve kadınların aybaşını düzenleyici ("*nisâ tâifesinin hayzı kanın yürüdürmüş*") olarak da tavsiye ediliyor. Derviş Mehmed, Neşati

yağı için, "*Bazı ihvândan hâssasını suâl eyledim. Takrîr buyurdular ki, her bir şeye isti'mâl olunur*" diye bir bilgi de nakleder. Buna göre, Neşati yağı da, tarihteki pek çok ilaç terkibi gibi, birçok derde deva olarak kullanılırdı. Adı konmasa da, Neşati yağının bir çeşit her derde deva panzehir, yani tiryak olarak değerlendirildiğini varsayabiliriz.

Derviş Mehmed, terkibine koymak üzere elde ettiği yağlardan bir kısmının hangi hastalıklara iyi geldiğini ayrı ayrı belirtir. Bunlardan her bir yağı birer müfred deva olarak ele almıştır. Aşağıda görüleceği üzere, yağların tek başına ilaç olarak kullanıldığı anlaşılıyor:

Acem Nefti yağı: Vücuttaki damarlarda ve organlarda meydana gelen tıkanmaları açar. Yan baş ağrılarına (siyatalji), eklem hastalıklarına, yüz felcine ve felçlere iyi gelir. Göze su inmesi sebebiyle olan aklığı (katarakt) giderir. Astıma ve kronik öksürüğe faydalıdır. Eğer 0,5 miskali sıcak su yahut kahve ile içilirse bağırsaklarda olan sancıları giderir.

Anason yağı (mu'asser): Bütün inmelere faydası vardır. Nefes darlığına yararlıdır. Bir dirhem şekere bir-iki damla damlatmakla mideyi gazlardan arındırır.

Biberiye yağı: Temriyede kullanılır.

Elma (diş otu, ada çayı elması) yağı: Diş ağrısına, baş ağrısına ve sair yerlerde olan ağrılara, berelere faydalıdır.

Fesleğen yağı: Tek başına fesleğen yüze sürülse, teni güzelleştirir.

Gül yağı: Bütün hararetli (enflamasyonlu) şişlere ve tüm sıcak hastalıklara, mak'ad hastalıklarına, basurlara (hemoroide) ve özellikle de darbe almış uzva (kol, bacak gibi uzuvlardaki travmatik lezyonlarda) çok yararlıdır. Tek başına kullanıldığında tıbbi etkisi daha fazla görülür.

Hasalbân yağı: Nefes darlığı ve öksürük ile seyreden göğüs hastalıklarında ve veremde kullanılır.

Hüzâme yağı: Soğuk dimağı ısıtır. Başın tepesi üzerine yakı gibi uygulanır. Sıhhat bozukluğu (kötü mizaç) için içilirse iyi gelir. Tütsü yapılması durumunda çevredeki kötü ve kirli havayı temizler. Rahmi ısıtır, vajinal akıntıları kurutup rahmi temizler. Eğer kadınlar fitil gibi kullanırlarsa kolaylıkla hamile kalırlar.

Kalye-i Misk: Sürüldüğünde soğuk baş ağrısı, yarım baş ağrısı (migren) ve nezleye faydalıdır. Tek başına fitil yapılıp kulağa konursa ağrısını keser.

Anason (Pimpinella anisum)
(Müfredat-ı Musavvere)

Fesleğen (Ocimum basilicum)
(Müfredat-ı Musavvere)

Gül (Rosa)
(Müfredat-ı Musavvere)

Mersin Ağacı (Myrtus communis)
(Müfredat-ı Musavvere)

Karagünlük yağı (mey'a- i sâile) yağı: Eğer buhur yapılırsa kötü kokuları ve çevredeki kötü ve kirli havayı temizler.

Kehribar: Akıl ve sinir hastalıklarının tedavisinde tek başına iyi gelir. Epilepsi (sar'a) ve kulunç tedavisinde, spazmı çözmede kullanılır. Bulaşıcı hastalıklarda da faydalıdır.

Mersin yağı (şemsiyye): Mide bölgesi üzerine sürülürse kuvvet verir. Keza kalp bölgesi üzerine sürülürse yine kuvvet verir.

Mercanköşk / Merzencûş yağı: Kasıklara sürülürse cinsel isteği ve gücü artırır. Belki tenasül aletine bile sürülebilir.

Mercanköşk yağını (mukattar) ayırdıktan sonra hâsıl olan suyu: Derviş Mehmed, damıtıp yağını ayırdıktan sonra elde edilen suyunu saklayıp bazen midesi bozulduğunda birer fincan içermiş. Mide fesadına, ağrı ve sızılara iyi gelir; dimağı ısıtıp kuvvet verir, spazm ve felce yararlıdır. Adet söktürücüdür, rahme kuvvet verir. Unutkanlığı giderir. Bir kimse bu yağı şakaklarına sürerse soğuktan olan dimağ ve sinir hastalıklarına, felç, spazm ve yüz felcine, kulak ağrısı ve çınlamasına faydalıdır. Toplanan yelleri dağıtır.

Mürr-i sâfî: Dövülüp zeytinyağı ile yoğrulur ve sağ ayak tabanına ve başparmağına sürülürse cinsel gücü artırır. Ayak soğuk su ile temizlenene kadar bu durum devam eder.

Nane yağı: Mideyi sağlıklı kılar.

Portakal kabuğu yağı: Göğüs ağrısı için sabah ve akşam kahve ile üçer damla kullanmak fayda sağlar.

Raziyane yağı (mukattar): Hazırlanması ve yararları anason yağı gibidir.

Sakız Yağı (mukattar): Mide hastalıkları ve dizanteri benzeri hastalıklar için dâhilen ve haricen kullanılır.

Sedef/Sezâb: Böbrek ve mesane hastalıklarında faydalıdır, ağrısını keser; rahim olduğu varsayılan yelleri giderir, ağrılarını keser; göbeğe sürüldüğünde (barsak) solucanlarını öldürür/döker.

Turunç çiçeği suyu: Mideyi ve yüreği ferahlatır.

Turunç çiçeği yağı: Yelleri çözer. Siniri ve eklemleri kuvvetlendirir. Ancak boğaz ağrısı ve bademcik iltihabı olanlara turunç yedirilmemelidir.

Nane (Mentha piperita)
(Müfredat-ı Musavvere)

Turunc (Citrus aurantium var. amara)
(Müfredat-ı Musavvere)

Sezab (Ruta graveolens)
(Müfredat-ı Musavvere)

Menekşe (Viola odorata)
(Müfredat-ı Musavvere)

Turuncun ekşisi: Ateşi düşürür, safrayı söktürür. İştahı açar. İshali keser. Kusmayı engeller/durdurur. Dimağa, akla ve hafızaya kuvvet verir.

Turunç kabuğu yağı: Dimağdan soğuk yelleri çözer. Özellikle soğuktan kaynaklanan eklem ağrılarına yararlıdır.

Turunç suyu: Beyaz giysideki lekeyi çıkarır.

Turunç yaprağı: Kötü kokuların olduğu bir zamanda kurutulması uygundur.

Bazı yağların bir takım diğer yağlar veya maddelerle birlikte kullanımı tavsiye edilir:

Gül yağıyla mersin yağı: Yaraların etrafına sürseler, hava almaz (iltihaplanmasını önler). Saça ve sakala sürseler siyah olur.

Hüzâmeyle dakîk: Dövülüp un ile karıştırılıp yaraya yakı yapılırsa faydalı olur.

Kalye-Misk: Bir kıratı ferahlatıcı şarabıyla/şerbetiyle içilirse hafakanı giderir ve kalbin zayıflığına yararlıdır. Bir dirhemi safran ve semiz tavuk suyu ile doğumu yakın olan kadına içirilirse doğumu kolay olur.

Mürr-i sâfi'yi laden ve bal mumu ile sürseler kıl (saç, sakal vs.) dökülmesini durdurur.

Sa'ter yakılıp, yumurta sarısı ve gül yağı (şemsiye) ile makat çatlaklarına (fissür), basurlara, fistüllere ve romatizmalara (riyâh) sürülürse çok faydalıdır.

Hangi Hastalık Hangi Ecza İle Tedavi Edilirdi?

Akıl ve Sinir Hastalıkları: Akıl ve sinir hastalıklarının tedavisinde kehribâr yağı; zekayı ve hafızayı güçlendirmek için turunç kabuğu yağı; beyin hastalıklarında damıtık mercanköşk ve huzâme yağı kullanılır. Epilepsi tedavisinde kehribar yağı; spazm çözücü olarak damıtık mercanköşk yağı; anksiyete tedavisinde kalye-i misk kullanılır.

Baş Ağrısı: Migren tedavisinde acem nefti yağı ve kalye-i misk kullanılır. Kalye-i misk baş ağrısı tedavisinde de kullanılır.

Felç: Yüz felci ve felç tedavisinde damıtık mercanköşk yağı; inmede sıkılmış anason yağı kullanılır.

Göz Hastalıkları: Katarakt hastalığında acem nefti yağı kullanılır.

Karanfil (Caryophyllus aromaticus)
(Müfredat-ı Musavvere)

Hatmi (Althaea officinalis)
(Müfredat-ı Musavvere)

Cevzi Bevva (Myristica fragrans)
(Müfredat-ı Musavvere)

Safran (Crocus sativus)
(Müfredat-ı Musavvere)

Yaralar, Bereler, **Şişler:** Tomak oyununda meydana gelen şiş ve berelerin, ufak cirit yaralarının tedavisi Neşati yağı ile yapılır. Gül yağı (şemsiyye) da darbeye maruz kalmış a'zâlar ve şişler için tavsiye edilir. Damıtık sakız yağı yara tedavisinde kullanılır. Mersîn yaprağı yağı (şemsiyye) yaralara sürülür.

Cilt Hastalıkları: Cildi güzelleştirmek için fesleğen yağı kullanılır. Temriye tedavisinde biberiye yağı (şemsiyye) verilir. Saç ve kıl dökülmesini önlemek için mürr-i safi yağı, laden ve balmumu ile sürülür.

Eklem ve Kas Ağrıları: Eklem ağrıları turunç kabuğu yağı ile tedavi edilir. Turunç kabuğu yağı sinirleri ve eklemleri güçlendirmek için de kullanılır. Neşati yağı kollarda ve dizlerde olan ağrılar için tavsiye edilir. Kehribâr yağı kulunç tedavisinde kullanılır.

Solunum Yolları ve Göğüs Hastalıkları: Şiddetli nezlede, burun akıntısını durdurup râhatlatmak için Neşati yağı kullanılır. Nezle tedavisinde kalye-i misk verilir. Bademcik iltihabında turunç kabuğu yağı kullanılır. Öksürük, nefes darlığı, verem ve göğüs hastalıkları hasalban yağı ile tedavi edilir. Astım tedavisinde acem nefti yağı verilir. Kalbi güçlendirmek için mersîn yaprağı yağı (şemsiyye); kalbi güçlendirmek için turunç kabuğu yağı kullanılır.

Sindirim Sistemi Hastalıkları: İştahı açmak ve mideyi rahatlatmak için turunç kabuğu yağı; mideye kuvvet vermek için şemsiyye mersîn yaprağı yağı; mideyi sağlığına kavuşturmak için damıtık nane yağı; mide fesâdına karşı damıtık mercanköşk yağı; mide hastalıkları için damıtık sakız yağı; mide gazını gidermek için sıkılmış anason yağı kullanılır. Kusmaya karşı turunç; safra söktürücü olarak ve ishali durdurmak için turunç kabuğu yağı kullanılır. Dizanteri için damıtık sakız yağı; karın ağrıları için acem nefti yağı verilir. Barsak solucanlarını dökmek için şemsiyye sedef yağı kullanılır. Basur ve mak'ad (anus) hastalıkları için şemsiyye gül yağı; anal fissürler ve fistüller için şemsiyye sa'ter yağı kullanılır.

Üro-Genital Sistem: Böbrek ve mesane hastalıklarının tedavisinde şemsiyye sedef yağı kullanılır. Cinsel organlar için mercanköşk yağı; cinsel gücü kuvvetlendirici olarak olarak mürr-i sâfî yağı tavsiye edilir.

Kadın Hastalıkları ve Doğum: Adet söktürücü olarak Neşati yağı ve damıtık mercanköşk yağı kullanılır. Damıtık mercanköşk yağı aynı zamanda rahmi kuvvetlendirici olarak verilir. Vagina akıntısını kurutmak ve rahmi temizlemek için huzame yağı tavsiye edilir. Sedef yağı (şemsiyye) da rahmin tedavisinde kullanılır. Doğumda turunç kabuğu yağı tavsiye edilir.

Cevzi Hindi (Cocos nucifera)
(Müfredat-ı Musavvere)

Kakule (Amomum cardamomum)
(Müfredat-ı Musavvere)

Sater (Satureja hortensis)
(Müfredat-ı Musavvere)

Ak Zambak (Lilium candidum)
(Müfredat-ı Musavvere)

Kötü Kokuların Giderilmesi, Çevredeki Kirli ve Kokuşmuş Havanın Temizlenmesi ve Bulaşıcı Hastalıkların Tedavisi: Havanın kötü ve kirli olması halinde Neşati yağı kullanılır. Kötü kokulara ve kokuşmuş havaya karşı karagünlük yağı buhûru ve huzâme yağı tavsiye edilir. Aynı amaçla turunç kabuğu yağı da tavsiye edilir. Salgın hastalıklara karşı Neşati yağı ve kehribâr yağı kullanılır.

Genel Olarak: Bozulan mizacı düzeltmek için huzâme yağı; zayıflamaya karşı damıtık sakız yağı; ateşli hastalıklar için şemsiyye gül yağı; yelleri çözmek için turunç kabuğu yağı; yelleri dağıtmak için damıtık mercanköşk yağı; romatizma tedavisinde sa'ter yağı (şemsiyye); damar ve organlardaki tıkanıklıkları açmak için acem nefti yağı kullanılır.

KAYNAKLAR:

Adıvar A.A.: *Osmanlı Türklerinde İlim,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

Akdeniz (Sarı) N.: Osmanlılarda Hekim ve Hekimlik Ahlâkı, İstanbul 1977.

Akdeniz G., Sarı N., Tuğ R.: *Topkapı ve Galata Sarayı Enderûn Hastaneleri,* IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul, 18-20 Eylül 1996, TTK yay.

Aydın Zülfikar M.B.: *18. Yüzyıla Ait Türkçe "Müfredât" Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri,* Tıp Tarihi Araştırmaları, S.7, İstanbul 1998, s. 55-168.

Baykal, İ.H.B.: *Enderun Mektebi Tarihi,* İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953.

Baylav, N.: *Eczacılık Tarihi,* İstanbul 1968.

Baytop T.: *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün,* İst. Üniv. Yay. no. 3255, Eczacılık Fak. no. 40, İstanbul 1984.

Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân. Nasûhü's-Silâhî (Matrâkçî). Yay. Haz. Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın. Türk Tarih Kurumu Yayınları, I.Dizi Sa.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1976.

Briquet c. M.: *Les Filigranes Dictionnaire Historique des Marques du Papier,* Leipzig 1923.

Fisher c.G., Fisher A.: *Topkapı Sarayı in the Mid-Seventeenth Century:* Bobovi's Description, Archivum Ottomanicum, (1985) 1987.

Dramur R.: *1838-1908 Yıllarında Osmanlı'larda Eczacılık ve Deontolojisi,* İstanbul 1984.

Dramur R.: *Helvahanede Macun İmali İçin Kullanılan Eczanın Temini,* Tıbbi Dergi, c.59, S.3, Mayıs-Haziran 1986, s. 44-60.

Dramur R.: *Topkapı Sarayı Eczanesi İçin 18. ve 19. yy.da Miskçibaşı Tarafından Verilen Ecza Listeleri,* Tıp Tarihi Araştırmaları, S.4, 1990, s.107-113.

Erdemir, Ayşegül Demirhan: *Mısırçarşısı Drogları,* İstanbul 1975.

Ersoy O.: *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kağıt,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.

c.G. Fossatti, *Aya Sophia, Constantinople as Recenly Restored by Order of H.M. The Sultan Abdul Medcid From the Original Drawings,* 1852. (İstanbul

Arkeoloji Müzesi Ktp. No. 619)

Gildemeister E.: *The Volatile Oils,* (Çev. Edward Kremers), Vol.1, New York 1913.

Günergun (Baytop) F.: *Osmanlı Yükseliş Devrinde (14-17. yy) Kullanılan Anorganik İlaçlar ve Elde Ediliş Metodları,* Doktora tezi, İstanbul 1984.

İbn-i Şerif *Yadigâr,* Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2004

İhsanoğlu E. (edit.); Hazr.: Ramazan Şeşen, Cemil Akpınar ve Cevat İzgi: *Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları (Arapça, Türkçe, Farsça) Kata1oğu,* İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1984.

İsfendiyaroğlu F.: *Galatasaray Tarihi,* c.I, İstanbul 1952.

Kahya, Esin: *Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Kumbaracıbaşı İzzet: *Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Başlala Kulesi,* İstanbul 1933.

Kumbaracılar S.: *Sarayda Hazırlanan İlaçlar,* Dirim 24, İstanbul 1949, s.114-8.

Kumbaracılar S.: *Saray Hastaneleri.* Dirim, 29, İstanbul 1949, s.59.

Orgun Z.: *Osmanlı Sarayında Kilercibaşılık ve Kilercibaşı Defterinden Saray Tatlıları,* Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1984, s.57.

Özaltay B., Köşe A. (yay. haz.): Mehmed bin Ali, *Terceme-i Cedîde Fi'l-Havassi'l-Müfrede* (1102 / 1690), Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2006.

Pakalın M.Z. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* c.I, s.400- 401.

Sarı (Akdeniz) N.: *18. ve 19. Asırda Kimyager Hekimlerin Kullandıkları Aletler,* Tıp Tarihi Araştırmaları I, İstanbul 1986, s.51-78.

Sarı (Akdeniz) N.: *Hükemâ-i Kimyâiyyun ve Kullandıkları Âletler,* Kaynaklar, No. 4, s.80-89.

Sarı, N., Tuğ R.: *Enderun-ı Hümâyûn Kilâr-ı Hassa Başkullukçusu Derviş Mehmed'in (1764/5-1840) Dühn Terkiplerine Ait Risalesi,* IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri, 4-5 Haziran 1998, İstanbul, Marmara Üniv. Yay. 657, Eczacılık Fak. Yay. 15, İstanbul 2000.

Sarı, N., Tuğ, R., İzgöer, A.Z., Okutan, M.Y.: *Klasik Dönem İlaç Hazırlama Yöntemleri ve Terkipleri,* Novartis, İstanbul 2003

Sarı, N.: *Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranan Nitelikler,* Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları I, İstanbul 1995, s.11-54.

Sarı N. ve Zülfikar B.: *The Paracelsusian İnfluence on Ottoman Medicine in the Seventeenth and Eighteenth Centuries,* Proceedings of the International Symposium on Modern Sciences and the Muslim World, İstanbul 1992, s.157-179.

Sarı, N.: *Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam,* Türk Mutfağı, T.c. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi 476, Ankara 2008, s.137-151.

Şehsuvaroğlu B.: *Eczacılık Tarihi Dersleri,* İstanbul 1970.

Terzioğlu, A. (yay. haz.): *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık,* Arkeoloji ve Sanat Yay., Tıpkı Basımlar Dizisi 7, İstanbul 1992.

Uzunçarşılı, İ.H.: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945.

Ünver S.: *Türk Eczacılık Tarihi,* İstanbul 1954.

Ünver S.: *Tıp ve Kimya Türk İspençiyarî Tarihine Ait Bazı Notlar,* Dirim, Tom. XV, S.3-4, Mart-Nisan 1940, 14 sayfa ayrı baskı.

Ünver S.: *Türk Farmakoloji Tarihi I, Tenzu Kursları, Terkipleri ve Kullanıldığı Yerler,* İstanbul 1960.

Velkov A., Andreev S.: *Filigranes dans les Documents Ottomans,* Bibliotheque Nationale "Cyrille et Methode", Commission Archeographique Bulgare Section Orientale, Sofia 1983.

Yalçındağ O.N.: *Eczacılıkta Ekstraksiyon Metodları ve Bunlarla Hazırlanan Farmasötik Preparatlar,* Türkiye Tıbbi Müstahzar Sanayi ve Laboratuarları Cemiyeti Yay., S.1, İstanbul 1965.

Yusuf Has Hâcib: *Kutadgu-Bilig* (Çeviren R. R. Arat) I. Metin, s.299-301; II. Tercüme, s.213, satır 2892.

Lügatlar:

Şemseddin Sâmî: *Kâmûs-ı Türkî,* İstanbul 1317.

Redhouse J.W.: A *Turkish and English Lexicon,* Constantinople 1890.

Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Ankara 1984.
L. Ma'lûf: el-Müncid fi'l-luga, Beyrut 1973.

Hasan Amîd: *Ferheng-i Amîd* (Farsça Lugat), Tahran 1379.

Bedevian, Armenag K.: *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names,* Cairo 1936.

Ansiklopediler:
Büyük Larousse.

El Yazmaları:

Abdullah bin İbrahim Üsküdârî: *Tarih-i Vakıat-ı Sultan Süleyman-ı Sâni.* (1688-1694). Topkapı Revan Köşkü, No: 1223-1225.

Gelibolulu Mustafa Âli: *Mevâ'îdü'n- nefâis fî kavâid'l mecâlis"* (16 yüz yıl)

Muhammed Mü'min et-Tankabunî: *Gunyetü'l Muhassılîn fi Tercemeti Tuhfeti'l-Mü'minîn* (1080/1669). (Çev. Ahmed Sânî, 1146/1733), Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi, No. 813.

Ömer Şifâî b. Hasan el-Bursevi el-Mevlevi: *el-Cevherü'l-ferîd fi't-Tıbi'l-Cedîd,* Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 1020.

Ömer Şifâî: *Şifa ül-Eskam,* Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi, No. 1195 (595).

Salih b. Nasrullah: *Nüzhetü'l-Ebdan fi Tercemet-i Gâyeti'l-İtkan,* Ali Emiri Ktp., No. Tıp-328.

Salih b. Nasrullah b. Sellum el Halebî: *Gâyetü'l-İtkan. Beyân fi Tedbiri Bedeni'l-İnsan,* Süleymaniye Ktp., Esad Ef. No. 2487.

Seyyid Lokman: *Hünernâme,* Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, No.1523, c.I.

Tarsuslu Osman Hayri Mürşid: *Kenzü's-Sıhhati'l-Ebdâniyye,* Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi, No. 1181 (273).

METİN (ÇEVİRİYAZI)

METİN

[1a] [1]Biñ iki yüz elli altı senesi cemāziye'l-âḫirinde dāru's-saʿādeti'ş-şerīfe [2]aġası iken dār-ı beḳāya irtiḥāl iden ʿAbdullah Aġa merḥūmuñ muḥallefātından [3]**ifrāz olunub vaḳf olmaḳ** üzre ḫazīne-i hümāyūn kethüdāsı aġa yedinde [4]tevḳīf olunan neşāṭī yaġı taʿbīr olunan dühn-i muʿtebereniñ [5]ve sāʾir dühn-i laṭīfeniñ ḫāṣṣa-i kes̱īresi ve fevāid-i ʿaẓīmesini [6]mübeyyin risāle-i maḳbūle-i muʿteberedir [7]sene 1256 [1b] [1]Bismi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm [2]ḥamd ol Allāh'a olsun ki cevāhir-i vücūd-ı insānı [3]taḫmīr edhān-ı ṭayyibe ile tedbīr eyledi [4]ve ṣalāt u selām ol nebiyyü'l-kerīme olsun ki [5]bürʾü's-sāʾa şerīʿatları egir-i serīʿu't-teʾs̱īr [6]gibi ehl-i īmāna devā-i ʿaẓīm oldı [2a] [1]ḫuṣūṣan āl ve aṣḥāb ve tābiʿīn ve tebeʿ-i tābiʿīn [2]rıḍvānu'llāhi ʿaleyhim ecmaʿīn ḥażerātlarına [3]olsun ki bi-eyyihim iḳtedeytüm ihtedeytümde dāḫillerdir [4]ammā baʿd bu ʿabd-ı ḥaḳīr mûd miḳdār dervīş [5]Meḥmed ẕelīlü'l-ʿayār ʿan-aṣl Ṭobḫāne-i [6]ʿĀmire'de Ġalaṭa sarāyı ittiṣālinde Tōm [7]cāmiʿi maḥallesinde medfūn ḳuṭbu'l-ʿārifīn [8]ġavs̱u'l-vāṣılīn ṣāḥibu'l-ḫayrāt ve'l-ḥasenāt [9]Gül Baba ḥażretleriniñ nesl-i pākinden olub [2b] [1]ol velī-i ʿālī-nezādıñ aṣlı diyār-ı Ḫorasāndan [2]olub zamān-ı Bāyezīd Ḫān'ıñ evāʾilinde [3]gelüb ḳatı ḫiẕmet-i devletlerinde oldıġı [4]naḳl olunur intiḳāllerinden ṣoñra devr-i [5]Selīm Ḫān-ı Ġāzī'de daḫı vāfir ḫiẕmet [6]eyleyüb aḫir ḳānūn ṣāḥibi Süleymān Ġāzī [7]ile Būdīn seferine ʿazīmet ve evvelā ḳalʿanıñ [8]fetḥi güni şehīd olan ol velī-i nāmdār [9]olub on dört maḥallde medfūn oldıġı [3a] [1]baʿżı seyyāhlarından istimāʿ olunmuşdur [2]vaḳtini üç ʿaded pādişāh-ı ʿiẓāmıñ ḫiẕmetlerinde [3]geçirüb böyle olaraḳ ol āndan bu āna [4]ḳadar aḳrabā ve taʿalluḳātımız ḫiẕmet-i pādişāhīde [5]her devirde birer kimse bulunaraḳ devr-i sulṭān [6]Aḥmed Ḫān-ı s̱ālis̱de dedemiz seyyid cüce Meḥmed Aġa [7]hem cüce hem aḳaġa oldıġından ḳırḳ yaşına [8]degin bu ḥāl ile ḫiẕmet-i

pādişāhīde [9]bulunub ḳırḳ yaşında boyu uzayub [3b] [1]ve erkeklik ẓāhir olmaġın Edirne'de bir nān-[2]pāre ile çerāġ olmuş ve devr-i sulṭān Maḥmūd [3]Ḫān'dan devr-i sulṭān Muṣṭafā Ḫān'a gelince [4]Ḥasīb Efendi ḫiẕmet-i pādişāhīde bulunur [5]bundan ṣoñra nevbet-i ḫiẕmet-i dāʾim seyyid Aḥmed [6]Aġa'ya resīde olub anlar daḫı cennet-mekān [7]firdevs-āşiyān merḥūm ve maġfūr sulṭān [8]ġāzī ʿAbdulḥamīd Ḫān'ıñ ḫiẕmet-i devletlerinde [9]şol rütbe-rāżī olmuşlarki hezār be-hezār [4a] [1]kerre Aḥmed benim dadımdır deyu nuṭḳ iderler [2]imiş baʿdehu nevbet bu ʿabd-ı kemīne-i dervīşe [3]resīde olub biñ yüz yetmiş sekiz [4]tārīḫinde ʿālem-i vücūda ḳadem-nihāde oldıġımda [5]beşikde iken feryād fiġānım arżū-yı ḫiẕmet-i [6]pādişāhī olub bi-l-āḫare on yaşıma [7]girmeden cülūs-ı hümāyūn Ḥamīd Ḫān-ı [8]merḥūmda Ġalaṭa sarāy-ı hümāyūnuna çerāġ [9]taʿlīm ve ʿilm ve kitābete saʿy u kūşiş-i [4b] [1]ḫiẕmet-i duʿā-yı ḫayriyye-i pādişāha müdāvemet [2]üzre iken vaḳt-i merḥūm Selīm Ḫān-ı [3]Ġāżī'de biñ iki yüz sekiz senesi [4]rebīʿu-l-aḫirin sekizinci güni enderūn-ı [5]hümāyūn kīlār-ı ḫāṣṣaya çerāġ ve altı māh mürūrında [6]baş ḳullıḳcı ikinciligi ile aḳrānımdan [7]mümtāz oldum ol eyyāmlarda enderūn-ı [8]hümāyūn ḫiẕmetlerine diḳkat ṣarfım günlerinde [9]esmāʾ-i muḫtelife ile meşhūr bu dühn-i mübāreke [5a] [1]mesmūʿum olub ve bundan bir miḳdār bir ādemiñ [2]eline girse iksīre mālik olmuş gibi [3]o birbirlerine fındıḳ ḳadar hediyye gönderseler [4]bu yaġa mālik oldum deyu defīneye mālik [5]olmuş ḳadar faḫriyye ider kemāl-i raġbet olunur [6]bir şeyʾdir faḳīr ü ġanī buna iḥtiyāc ʿarż [7]iderler fuḳarāya ḫiẕmet ḳaṣdıyla bu yaġıñ [8]taḥaṣṣulına sülūk eyledim lakin bu kimyā-yı [9]saʿādet yine bir ehlinden görmeyince çāre [5b] [1]yoḳdur dirken aḳrabāmızdan Ḥasīb Efendi'niñ [2]mecmūʿası elime girdi müṭālaʾa es̱nāsında [3]bir ṣaḥīfeye yazmış ki kīlār-ı ḫāṣṣada yapılan [4]muşammaʿ tertībidir balmūmı bir vuḳıyye zeyt [5]yaġı üç vuḳıyye terementī yüz beş dirhem kāfūrī [6]sekiz dirhem ispīt yaġı altmış dirhem ʿasılbend [7]yigirmi dirhem pāpādya yaġı dirhem on beş [8]gül yaġı on beş dirhem ḳanṭaryūn yaġı [9]on beş dirhem mūmiya-i maʿdenī on beş dirhem [6a] [1]bu tertībi görünce cān gibi taḥrīr eyleyüb [2]ḥıfẓ eyledim bundan ṣoñra ḫāne-i seferlide [3]merḥūm ve maġfūr Neşāṭī Efendi ḥażretlerinden [4]nīm-istifsār iderek baʿżı eczāları [5]ḫaber aldım merḥūm

müstaʿidd oldığımızı [6]añlayub yaparken görmeyince maʿlūmuñ [7]olmaz didi bir gün külḫānbaşına [8]gelsün deyu ḫaber göndermiş ḥaḳīr daḫı [9]ʿaleʼl-ʿacele varub ḫiẕmetinde kemer-beste [6b] [1]ṭurub cān u göñülden ṭabḫını taḥṣīl [2]eyledim terkībi daḫı ʿināyet eylediler fe-emmā [3]terkībiniñ eczāsından birini ketm idüb [4]her bār ki bunı yaparsın benim yaġımdan [5]yumurṭa ḳadar ḳat ki bir eczā noḳṣāndır tamām [6]olur didi faḳīre şübhe-i ʿaẓīme [7]olub leylen ve nehāran kendime bir ḫavāṭır-ı [8]ʿaẓīm oldı āḫirü-l-emr evliyā-ı niʿam himmetleriyle [9]ol eczā-yı şerīfi daḫı taḥṣīl idüb [7a] [1]evvelā Neşāṭī merḥūmuñ yaġına mübāşeret [2]es̱nāsında ḥekīmoġlı dirler bir yahūd [3]baʿżı eczā-i ʿaṭṭāriyye ʿūd u ʿanber u misk [4]ṣatar idi buña yaġların baʿżısını [5]ıṣmarladıġımda didi ki ne yapacaḳsın [6]ben daḫı ketm itmeyüb Neşāṭī yaġı yapacaġımdır [7]didim baña didi ki sen bir iyü ādemsin [8]benim pederimiñ defterinde bir yaġ vardır [9]vaḳtiyle silaḥdār aġalar ṭarafından almışlar saña [7b] [1]o terkībi getüreyim ben daḫı getür deyu bek de [2]ṭālib olmaz gibi cevāb virdim irtesi [3]güni geldi beni bir tenhā yire götürüb [4]oḳudı ben de yazdım ṣafā-yı ḫāṭırımdan [5]yahūdīye sāʾir vaḳtımdan ziyāde ikrām eyledim [6]yahūdī gitdi irtesi gün bir ġayrī [7]defter daḫı bulub getürdi daḫı [8]taḥrīr eyledik ḥāṣılı bu ṣūretde ol dühn-i [9]şerīfe mālik olub mesrūren ḥırz-ı [8a] [1]cānım gibi ṣaḳladım ve lakin yapmaġa bir dürlü [2]ḳudretim olmadıġından böyle mektūm [3]ḳalmış idi nice ḳudretim olsun ki bir [4]vuḳıyye şemʿden sülūk olunsa beş yüz [5]ġuruşa muḥtāc biñ iki yüz on sekiz [6]tārīḫinde ḥaḳīr kilārda başḳullukcı [7]olub derūnumda meẕkūr olan defīne-i [8]şerīfi āheste āheste taṣḥīḥe başlayub [9]baʿżı mürekkeb ṭıbb kitāblarını müṭālaʿa-i şürūʿum [8b] [1]es̱nāsında Mā-lā-yesaʿ ve İbn ʿĪsā ve İbn [2]Bayṭār nām müfredātları ve biḍāʿa ṭıbb-ı cedīd-i [3]kimyāvī ki ḥakīm Barāsūlseʼniñdir eks̱erīsini [4]müṭālaʿa ve her birinden buldıġım mālzemeyi evvelā [5]taḥrīr s̱āniyen tertīb iderek ve pāde iken [6]nevbet-i salṭanat şevketlü kerāmetlü [7]ḳudretlü es-sulṭān ibnüʼs-sulṭān el-ġāzī [8]Maḥmūd Ḫān ḫalledallāhu ḫilāfetehu ilā yevmiʼd-dīn [9]efendimizin zamān-ı pür-emānlarına resīde olmaġın [9a] [1]bu mektūm olan esrār-ı nihānı āşikār ve üç [2]beş defʿa terkīb-i merḳūmı ṭabḫ ve tanẓīm ve ḫalḳa [3]nis̱ār olunaraḳ ol vaḳte geldim ki ol [4]sulṭān ġāzī Maḥmūd Ḫān-ı ʿadlī maḥżā

kerāmet-i [5]ʿadlleriyle bu kim biḍāʿ ayı serlālā-yı silaḥdār-ı [6]şehinşāhī ḫiẕmetiyle aḳrānımdan fāʾiḳ eyledi [7]kemāl-i sürūrum ve ġāyet-i ḥubūrumdan [8]maṭlūbum olan dühn-i mübārekiñ temām yiri [9]geldi deyüb bu risālei tertībe mübāşeret [9b] [1]olundı bi-ʿināyeti'llāhi'l-kerīm saʿy [u] kūşişim [2]hebāen menşūren olmamasına şevketlü efendimiñ [3]ṭabʿ-ı kerāmetleri sebeb oldı el-ḥamdülillāhi ʿalā [4]külli niʿamāihi bundan ṣoñra ol edhān-ı [5]mübārekeniñ mesmūʿan ve mücerreben ḫavāṣṣını ve her [6]birleriniñ dühnini iḫrācıñ ṭarīḳini ve bir [7]ḳac tenbīhāt ḫitām virelim evvelā evcāʿ-ı [8]mefāṣıl ve bunuñ emẟāli vecaʿlar ki ḳollarda ve [9]dizlerde olur bu edhān-ı şerīfi ṭılāʾ [10a] [1]yāḫūd bir boġası üzerine merhem gibi [2]sürüb ḳomaḳ ile menāfiʿini ḳatı çoḳ [3]kimseler naḳl ü beyān itmişlerdir aʿżā-yı [4]mevcūʿayı āteş ḳarşusında kemāl-i rütbe [5]ovuşdırub baʿdehu bu dühn-i şerīfi süreler [6]ve üç beş gün müdāvemet üzre süreler [7]nāfiʿ isminiñ sırrı ẓuhūr eyledi eger istiġfār [8]ve ṣalāt u selām ile ṭılāʾ olunur ise [9]münāsib ve aʿlādır zīrā bu merhem merhem-i [10b] [1]Resūlullāhdır ve yine ḫāṣṣasındandır ki [2]nevāzil-i şedīde mübtelā olan kimesne her tırāş [3]olduḳca başınıñ orta yerine ziyāde perdāḥ [4]itdirüb ġuruş ḳadar maḥalle ṭılā oluna [5]mücerrebim ve muʿtādımdır ve ḫāṣṣasındandır ki [6]nevāzil ṭuġyānıyla burnundan ṣu aḳan [7]kimesne taʿcīz olduḳda ḳaṭʿı içün bu dühn-i [8]laṭīf-i ḫoş-bûdan burnınıñ içerüsüne [9]ṭılā eylese aḳan ṣuyı ḳatʿ idüb [11a] [1]rāḥat virir lakin ibtidā ẓuhūrunda kesdirmek [2]iyü degildir bir iki gün aḳdıḳdan ṣoñra ṭılā [3]eyleyeler bu daḫı hezār kerre ḥaḳīrin tecribemdir [4]ve ḫāṣṣasındandır ki bir kimseniñ [5]bir yerine āteş iṣābet eyleyüb yāḫūd bir [6]şeyʾ ile yansa o ānda āteş iṣābet [7]iden yeri yine āteşe ṭutub taḥammül ide- [8]-meyecek ḳadar dereceye geldikde bu dühn-i [9]celīlü't-teʾsīr torba yoġurdı şeklinde [11b] [1]üzerine ṣıvayalar bunı daḫı ḥaḳīr hezār be-hezār [2]tecribe eylemişimdir āteşle çoḳ oynadıġımdan [3]maʿlūm ola ve yine ḥāṣṣasındandır ki [4]havānıñ ʿufūneti vaḳtında ṭılā olunalar ʿufūnet-i [5]havāyı rāfiʿ oldığı ke'ş-şemsi fi vasaṭı'n-nehār [6]āşikārdır zīrā bu dühn-i şerīfiñ içinde [7]mevcūd olan edhān-ı şerīfelerin [8]ekẟeri şemāmelere vażʿ olunan eczālardır [9]ʿanber ḳaranfīl ʿūd lāden saḳız bunlardan [12a] [1]māʿadā sāʾir edhānların daḫı bu bābda [2]medḫali vardır ve vebā vaḳtında

bu dühn-i [3]şerīf ü laṭīf istiʿmāl münāsibdir [4]ve yine ḫāṣṣasındandır ki noḫūd ḳadar ḳahve [5]ile aḫşam ve ṣabāḥ istiʿmāl iden nisā [6]ṭāʾifesiniñ ḥayżı ḳanıñ yüridirmiş [7]daḫı ḥaḳīrden isteyenlerden mesmūʿum [8]olmışdır ve ḫāṣṣasındandır ki [9]ḥarem-i hümāyūna ḫiẕmetde olan dāru's-saʿāde aġaları [12b] [1]ʿindinde ġāyet muʿteber bir dühn-i mübārek olub [2]bir miḳdārına bir at baġışladıḳları maʿlūmumdur [3]ammā neye ḳullanurlar bilmem baʿżılarından istifsār [4]olunub cevābında aḫşam ṣabāḥ yirler imiş [5]fāʾidesi maʿlūmum degil ḫuṣūṣan Mekke ve Medīne'ye [6]üstādımız Neşāṭī merḥūm çoḳ gönderirmiş [7]ve anlar daḫı buna lāzım olan yaġlardan [8]gönderirlermiş bundan māʿadā Enderūn [9]cündī aġalar derecesin muʿteber olub [13a] [1]beş on dirhemine mālik olan ḥazīneye cevāhir [2]ṣaḳlar gibi ḥıfẓ-ı ḥırāset iderler [3]baʿżı iḫvāndan ḫāṣṣasını suʾāl eyledim [4]taḳrīr buyurdılar ki her bir şeyʾe istiʿmāl [5]olunur ḫuṣūṣan ḫafīfce cirīd yārelerine [6]ve baʿżı ṣıḳca ṭomaḳ berelerine ve ṭomaḳda [7]olan laṭīfelerde ẓuhūr iden şiş [8]ve bereler havā almaġı defʿ içün ve havānıñ [9]mażarratını defʿ içün bi'd-defaʿāt tecribe eylediklerini [13b] [1]ifāde ve baʿżı etlerde olan yāre ve bereye [2]daḫı ḳullandıḳlarını ʿayān u beyān eylediler [3]böyle olunca menfaʿati bu derecelerde müşāhede [4]olunan edhān-ı şerīfiñ nisyānda olması [5]lāyıḳ görülmeyüb ḫayru'n-nās men yenfaʿu'n-nās [6]taḥtında dāḫil olmaḳ ḳaṣdıyla kemāl-i iştiyāḳ [7]üzre bu emriñ ḥuṣūlüne küşiş-i ihtimām oluna- [8]-raḳ ʿalā ḳaderi'l-mūri'l-miḳdār icrāya mübāşeret [9]olundı beyt-i ʿarabī ve fārısī Nemletün cāet [14a] [1]bi-riclin min cerād / Nev Süleymānı kün ey ʿāli nezād [2]eger vaḳt olub naẓar-ı iksīr şāh-ı veliyyü'n-niʿamā-i [3]ʿālem olan pādişāh-ı rūy-ı zemīne iṣābet [4]iderse zuḫr-ı aḫretim olacaġı bedīhiyyü'l-intācdır [5]bu muḳaddimātdan ʿarż bu dühn-i şerīf ki beyne'- [6]-n-nās żāyiʿ olmuş bir maʿārifden [7]olub ḥayāt-ı s̱ānī bulması niyāz-ı çākerānemdir [8]baʿdehu işbu terkīb-i şerīfin evvelā dühnlerini [9]ve naṣıl yapılmasını bir bir taḥrīr ve taḳdīr idelim [14b] [1]**ʿanber yaġı** direm 5 [2]ʿanber yaġı deyu ġalaṭa düşmeyeler ʿanber kendüsi [3]yaġdır ḳaçan yapmaḳ murād olunsa şemsiyye [4]gül yaġıyla ḥall ideler ḥalliñ ṭarīḳi [5]ʿanber ile gül yaġını maʿan bir ḳab içinde ḫafīf [6]āteş üzerine ḳoyunca ʿanber gül yaġıyla ḳarışur [7]mecmūʿı bir olur ʿanberiñ baʿżı aḥvālinden [8]istifsār olunur müfredāt-ı İbn

ʿĪsā'da [9]ḫavāṣṣıyla taḥrīr olunmuşdur baḳılsa ʿanberiñ [15a]* [1]ne cevher-i mübāreke olduġuna nāʾil olunur [2]ḥaḳīr üç dört dürli ʿanbere rāst [3]geldim cümlesinden ʿind-i ḥaḳīrānemde maḳbūl [4]olanı ʿanber-i eşhīdir ve şemāme olmaġa [5]şāyestede ve eşribeler ġāyet aʿlā ḳoḳar [6]ve istiʿmāl olunan ḳurṣa daḫı güzel imtizāc [7]ider ammā bu dühne ḳangı olsa kifāyet ider [8]**ʿūd aġacı yaġı** direm 5 [9]aʿlāsı Hindistān'dan gelür bir ḳoyu ḳızıl renkli [15b] [1]bir dühn-i şerīfdir bir maḥalline sürmek ile yigirmi [2]dört sāʿat ḳoḳusı gitmez bir ḳaṭresini [3]āteşe ṭamladasın eger ʿūd-ı māverdī gibi [4]ḳoḳarsa ḫāliṣdir ve illā fāsiddir baʿżan [5]gelmeyüb bulunmazsa yapmaḳ muḳteżī olur [6]ṣanʿatı ʿūd-ı māverdīniñ bir nevʿi olur ki [7]aña buralarda baġdadī (?) ıṭlāḳ bahāsı dūndur [8]muʿteber deġildir ve lakin içerusı çürük olmaz [9]çürük olursa da āsān tefrīḳ olunur [16a] [1]yüz dirhemini alub bir ḳaba kāġıd içine ḳoyub [2]bir aġaç ṭoḳmaḳ ile eyüce ezeler on [3]direm ḳadar üzerine mā-i verd ilḳā idelim [4]bundan ṣoñra bir tepe cāmı tedārik idüb [5]içine yigirmi beş direm mā-i gül ḳoyalar baʿdehu [6]tepe cāmını bir sepaya ḳoyub üzerine [7]ṣandāldan bir süzgi yapub ol ezilen [8]ʿūdı anıñ üzerine yayalar baʿdehu ʿūduñ [9]üzerini şamāta teli çeküb baʿdehu tenekeden [16b] [1]muṣannaʿ üzerine bir āteşlik važʿ idüb [2]şīşeniñ aġzını şedd-i vaṣl ideler bundan [3]ṣoñra āteşlige evvelā ḳızḳın kül ḳoyub [4]yavaş yavaş üzerine ḳor āteş ḳoya ʿūd [5]ḳızdıḳca yanmaġa ve ḳurumaġa başlar ve andan [6]bir duḫān ẓuhūr eyleyüb tepe cāmınıñ içine [7]dolar dühn-i mübāreki virmege başlar vaḳtā ki [8]tamām virir dühn tamām olur cāmın içinde [9]buḫār ḳalmaz üzerinden āteşligi defʿ eyleyüb [17a] [1]tepe cāmını sālimen alub bir maḥalle važʿ eyleye ki [2]ġāyet ṣovuḳ ola dühn rüsūb idüb [3]ṣudan ayrılur ṣuyı defʿ eyleyüb dühn [4]istiʿmāl oluna bir āsān ṭarīḳdir sāʾir [5]ṭarīḳile daḫı istiḫrāc olunurmuş bildigim [6]budur ve pek esrārdır ḥıfẓ oluna nā-ehle [7]dimeyeler **ḳaranfīl yaġı** direm 5 [8]Hind'den gelür aʿlāsı şimdi Felemenk'den [9]daḫı geliyor bilene elli paraya, bilmeyene yüz paraya [17b] [1]dirhemini ṣatarlar baʿżan maġşūş olur bulunmaz [2]bunuñ daḫı ʿameli tepe cāmında ʿūd aġacında- [3]-ki gibidir ṣanʿatı pek aʿlāsı ṣu gör- [4]-meyüb ḳuru olanıdır yüz dirhemini havānda [5]dögüb ḳabaca üzerine ṣu

* [varak 15a'ya ek] **lāden yaġı** direm 5 ṣanʿatı ʿūd aġacı yaġı gibi olunur.

serpüb [6]minvāl-i muḥarrer üzre ʿamel oluna ḥaḳīr çıḳardım [7]Hind'den gelenden aʿlā oldı [8]**darcīn yaġı** direm 5 [9]Āsitāne[‘de] her maḥallde bulunur ve herkes inbīḳden [18a] [1]çıḳarır ṣanʿatı bir vuḳıyye ya iki vuḳıyye dārcīn [2]alub daḳḳ ve saḥḳ idüp çirīş idesin [3]ve on dört gün gül ṣuyunda ışladub [4]ḳarʿa ve inbīḳ ile taḳṭīr idesin yaġı [5]muḳaṭṭardan ayırub istiʿmāl idesin [6]ḳaranfīl yaġı bu ṣūretde de çıḳar [7]**besbāse yaġı** direm 5 [8]besbāse cevz-i bevvānıñ ḳabuġıdır aʿlāsı [9]ṣarı ile ḳırmızılıġa māʾil şebevī [18b] [1]olmaḳdır ʿalā ḳavl-i Māynōl cevz-i bevvānıñ üzerine [2]ṭamar gibi pūl pūl ṣarılur cevz-i bevvānıñ çiçegidir [3]ṣanʿātı diledigiñ ḳadar besbāse alub ve ṣıcaḳ [4]ṣuda bir gün bir gice ışladub baʿdehu taḳṭīr [5]idüp yaġı ṣudan ayırub istiʿmāl [6]idersin bir şerāfetlü yaġdır **cevz-i bevvā yaġı** [7]direm 5 küçük cevizdir māżī ḳadar olur [8]ṣanʿatı istediġiñ ḳadar cevz-i bevvā alub [9]daḳḳ ve saḥḳ eyleyüb ʿaraḳ ile bir gün ve bir gice [19a] [1]ışladub ṣoñra andan ʿaraḳı süzersin [2]bir yeñi ʿaraḳ ḳosun tekrār tekrār idersin [3]tā kim ol ḳodıġıñ ʿaraḳa levn çıḳmaz ola [4]bundan ṣoñra ol ʿaraḳı ḥammām-ı māriyede taḳṭīr [5]idersin ʿaraḳ çıḳar esfel-i ḳarʿada yaġ ḳalur [6]ḳuru olub ḥārr olan eczālar bu minvāl-i [7]muḥarrer üzre çıḳar bu maʿrifet ḥakīm Perāklūs'a [8]isnād olunur lakin besbāse yaġı var iken [9]bu yaġa iḥtiyāc mess eylemez beş direm besbāse [19b] [1]ṣarf idecek yirde on ḳonıla [2]**mürr-i ṣāfī yaġı** direm 5 [3]bu daḫı daḫı Perāklūs'uñ ṣanʿatlarından ṣanʿatı [4]yetmiş seksen direm mürr-i ṣāfī alub daḳḳ [5]ve saḥḳ eyleyüp üzerini örtecek ḳadar [6]ʿaraḳ-ı ḫāliṣ ḳoyasın on iki gün ṭura [7]baʿdehu baṭn-ı ferese ḳoyub altı gün ṭurduḳdan [8]ṣoñra ḥammām-ı māriyede taḳṭīr idesin [9]ʿaraḳ çıḳub yaġı esfel-i ḳarʿada ḳalur [20a] [1]bu yaġ belesān yaġı bedeli istiʿmāl olunur [2]eger lāden ve mūm [ve] şemʿ ile ḳıllara sürseler [3]dökülmeye eger mürr-i ṣāfīyi saḥḳ idüb [4]idüp zeytle yoġurup ṣaġ ayaġınıñ ṭabanı [5]altına ve baş parmaġına sürseler mücāmeʿātı [6]ziyāde ide defʿ olmaz meger ayaġı ṣovuḳ ṣu ile [7]pāk ide **kehribār yaġı** direm 10 [8]Āsitāne'de ḳatı vāfir çoḳdur ṣanʿatı dilediġiñ ḳadar [9]kehribārı alub ol ḳadar ḳum ḳatarsın ṣoñra saḥḳ [20b] [1]idüb māʾilü'r-raḳabe ki ana egri usṭūrta dirler [2]anıñla taḳṭīr itdikden ṣoñra tekrār sirke [3]ile ḳarışdırub taḳṭīr idersin yaġı [4]esfel-i ḳarʿada ḳalur zīrā bu yaġ müfreden cümle [5]dimāġ marażlarına ve siñir marażlarına nāfiʿdir [6]ṣarʿ

ve teşennüc ve ḳulunc gibi daḫı emrāż-ı vebāʾiyyeye [7]ziyāde nefʿini taḥrīr iderler mübārek yaġdır [8]**kāfūr yaġı** direm 5 [9]kāfūruñ yalñız kendini saḥḳ idüb eczā-yı [21a] [1]muḥarrere ilḥāḳ olunsa kifāyet ider ammā [2]yaġınıñ istiḫrācı birḳaç dürlidür ṣanʿatı [3]dilediğiñ ḳadar kāfūrı alub ṣıcaḳ [4]ṣu ile ezüb ḥall eyleyüb baḳasın yaġı [5]ṣuyuñ yüzine çıḳar alub miḳdār-ı kifāye [6]ʿaraḳ ile taḳṭīr idersin yaġı esfelde [7]ḳalur Arṭmānūs nām ḥakīm ḳadarü'l-kifāye [8]rūḥu'z-zāce yāḫūd bārūt-ı zācdan istiḫrāc [9]olunmuş tīz-āba bir mikdār kāfūr ḳoyub mevāżıʿ-ı [21b] [1]ḥārrede bir müddet terk ider kāfūr ḥall olur [2]dühn mis̱āli rūḥ-ı mezbūruñ üzerine gelür [3]ol rūḥı alub ḥıfẓ ider [4]**feslegen yaġı** direm 5 [5]bir güzel ḳoḳulı otdur bahārda ṣaḳsılara [6]diküb ṣatarlar ṣanʿatı dilediġiñ [7]mikdārı feslegen alub kendi kendi ḳadar [8]şeker ile saḥḳ idüp sekiz gün taḫmīr ider-[9]-sin ṣoñra inbīḳe ḳoyub taḳṭīr idesin [22a] [1]bundan bir beyāż yaġ çıḳar müfreden yüze sürmek [2]ile levni güzel ider ṣarʿa marażına günde [3]bir dirhemiñ ḳırḳ güne ḳadar içürdeler bi-iẕnillāh [4]defʿ olur bu daḫı Perāleksūs'uñ [5]ṣanʿatlarındandır **gül yaġı** direm 5 [6]ʿıtr-ı şāhī ıṭlāḳ olunan edhān-ı mübāreke-[7]-dir ġāyet aʿlāsı Hind diyārından gelürmiş [8]ṣoñra bir kimse bu dühn-i şerīfi Rūm ilinde [9]Ḳızanlıḳ denilen maḥallde icrā idüb ol [22b] [1]āndan bu vaḳta degin Ḳızanlıḳ'dan gelen dühn-i [2]şerīf Āsitāne'ye gelüb sāʾir memālikāta [3]bu ṭarafdan gider kütüb-i tıbb-ı kimyāvîlerde [4]gūnā-gūn taḥrīr olunmuş lakin ḥaḳīr biñ iki yüz [5]yigirmi senesi fuḳarāullahdan bir ẕāt-ı [6]ʿālī-ḳadrdan mesmūʿum olub bi-ṭıbḳıhi taḥrīr [7]olundı ṣanʿatı mes̱elā beş yāḫūd on vuḳıyye [8]henūz açılmış güli varaḳ olaraḳ bir havāna [9]ḳoyub gül ṣuyıyla ḫamīr olunca dögesin [23a] [1]baʿdehu üzerine dört parmaḳ ḳadar gül ṣuyı [2]ḳoyub ve üzerine on direm yürek yaġı [3]daḫı żamm idüb inbīḳe ḳoyub evvelā ṣıḳıca [4]āteşde ṭaşmayacaḳ ḳadar baʿdehu āheste [5]āheste taḳṭīr idesin tā ṣuyı ḳalmayınca [6]eger ol muḳaṭṭarda yaġ ẓāhir olmazsa tekrār [7]ʿamel idesin ki ke'l-evvelki ḳadar gül ol [8]muḳaṭṭar ile inbīḳe ḳoyub bir daḫı taḳṭīr [9]idesin ẓāhir olmadıḳca üç defʿa böyle [23b] [1]ʿamel idesin ẓāhir olursa ʿameli tekmīl ider [2]eger yine üç defʿadan ṣoñra dühn ẓāhir [3]olmazsa tekrār ol çıḳan ṣuyı taḳṭīr [4]ruṭūbetle nār-ı muʿtedilde taḳṭīr idersin [5]ol ṣu çıkar esfel-i karʿa yaġı ḳalır ol [6]dühn-i yürek on direm

olarak bir kerre [7]ḳonur tekrārda ḳonulmaz ḥamden lillah ve'l-minneh [8]şevketlü kerāmetlü pādişāh-ı ʿālem-penā[h] efendimizin [9]hem-rāye-i mülūkānelerinde beher sene biñer misḳāl [24a] [1]olaraḳ Ḳızanlıḳ'dan gelmededir ve baʿżan yüzer [2]ve ikişer beşer yüzer de getürürler üç misḳāl [3]lāzım deyu bu emele giriftār ʿākıl kārı [4]degildir **şemsiyye benefşe yağı** direm 20 [5]evvelā şemsiyyede lāzım olan zeytūn yağı [6]ġasl eylemekdir ṣanʿatı mā ʾü'l-ḳarāhi'l-muḳaṭṭar [7]ile birḳaç defʿa ġasl eyleyüb taṣfiye eyleyeler [8]bir yol daḫı meselā bir vuḳıyye zeytūn yağını iki [9]vuḳıyye māʿü'l-muḳaṭṭar ile bir ṭopraḳ tencere içinde [24b] [1]üç beş defʿa ġaleyān idince ḳaynadub ṣoñra [2]taṣfiye ideler ṣanʿatı bir vuḳıyye benefşe yüzer [3]direm ayırub benefşeyi çirīş idesin [4]yarım vuḳıyye zeyt-i maġsūl ile maḫlūṭan bir [5]ūsṭūrṭaya ḳoyub muʿtedil āteş üzerinde [6]ḳaynadasın yarım sāʿata varmaz benefşe [7]varaḳı taḥvīl olur indirüb süzüb [8]ve ṣıḳub yüz direm daḫı żamm idüb [9]yine yarım sāʿat pişiresin yine indirüb [25a] [1]süze yine benefşe ḥāṣılı varaḳ dördinci [2]defʿada tamām olur süzüb ol süzülen [3]yağı bir şīşeye ḳoyub ḥarāret-i şemse [4]aṣasın ruṭūbeti gidince ṭura baʿdehu [5]bir ṣıḳ ṣandaldan süzüb ḥıfẓ idesin [6]her ne ḳadar bu terkībde olan çiçekler var ise [7]böylece şemsiyyesini aḫẕ ideler [8]**şemsiyye gül yağı** direm 20 [9]gül yağınıñ ṭabīʿatı ṣovuḳdur cümle ḥarāretlü [25b] [1]şişlere ve cümle ıssı ʿilletlere nāfiʿdir ḫuṣūṣan [2]maḳʿad ağrısına ve bevāṣīre ve bā-ḫuṣūṣ [3]ḍarb doḳunmuş aʿżāya ziyādesiyle nāfiʿdir [4]ṣanʿatı gül yağının şemsiyyesini ḥukemā birḳac nevʿiyle [5]icrā iderler ḥaḳīrin taḥṣīlim ve muḫtārım [6]budur ki taḥrīr olundı kemāl üzre açılmamış [7]daḫı ġonca gülden bir vuḳıyye alub yüz direm ayırub [8]başḳa başḳa fi'l-cümle daḳḳ olunduḳdan [9]ṣoñra benefşe yağı gibi ʿamel oluna eger [26a] [1]tekrār idüb bir vuḳıyye gül daḫı iżāfe ide- [2]-bilürsen pek aʿlā ve ḳuvvetlü olur münferiden [3]taḥrīr olunan ʿilletlerde ḫayrı ziyāde olur [4]**şemsiyye aḳ zanbaḳ yağı** [direm] 20 [5]ṣanʿatı benefşe ve gül yağı gibi yapılur fe-emmā [6]zanbaḳıñ ṣarı filislerini ḳomayalar yalñız beyāż [7]yaprağı ola **şemsiyye ebegümeci çiçegi yağı** direm 20 [8]ṣanʿatı otuz altı dirhemine yüz elli dirhem [9]maġsūl zeytūn yağıyla mā-sebaḳdaki gibi [26b] [1]ʿamel olunur **şemsiyye ṣığır ḳuyruğı çiçegi yağı** direm 20 [2]ṣanʿatı minvāl-i muḥarrer üzre yapılur ezhār-ı sebʿa- [3]-dandır

şemsiyye yāsemen yaġı direm 20 [4]ṣanʿatı yāsemen çiçeğinden otuz beş direm devşirib [5]maġsūl zeyt yaġıyla āheste āteşte yapılur [6]**şemsiyye ṣarı ḳanṭāryūn çiçeği yaġı** direm 20 [7]ṣanʿatı bir vuḳıyyesine bir vuḳıyye zeyt-i maġsūl ile [8]benefşe yaġı gibi yapıla bir aʿlā yaġdır [9]**şemsiyye ṣedef yaġı** direm 20 [27a] [1]ṣanʿatı bir mikdār ṣedefi mermer havānda döġüb [2]benefşe yaġında ʿamel olundıġı gibi yapıla [3]bu ṣedefdir ġalaṭdır aṣlı ismi tıbb kitāblarında [4]sezābdır ammā ṣedef deyu incü ḳabına ẕāhib [5]olmayalar fevāʾid kes̱īrdir bögrek ve mes̱āneniñ [6]burūdetini ḳızdırır vecaʿını keser raḥmiñ rīḥlerini [7]vecaʿlarını ḳaṭʿ ider ve göbege ṭılā itmekle [8]soġulcanları ḳırar bir mübārek yaġdır [9]**şemsiyye mersīn toḫmı yaġı** direm 20 [27b] [1]ṣanʿatı yüz direm ḥabbü'l-mersīn yüz elli direm [2]zeyt-i maġsūl şīşe içinde minvāl-i muḥarrer [3]üzre yapılur **şemsiyye mersīn yapraġı** direm 20 [4]ṣanʿatı mersīn yapraġı ʿuṣāresi yüz direm zeyt-i [5]maġsūl yüz elli direm minvāl-i muḥarrer gibi yapılur [6]yāḫūd toḫum yāḫūd yapraḳ ʿuṣāresi [7]yüz direm cemʿ olunub üç yüz direm zeytile [8]yapıla miʿdeye ṭılāʾ olunsa ḳuvvet virir [9]ve ḳalbe ṭılā itseler ḳuvvet virir gül yaġıyla [28a] [1]mersīn yaġını dāʾimā yārelerin eṭrāfına [2]sürseler havā almaz bir mübārek yaġdır [3]ve bunuñ rubbını yaparlar adına devā'ü'l-mülūk [4]mülūkü'd-devā dirlermiş bunuñ yaġını [5]ṣaça ve ṣaḳala sürseler siyāh ider [6]**şemsiyye şebbōy yaġı** direm 20 [7]ṣanʿatı Nuḥ Efendi taḳrīri üzre pāpādya [8]yaġı gibi yapılur şebbōyuñ ṣarılarından [9]yüz direm tedārik idüb cerīşen daḳḳ olunduḳdan [28b] [1]ṣoñra yüz elli direm zeyt-i maġsūl ile tertīb [2]oluna **şemsiyye merzencūş yaġı** direm 20 [3]ṣanʿatı mersīn yaġı gibi yapılur yüz direm merzencūş [4]cerīşen daḳḳ olunub yüz elli direm zeyt-i maġsūl [5]ile ḳāʿide-i sābıḳ üzre yapıla [6]**şemsiyye ḳarabaş yaġı** direm 20 [7]ṣanʿatı ḳarabaş yüz direm, yüz elli direm zeyt-i [8]maġsūl ile yapıla bunuñ adına ustuḫuẕūs [9]dirler yer ḳaraġan çiçeği dirler ve ḳaraburgulu dirler [29a] [1]Türkīde müstaʿmeldir ʿArabīde mümessikü'l-ervāḥ dirler [2]Saḳız adasında çoḳ olur ol cezîreye [3]istiḫārs dirler evvel derecede ḥārr [4]ve ikincide yābisdir aʿlāsı yapraḳları [5]ve çiçeği erġuvān renk ve ṭaʿmı ġāyet yaḳıcı [6]ve acı ola **şemsiyye kekik yaġı** direm 20 [7]ṣanʿatı mā-sebaḳdakiler gibi ʿamel olunur [8]**şemsiyye ṣaʿter yaġı** direm 20 [9]ṣanʿatı sāʾir edhān-ı mübārekelerdeki gibi

[29b] [1]ʿamel oluna buna saʿter daḫı dirler Türkîce [2]kekik otıdır ve arnābūt biberi daḫı dirler [3]imiş ve yine Türkîce güyegi otı daḫı dirler [4]ṣaʿteri yaḳub yumurṭa ṣarusıyla ve gül [5]yağıyla maḳʿad yarıḳlarına ve bevāṣīre ve nevāṣīre [6]ve riyāḥa ṭılāʾ olunsa ġāyet muvāfıḳdır [7]ṣaʿteriñ yaprağını ṭulum peyniri ile merḥūm [8]ve maġfūrun leh sulṭān Selīm efendimiz eks̱erī [9]yirler idi her bār taʿāmda ṭuz ve sirke ile [30a] [1]yaʿnī ṣalatasını yemek eyüdür deyu ṭıbb kitāblarında [2]yazmışlar limūn acı ider sirke iḫtiyār [3]olundı **şemsiyye büberiyye yağı** direm 20 [4]ṣanʿatı sāʾirleri gibidir büberiyye pāzārirtesi [5]pāzārında ṣaḳsılarda ṣatarlar bir mübārek [6]nebātdır diğer bir ḫāṣṣası daḫı vardır ki [7]bir ṣaḥn içine bir ḳaşıḳ ḫāliṣ sāde revgan [8]ḳoyub büberiyyeniñ yapraḳlarından vāfir yolub [9]ol yağın içine ḳoyub bir ḳaşıḳ [30b] [1]ile ḳarışdıralar tā ki ol yaġ yeşil olunca [2]indirüb bir bez ṣıḳub temregüye ṭılā [3]ideler ġāyet mücerrebdir deyu bir seyyāhīn- [4]-den aḫẕ olundı **şemsiyye oġulotı yağı** [direm] 20 [5]ṭıbb kitāblarında ferāsiyūn-ı ebyaz didikleri [6]otdur ṣanʿatı sā’ir şemsiyyeler gibidir ve lakin [7]nāzik bir otdur ziyāde diḳḳat oluna ki ḳuvveti [8]ziyādece ola buña bir ṭarīḳ daḫı [9]meʾḫūẕımız oldı ki meselā bir vuḳıyye oġul [31a] [1]otını mermer havānda daḳḳ idüb cerīş olunca [2]elli direm zeyt-i maġsūl ile ḫafīf āteşde [3]ṣu maḥv olunca ṭura baʿdehu süzüb bir şīşeye [4]ḳoyub ḥarāret-i āftāba taʿlīḳ olunur ġāyetle [5]s̱enā olunmuş bir dühn-i mübārekdir kendiniñ dühni [6]olmadığından zeyte muḥtāc olundı [7]**muʿaṣṣer ḥabbü’l-bān yağı** direm 20 [8]ṣanʿatı bān aġacınıñ toḥmıdır ʿaṣr ile yağı [9]istiḫrāc olunur miḳdār-ı kifā[yet] lübb-i ḥabbü’l-bān [31b] [1]mermer havānda dögüb bādem yağı gibi ʿaṣr olunur [2]bunuñ bedeli selīḫadır anın bedeli [3]dārcīndır bulunmadığı ṣūretde beş direm [4]dārcīn yağı ziyāde oluna [5]**muʿasser anīsūn yağı** direm 5 [6]ṣanʿatı sāʾir ʿaṣr olan gibidir tayyāriyeti [7]ḳalīl olmağıla ḥubūbāt ems̱āli tecfīfi ve müddet-i [8]medīde ḥıfẓı lāzım olan edviyeye ilḥāḳı [9]pek de işe yarar şeyʾ olmaz ammā dühn-i [32a] [1]anīsūnü’l-muḳaṭṭar ḥakīm Perakelsūs’a nisbet olunur [2]ṣanʿatı yüz direm anīsūn alub beş vuḳıyye [3]ṣıcaḳ ṣuda bir nice müddet ışladub [4]baʿdehu yigirmi beş direm ṭuz ḳorsun ṣoñra [5]taḳṭīr idüb yağı ṣudan ayırırsın [6]yüz diremden yigirmi dört direm yağı çıḳar [7]edhān beyninde ismine ebu’l-

bereke taʿbīrine [8]şāyestedir cümle nāzillere fevāʾid-i ʿaẓīmi var [9]ve żīḳ-ı nefese nāfiʿdir ve miʿdeyi rīḥden taḫlīṣ [32b] [1]ider bir direm şekere bir ṭamla iki ṭamla [2]ḳomaḳ ile **muḳaṭṭar rāzyāne yağı** direm 5 [3]ṣanʿatı ve menfaʿati anīsūn yağı gibidir [4]**elma yağı** direm 10 [5]her eczācı dükkānında bulunur bir mebẕūl yağdır [6]Türkî'de diş otı didikleri ada çāyınıñ [7]elmasıdır diş ağrısına penpe ile vażʿ [8]ideler baş ağrısına ve sāʾir maḥallerde olan [9]ṣızılara ṭılā olunur berelere sürmek [33a] [1]ile ḳarabaş yağı bedelidir [2]**muḳaṭṭar nāne yağı** direm 5 [3]ṣanʿatı bir inbīḳe yetecek ḳadar nāneyi mermer [4]havāna ḫamīr idüb mikdār-ı kifāye ṣu ile [5]inbīḳe vażʿ idüb taḳṭīr idesin baʿdehu [6]muḳaṭṭarı bir şīşeye ḳoyub yağı üzerine [7]çıḳar bu yağ miʿde taṣ[ḥ]īḥi içün üçer [8]ṭamla ḳahve ile istiʿmāl olunur yāḫūd [9]bir direm şekere üç ṭamla ḳoyub istiʿmāl [33b] [1]olunur mide ḫuṣūṣunda bir güzel yağdır [2]**muḳaṭṭar ağaç ḳavunı yağı** direm 5 [3]ṣanʿatı yüz ʿaded nefse tek (?) olaraḳ ağaç [4]ḳavunı alub ṣarı ḳabuğını bir keskin sikkīn [5]ile beyāżından ayırub eger beyāżı ḳalursa [6]yağını içer diḳḳat olunacaḳ yerdir baʿdehu [7]inbīḳe ḳoyub nıṣfına ḳadar ṣu ḳoyasın [8]güzelce taḳṭīr idesin ṣoñra bir ağzı ṭar [9]şīşeye ḳoyub yağını ayırasın hezār be-hezār [34a]** [1]taḳṭīr olunub eşribelerde istiʿmāl eyledim [2]be-ġāyet makbūl-i hümāyūn olan eşribelerden [3]ʿadd olundı nūş iden ẕevāt-ı ʿiẓāmın [4]maʿlūmlarıdır **tūrunc ḳabuğı yağı** direm 5 [5]ṣanʿatı ağac ḳavunı gibidir tūrunc ḳabuğı [6]ikinci derecede ḥārr yābisdir tūruncuñ ağacı [7]içinden laṭīfdir dimāğdan riyāḥ-ı bārideyi taḥlīl [8]ider ṣarı ḳabuğı ḥārr ve laṭīfdir ḳabuğı yağı [9]nārdīn ki sünbül-i rūmīdir anıñ ṭabīʿatındadır [34b] [1]eger beyāż esvābda leke olsa tūrunc ṣuyı [2]çıḳarır ve tūrunc yaprağını ʿufūnetli zamānda [3]ḳurutsalar münāsibdir tūruncuñ ekşisi ʿaṭşı [4]keser ṣafrāyı ḳoparub ḳuvvetiñ ibṭāl ider [5]ve ṭaʿām iştihāsın getürür ishāli ḳaṭʿ ider [6]ḳayʾı ṭutar dimāğa ve ʿaḳla ve ḥıfẓa ḳuvvet virir [7]ḳabuğunuñ yağı evcāʿ-ı mefāṣıla ḫuṣūṣan [8]ṣovuḳdan ola müfīddir çiçeği ṣuyı [9]miʿde ve yüregi vāsiʿ ider çiçeğiniñ yağı [35a] [1]issidir yelleri taḥlīl ider siñiri ve mefāṣılı [2]ḳavī ider ve

** [varak 34a'ya ek] **tūrunc ḳabuğı yağı** pelesān-ı mıṣrī bedelidir bunda olan ḳuvvet ʿaynıyla pelesān-ı mıṣrīde daḫı mevcūd imiş bu zamānlarda pelesān-ı mıṣrī bulunmadığından bedeline tūruncuñ ṣarı ḳabuğunuñ yağı istiʿmāl olunur

lakin boġaz aġrısı ve ḥunnāḳı [3]olana tūrunc yedirmeyeler ḥāṣılı cemîʿ ḫavāṣṣı [4]taḥrīr olunsa bir mücelled kitāb olur böyle [5]bir mübārek nārencdir **pōrtaḳāl ḳabuġı yaġı** direm 5 [6]ṣanʿatı utrunc ve nārenc gibidir bu yaġı gögüs [7]aġrısı içün aḫşam ve ṣabāḥ ḳahve ile [8]üçer damla istiʿmāl olunsa fāʾide-i ʿaẓīmi [9]yazmışlar **ḳāḳūle yaġı** direm 5 [35b] [1]Felemenk'den gelür bir nāzlı yağdır baʿżan bulunmaz [2]bedeli kendi ḳadar ḳaranfīl yaġıdır [3]**ḫuzāme yaġı** direm 5 [4]yaban şebbōyıdır yaban mannısı daḫı dirler [5]Şīrāz'da dürr-dāne dirler bir otdur uzun [6]budaḳları ve ufaḳ yapraḳları olur ve ḳızıl [7]çiçeġi olur eks̱eri ḳum arasında biter [8]ḳoḳusı ḳına ḳoḳusuna beñzer ṭabīʿatı ḥārr [9]ve laṭīfdir ṣovuḳ dimāġı tesḫīn ider başa [36a][***] [1]tepe üzerine yaḳu gibi ideler ve sū-i mizāc içün [2]içseler eyüdür eger tütsi eyleseler yaramaz [3]rāyiḥaları giderir ve raḥmi ḳızdırub aḳan [4]yaşların ḳurıdub raḥmi pāk ider [5]eger ʿavrat fetīl gibi götürse ḥāmile olur [6]mücerrebdir eger ḫuzāmāyı saḥḳ idüb daḳīḳ ile [7]ḳarışdırub yāreye yaḳu eyleseler müfīddir bedeli [8]nāne yaġıdır **muḳaṭṭar mercānköşk yaġı** [direm] 5 [9]ṣanʿatı bālāda yapılan otlar gibidir ḥaḳīr [36b] [1]beher sene taḳṭīr idüb dühnini ayırdıḳdan [2]ṣoñra ḥāṣıl olan ṣuyunı ṣaḳlayub baʿżan [3]miʿdeniñ fesādı ʿaḳībinde birer fincān nūş [4]iderim ġāyet menfaʿati mücerrebimdir ve baʿżı iḫvāna [5]vecaʿ ve cüzʾî ṣancu ẓuhūr eylese ana daḫı ziyāde [6]müfīd oldı hezār be-hezār içerdim ve tecribe eyledim [7]ḥāṣılı ṣuyı bu derecelerde menfaʿatludur dühn-i [8]şerīfini başı aġrıyan kimesne şaḳaḳlarına ṭılā eylese [9]düfiʿa bi-iẕnillāh bu dühn-i şerīf ṣovuḳdan [37a] [1]olan dimāġ ve siñir marażlarına felce ve teşennüce [2]ve laḳveye ve ḳulaḳ aġrısına ve gürüldüsüne [3]nāfiʿdir yelleri daġıdır ve ḥayżı aḳıdır [4]ṣuyı dimāġı ḳızdırub ḳuvvet virir teşennüce [5]ve fālice nāfiʿdir ve ḥayżı idrār idüb [6]raḥme ḳuvvet

[***] [varak 36a'ya ek] **dühn-i merzencūşuñ** ḫāṣṣasındandır ki ḳarınca yaġına muhtāc olan kimesne bunuñ yaġından ḳaşıḳlarına ṭılā itmekle maṭlabına vāṣıl olur belki ālet-i tenāsüle daḫı ṭılā olunsa cāʾizdir eger dühni bulunmaz ise yapraġı ʿuṣāresi daḫı kifāyet ider bu ḳadar ḥayevānıñ helākına sebeb olmasunlar deyu taḥrīr olundı bu dühn-i şerīfiñ şerāfeti maʿlūm olur ḫavāṣṣı çoḳdur

virir ve unutġanlıġı giderir [7]ve buḫārı ṣuʿūd itdirmez ki bu ḥāletler gele [8]eks̱erī kendi mücerrebimiz olduġundan ziyādece [9]küşāyiş virildi **muḳaṭṭar gül aġacı yaġı** direm 5 [37b] [1]Hind'den gelür ḳızdırıcı bir yaġdır baʾżılar [2]bunuñ bedeli mersīn yaġıdır dirler ammā taḥḳīḳ [3]idemedim ...... **ḫaṣalbān yaġı** direm 20 [4]bu yaġa zehru'l-ḫaṣalbān dirler ḫaṣalbān çiçeġi [5]dimekdir memdūḥ ve maḳbūl olan devālardandır [6]żīḳu'n-nefes ve suʿāl ve sill ems̱āli ʿilel-i [7]ṣadriyye aṣḥābına virilür ṣanʿatı altmış [8]dört direm yāḫūd ziyāde ʿaselbendi türābdan [9]maʿmūl bir ṭencereye ḳoyub üzerine teberdārān-ı [38a] [1]ḫāṣṣa şeklinde kāġıddan bir külāh geçirüb muḥkem [2]baġlayalar lakin külāh-ı mezbūruñ depesinde menfez [3]olacaḳ ḳadar bir s̱aḳbecik lāzımdır baʿdehu [4]ṭencereniñ altına bir sāʿat yāḫūd daḫı ziyādece [5]nār-ı leyyine ideler zehru'l-ḥaṣalbān külāha müteṣāʿid [6]olur alub ḥıfẓ ideler diger Parāsūlse [7]ṣanʿatı üzre istiḫrācınıñ tarīḳi diledigin [8]ḳadar ḥasalbān alub kendi berāberi ʿaraḳ ile [9]saḥḳ idüb māʾilü'r-raḳabe ile taḳṭīr idersin [38b] [1]evvelā ṣuyı çıḳar baʿdehu yaġı çıḳar bāḳī esfel-i [2]ḳarʿada ḳalur güzel ḳoḳulu şeylerde istiʿmāl [3]olunur **muḳaṭṭar saḳız yaġı** direm 20 [4]bu yaġın tarīḳi iki nevʿledir bir nevʿi taḳṭīr [5]ve bir nevʿi taḥlīl iledir ikisini daḫı taḥrīr idelim [6]taḳṭīriñ ṣanʿatı ḳadarü'l-kifāye maṣṭakī aḫẕ [7]olunub daḳḳ ve saḥḳ olunduḳdan ṣoñra bir bucuḳ [8]mis̱li ḥaṣāt-ı mükelles yāḫūd reml-i münaḳḳī ve maġsūl [9]ceyyiden mezc olunduḳdan ṣoñra bir muʿavveceye važʿ [39a] [1]oluna lakin muʿavveceniñ nıṣfı ḫālī olmaḳ [2]lāzımdır baʿdehu ḥammām-ı remliyede nār-ı ḫafīfe [3]ile taḳṭīr oluna bir mādde-i māʾiyye ile maʿan bir [4]dühn-i ebyāż ve berrāḳ ḥurūc ider mādde-i māʿiyye- [5]-den tefrīḳ ve ḥıfẓ oluna cemīʿ-i żumūġuñ edhān-ı [6]muḳaṭṭarası minvāl-i muḥarrer üzre istiḫrāc [7]olunur mikdār-ı istiʿmāli dört ḳaṭreden [8]altı ḳaṭreye varıncadır ʿilel-i miʿdeye ve ẕevb [9]ve zaḫīre ve ẕūsanṭārī ems̱ālinde dāḫilen ve ḥāricen [39b] [1]istiʿmāl olunur Etmūlūryūs ṭabīb dir ki [2]zaḫīre ʿilācdan ṣoñra ḳarḥalarını idmāl [3]içün birḳac ḳaṭresi māʾü'l-naʿnaʿ ve māʾ-i lisānü'l-ḥamel [4]yāḫūd māʾü'l-felisūn ile istiʾmāl olunmaḳ [5]gāyetü'l-gāye memdūḥdur saḳızı ḥalliñ ṣanʿatı [6]yigirmi dört dirhem ṣaḳızı yüz direm gül yaġı [7]ile nār-ı ḥafīfede maṣṭakī ḥall olunca pişüreler [8]biz bu tertīb ile yapub bu mürekkeb dühne ilḥāḳ [9]ideriz Zūlferūs

nām ṭabīb yüz direm [40a][****] [1]dühnü'l-verd yerine elli direm dühnü'l-verd ve elli [2]direm dühn-i mercānköşk iḫtiyār itmişlerdir [3]ḥāṣılı bir mübārek yağdır **ḳalemüşk yağı** direm 5 [4]ḳalemüs yağı daḫı bir mübārek yağdır **meyʿa-i sāʾile** direm 200 [5]ḳaragünlük yağıdır bir mübārek yağdır ʿasel-i [6]lebenī daḫı dirler Türkīce ṣığala dirler ḫaṣālbānıñ [7]cüz-i aʿẓamıdır bunuñ bedeli lāden yağıdır eger buḫūr [8]olunsa müteʿaffin rāyiḥayı ve havāyı ḳaṭʿ ider bu mürekkebe [9]istiʿmāliniñ ṣanʿatı yarım vuḳıyyesine yarım vuḳıyye [40b] [1]zeyt-i mağsūl ḳatub nār-ı leyyinede ḥall idüb [2]mürekkebāt-ı mezbūra ḳarışdıralar [3]**Venedīk terementīsi** direm 200 [4]ṣanʿatı iki yüz direm zeyt-i mağsūl ile ḳāv-ı leyyine-[5]-de ḥall olunub mürekkebāta ʿilāve oluna [6]**taḳamaḳa zamḳı** direm 25 [7]ṣanʿatı yigirmi beş dirhemine yigirmi beş direm zeyt-i [8]mağsūl ḳatub ḥall olunub istiʿmāl olunur [9]**ġamaylama** direm 20 [41a] [1]ṣanʿatı balmumı ile zeyt ḳaynadub indikde [2]mesḥūkan üzerine serpüb ḳarışdıralar [3]**mūmya-yı maʿdenī** direm 10 [4]mūmyanıñ aʿlāsı iḫtiyārāt ḳavlince [5]maʿdenīsidir ki, Dārācerd nām maḥallden gelür [6]eger zift ile ḳafru'l-yehūd-ı ʿarabī ḳarışdırsalar [7]mūmyā ṭabīʿatında olur ammā ġāyet [8]mūmyā ḫāṣṣasında olmaz ise de [9]ve bir nevʿi ādemden olur aña frengī mūmyā dirler [41b] [1]maʿdenī mūmyā ḳıymetlü ve ḥürmetlüdür ve az bulunur [2]Dār-ı Ecred dirler ʿAcem ilinde Şebānkāre nām [3]ṭağda bir mağāra yuḳarusundan ṭamlar altına [4]altun maşraba ḳorlar içine aḳar dirler [5]müncemid olmasun deyu altun maşraba ḳorlar [6]tā ki maşraba ṭolub āḫar yire dökeler [7]anda müncemid olur baʿżı ṭağlarda ve ṣularda [8]bulunur ḳafru'l-yehūd dirler bunuñ daḫı [9]ʿameli mūmyāya ḳarībdir bunuñ ṣanʿatı [42a] [1]on direm mūmyā-yı maʿdenīyi saḥḳ idüb [2]ṣıcaḳ iken bu mürekkebāta ḳarışdırub

---

[****] **ḳalye-i misk** Fārisī'de zebāde dirler misk kedisiniñ geridir alub ṣoñra terbiye iderler rāyiḥası güzeldir ṭabīʿatı üçinci derecede ḥārrdır ruṭūbet ve yubūsetde muʿtedildir bunuñ ḳoḳusı ve sürünmesi ṣovuḳ baş ağrısına ve şaḳīḳaya ve zükāma nāfiʿdir bundan bir ḳīrāṭ müferriḥ şarābile içseler ḫafāḳānı zāʾil ider ve żaʿf-ı ḳalbe nāfiʿdir ve bir dirhemini zaʿferānile ve semüz ṭavuḳ ṣuyıyla vażʿ-ı ḥamle yaḳın ʿavrata içürseler āsān ṭoğurur ve yalñız bunuñ ile fetīl yapub ḳulağa ḳosalar ağrısını defʿ ider

[3]istiʿmāl olunur ḫavāṣṣ-ı kes̱īresini [4]aḳrabādīn ṣāhibleri çoḳ taḥrīr eylemişlerdir [5]bunuñ bedeli ḳafru'l-yehūd zifti ḳarışdırsa [6]bir buçuḳ ḳadarı kifāyet ider [7]**kāfūr-ı mesḫūḳ** direm 5 [8]ṣanʿatı mesḫūḳ kāfūrı ṣıcaḳ iken sāʾirler [9]gibi üzerine ekeler **Kāʿbe pelesengi** direm 5 [42b] [1]Mekke'den gelür bir mübārek yaġdır ve ġāyet [2]ḳuvvetlü bir pelesenkdir mürekkebāt-ı mezbūruñ [3]rüknidür **siyāh pelesenk** direm 5 [4]bu daḫı bir mübārek pelesenkdir mürekkebātıñ içine [5]żamm oluna **yeñi dünyā pelesengi** direm 5 [6]bu daḫı minvāl-i muḫarrer üzre ḳarışdıralar [7]**ʿacem nefti yaġı** direm 40 [8]neft yaġı iki dürlüdür biri siyāh ve biri [9]aḳ maʿdenīdir siyāh nefti taṣʿīd itseler [43a] [1]aḳ olur siyāhı żaʿīfdir aʿlā olanı [2]beyāż olmaḳdır minhāc ḳavlince dördünci [3]derecede ḥārr ve yābisdir İsḥaḳ ḳavlince [4]ruṭūbeti vardır laṭīf ve muḥallildir taḳvīmü'- [5]-l-edviye beyāż[ı] ḥārr ve yābis siyāhı ḥārr [6]ve müleyyindir süddeyi açar yan başı [7]aġrılarına ve mefāṣıla ve laḳve ve felce ve göze [8]ṣu inmek sebebinden olan aḳlıġı giderir [9]rebve ve eski öksürüge nāfiʿdir eger bundan [43b] [1]yarım mis̱ḳāl ṣıcaḳ ṣu yāḫūd ḳahve ile [2]içseler emʿāda olan sancuları defʿ ider [3]ḥāṣılı böyle hezār edviyede istiʿmāl [4]olunur bir dühn-i şerīfdir ḥaḳīḳatini añlamaġa [5]müstaʿid olan Müfredāt-ı İbn ʿĪsā'ya naẓar [6]eylesün ṣanʿatı bu mürekkebāta żamm-ı ilḥāḳ [7]olunması cemīʿ eczālardan ṣoñra ḳonulur [8]ḳoḳusı keskin oldıġından sāʾir [9]edhānıñ ḳoḳularını evvelā żāyiʿ ider [44a] [1]mürūr-ı eyyām ile sertligi gidüb bir laṭīf ḳoḳu [2]peydā ider ki taʿrīfine ḥācet yoḳdur istiʿmāl [3]iden zevāt-ı kirāmıñ maʿlūm-ı şerīfleridir **revġan-ı zeyt** ḳıyye [4]eski zeytūn yaġı olmaḳ şürūṭundandır zeytūn yaġı [5]eskidikce ḳoḳusı gider ṣu gibi ṣāfī olur ve [6]kendinde mużırr olan mażarratlar defʿ olur lakin [7]bunuñ yolı zeytūn yaġını ġasl eylemekdir [8]ġaslıñ ṭarīḳi bir vuḳıyye zeytūn yaġını üç [9]vuḳıyye bir ṣāfī ṣu ile ḳaynadub yaġı ṣudan [44b] [1]tefrīḳ eyleyüb istiʿmāl oluna zeytūn yaġını [2]ġaslın ṭarīḳi çoḳdur ne gūnā olursa [3]ġasl eylemek eski zeytūn yaġı gibi olur [4]**mūm-ı ʿasel** ḳıyye [5]ḫāliṣ ṣarı balmūmı şarṭdır diḳḳat [6]lāzımdır pişirmeniñ ṭarīḳi beyān olunur [7]evvelā balmūmı ve zeyt yaġını āteşe ḳoyub [8]balmūmı yaġ ile berāber ḳaynaya baʿdehu āteşden [9]indirüb bir düzce yire vażʿ eyleyüb [45a] [1]maḥlūl eczāları ki terementī ve meyʿa taḳamaḳa [2]zamḳı ṣaḳız yaġı ʿanber ve

lādeni içine ḳoyub [3]ḳarışdıra baʿdehu mesḥūḳ eczāları ki ġamāylama mūmya-yı [4]maʿdenī kāfūrdur żamm oluna bundan ṣoñra bir seyrek [5]astārdan süzüb muḳaṭṭar olan ve şemsiyye olan [6]eczāları ḳarışdırub cümleden ṣoñra [7]ʿacem neftini ḳoyalar ṣovuġunca ḳadar ḳarışdırub [8]baʿdehu çīnī ḳavānōzlara vażʿan ḥıfẓ oluna [9]ve'ṣ-selām esrārımız olan eczā-yı mübārekeye [45b] [1]eger fırṣat-yāb olunur bir mikdār zeyt-i maġsūl [2]ḥall olunub cümlesinden ṣoñra ʿilāve oluna [3]bizim yapdığımız yaġdan beyżī ḳadar içine żamm olunsa [4]ẖavāṣṣına sirāyet ider vesvese olunmasun zīrā [5]bi'l-ẖāṣṣdır tenbīh bu dühn-i şerīfi yapmaḳ murād iden [6]kimesne bu lāzım olan yaġları Yahūdī eczācılarında [7]vardır ḳolay olsun dirse eczāsında olan [8]ẖavāṣṣı ẖaṭā itmiş olur bu ẖarḳdan nāşī [9]ve vāḳıf oldığımdan ötürü mümkin olduḳca [46a] [1]her birini āsān vech üzre ḥall ve taḳṭīr ve taẖmīrin de [2]tarīḳini beyān eyledim zīrā bu yaġı yapmanıñ āsān [3]tarīḳi gel Yahūdī fülan fülan yaġı getür bal- [4]-mūmı zeytūn yaġı ḳarışdır bir mürekkeb yağ olur [5]bu dühn-i şerīfi bilesin ki sebeb intisāb-ı [6]maʿnevīdir ẖiẕmet-i fuḳarāullāhdır intisāb-ı [7]Rasūlullah'dır böyle olan emr-i ʿaẓīmi āsān [8]olur deyu Yehûd Ermenī tāʾifesinden degil [9]belki fāsıḳ añladıġıñ bir kimesneye tefhīmden [46b] [1]ḥıfẓ oluna zaẖr-ı aẖret olacaġında şübhem [2]yoḳdur ve's-selāmu ʿalā menit-tebe'a'l-Hudā [3]āmīn yā Rabbe'l-ʿālemīn [4]temmet.

Merḥūm Neşāṭī Efendi'niñ dühni terkībidir

200	ʿūd aġacı yaġı	20 direm
70	ḳalemüsk yaġı	20 direm
60	cevz-i hindī yaġı	20 direm
40	telātīn yaġı	20 direm
40	dārçīn yaġı	20 direm
410	ḳīremīt yaġı	20 direm
[47a]		
60	pāpāṭya yaġı	20 direm

80	naʿnā yağı	20 direm
60	mercānköşk yağı	20 direm
61	besbāse yağı	20 direm
2.5	acı elma yağı	20 direm
676		
5	saḳız yağı	20 direm
5	aḳgünlük yağı	20 direm
2.5	ispit yağı	20 direm
11	anīsūn yağı	20 direm
702		
5.5	lāden yağı	20 direm
2	yāsemīn yağı	20 direm
2	büberiyye yağı	20 direm
2	ḳanṭaryūn yağı	20 direm
[47b]		
1	ḫaṭmī yağı	20 direm
714		
2	gül yağı	20 direm
3	zanbaḳ yağı	20 direm
60	ṣedef yağı	20 direm
2	miʿde-nevāz yağı	20 direm
2.5	ḳarabaş yağı	20 direm
783.5		
2.5	ıḫlāmūr yağı	20 direm
2.5	sūrūr yağı	20 direm
10	çörekotu yağı	20 direm

5	kaʿbe pelesengi	20 direm
10	Perū pelesengi	20 direm
813.5		
3	ṭaḳamaḳa	20 direm
6	lumalāma	20 direm
3.5	kāfūr	20 direm
[48a]		
3	zaʿferān	20 direm
2.5	ḳırmızı ṣandal	20 direm
828.5		
2	ʿaselbend	20 direm
1	mürrüṣāfī	20 direm
1.5	balıḳ nefsi	20 direm
60	ḳaranfīl yağı	20 direm
60	zencebīl yağı	20 direm
952.5		
60	ḳāḳūle yağı	20 direm
10	sünbül-i hindī yağı	20 direm
6	yeñi dünyā pelesengi	20 direm
2.5	cevz-i rūmī yağı	20 direm
10	balmūmı	1 ḳıyye 100 direm
12	revġan-ı zeyt	9 ḳıyye
1053		

Cemʿan isfenciyārdan devresiniñ terkībi biñ elli üç ġurūş yigirmi yedi paradır temmet

[50b] [1]**ḳāʿide-i terkīb**

[2]bir kimse bir yaġ terkībi görüp vażʿ-ı raḳam [3]itmek murād eylese üstād ḳāʿidesi üzre [4]vażʿ-ı raḳam şu ṣūretde olur ki ibtidā [5]yapılacaḳ yaġıñ yekūnını mülāḥaẓa idüb [6]ve üçe taḳsīm idüb s̱ülüs̱ānını revġan-ı zeyt [7]ve s̱ülüs̱ini mūm ile āḫar eczā ḳoymalı ez-cümle [51a] [1]dört yüz elli direm yaġ yapılmaḳ murād olunsa [2]üç yüz diremi revġan-ı zeyt olmalı üç yüz direm [3]revġan-ı zeytiñ s̱ülüs̱i ki yüz direm ider [4]bu daḫı vażʿ olunacaḳ eczā-yı mütenevviʾanıñ [5]mecmūʿınıñ dirhemidir eczā-yı mütenevviʿa şemsiyye [6]ve muḳaṭṭarāt ve muʿaṭṭarāt ve sāʾir eczā ve maʿdeniyyāt- [7]-dır ve üç yüz direm revġan-ı zeytiñ ḫumsı ki [8]altmış direm ider vażʿ olunacaḳ [9]ḫāliṣ ṣarı mūmun miḳdār-ı kifāyesidir [51b] [1]ve yüz direm eczā-yı mütenevviʿadan şemsiyye ve muḳaṭṭar [2]ve muʿaṭṭar ayırmaḳ murād olunca vażʿ olunan [3]mūmı dörde taḳsīm idüb üç bölügi [4]şemsiyye ve muḳaṭṭar ve muʿaṭṭar olur ki bu terkībe [5]göre ḳırḳ beş direm ider ve yüze varınca [6]bāḳī ḳalan elli beş direm sāʾir eczā ve maʿdeniyyātdır [7]ve ḳırḳ beş direm şemsiyye ve muḳaṭṭar ve muʿaṭṭarıñ ḫumsı ki [8]ṭoḳuz direm ider yalñız muʿaṭṭardır ve bāḳī ḳalan [9]otuz altı diremiñ s̱ülüs̱i ki on iki direm ider [52a] [1]yalñız muḳaṭṭardır ve s̱ülüs̱ānı ki yigirmi dört [2]direm ider yalñız şemsiyye el-ḥāṣıl dört yüz [3]elli direm yaġ yapılmaḳ murād olunur ise üç yüz [4]diremi revġan-ı zeyt olub sāʿir eczā daḫı [5]tertībimiz vechi üzerine revġan-ı zeyte göre [6]vażʿ olunmalı ez-cümle dört yüz elli direm [7]tertīb olunur ise üç yüz direm revġan-ı [8]zeyt vażʿ olunub ve sāʾir eczā aña göre [9]vażʿ olunub yekūnunda on direm fażla ile [52b] [1]dört yüz altmış direm ider eger ṭoḳuz [2]yüz tertīb olunur ise yigirmi [3]direm fażla ider ve ḳıs ʿalā-haẕā [4]ez-cümle revġan-ı zeyt üç yüz direm [5]ṣarı ḫāliṣ mūm altmış direm ider ki [6]revġan-ı zeytiñ ḫumsıdur [7]mūm ile yaġdan māʿadā ḳonulacaḳ eczānıñ [8]mecmūʿı yüz direm ider ki revġan-ı zeytiñ s̱ülüs̱idür [9]bu yüz direm eczādan eger şemsiyye ve muḳaṭṭar ve muʿaṭṭarı [53a] [1]ayırmaḳ lāzım gelince balmūmı diremini [2]dörde taḳsīm idüb dört bölükde [3]üç bölügi ḳadar şemsiyye ve muḳaṭṭar ve muʿaṭṭardır ki [4]ḳırḳ beş direm ider balmūmınıñ [5]dörtde üçi olur [6]ḳırḳ beşden yüze varıncaya ḳadar sāʾir [7]eczā ve maʿdeniyyāt elli beş direm ider [8]ḳırḳ beş diremden yalñız muʿaṭṭarı ayırmaḳ

[9]lāzım gelürse beşe taḳsīm idüb [53b] [1]ḳırḳ beş diremiñ beş bölügünde bir bölügi [2]muʿaṭṭardır ki tamāmen ṭoḳuz direm ider [3]ḳırḳ beşden ṭoḳuz çıḳub otuz altı [4]ḳalur ki şemsiyye ile muʿaṭṭar olur [5]ve muḳaṭṭarı yalñız ayırmaḳ istersen otuz altıyı [6]üçe taḳsīm idüb on ikisi muʿaṭṭardır [7]otuz altınıñ s̱ülüs̱ānı olan yigirmi dört şemsiyyedir [8]her bir terkīb bu üslūb üzerine bunuñ [9]ʿaynī olur

[54a]

ḳanṭarūn yağı 15	ṣedef yağı 15	zānbaḳ yağı 15	pāpātya yağı 15
zāter yağı 15	biberiyye yağı 15	mercānköşk yağı 5	tāze rāzyāne yağı 5
kekik yağı 15	gül yağı 15	şebbōy-ı aṣfer yağı 15	tūrunc kabuğı yağı 15

Şemsiyyeniñ mecmūʿı yüz altmış direm 160

buḫūr-ı meryem yağı 5	acı elma yağı 5	nāne yağı 5	anīsūn yağı 5
kehrübā yağı 5	ḳarabaş yağı 5	mersīn yağı 5	besbās yağı 5
	saḳız yağı 15	ʿacem nefṭi 25	

Muḳaṭṭarıñ mecmūʿı seksen direm 80

[54b]

ḫāliṣ lāden yaġı 15	ḳalemüsk yaġı 5	gül yaġı 5	ʿūd aġacı yaġı 5
aġac ḳavunı yaġı 5	cevz-i hindī yaġı 5	ḳaranfil yaġı 5	ḳaḳūle yaġı 5
	dārcīn yaġı 5	ʿanber yaġı 5	

Muʿaṭṭarıñ mecmūʿı altmış direm 60

Mekke pelesengi 10	yeñi dünyā pelesengi 10	Peru pelesengi 10	
meyʿa 50	mürr-i ṣāfī 20	ḥabbu'l-bān 5	ṭatlı saḳız 15
maʿdenī mūmıyā 15	terementī 200	kāfūr 15	taḳamaḳa 15

Eczā ve maʿdeniyyātın mecmūʿı üç yüz altmış beş direm 365

Hâlis sarı balmûmu dört yüz direm 400	Revgan-ı zeyt iki bin direm 2.000

[55a]

Ḥasan begin yapdıġı terkīb

ḳanṭarūn yaġı 16	ṣedef yaġı 16	pāpātya yaġı 16	z āter yaġı 16
biberiyye 16	pelīn yaġı 16	ḫatmī yaġı 16	kekik yaġı 16
	tūrunc kabuġı yaġı 16	oġul otı yaġı 16	

Muḳaṭṭarât

ʿaselbend çiçeği yağı 5	mersīn yağı 5	ḳaragünlük yağı 5	taḳa yağı 5
kehrübā yağı 5	anīsūn yağı 5	acı elma yağı 5	nāne yağı 5

ḳarabaş yağı 5	telātīn yağı 5	sāḳız yağı 5	ḥusāme yağı 5	ʿacem nefṭi 25

Muʿaṭṭarât

[55b]

dārcīn yağı 5	lāden yağı 15	ḳaranfil yağı 5	gül yağı 5

cevz-i bevvā yağı 5	ḳūle yağı 5	ağac ḳavunı yağı 5

Eczā ve maʿdeniyyāt

Mekke pelesengi 10	yeñi dünyā pelesengi 10	Perū pelesengi 10	mūmyā-yı maʿdenī 15
meyʿa 50	mürr-i ṣāfī 20	Venedik termentisi 200	aʿlā lāden 20
kāfūr 5	taḳamaḳa żamḳı 15	ġamāylama (saḳız aġacı żamḳı dimekdir) 10	
	ṣarı balmūmı 400	revġan-ı zeyt 2.000	

Eger üç biñ direm tertīb murād olunur ise

[56a]

şemsiyye	muḳaṭṭar	muʿaṭṭar	eczā ve	mecmūʿı
160	80	60	maʿdeniyyāt	2.000
			365	400
ḫāliṣ ṣarı balmūmı		revġan-ı zeyt		365
400		2.000		60
				80
				<u>160</u>
				3.065

Eger iki biñ yedi yüz direm terkīb murād olursa

şemsiyye	muḳaṭṭar	muʿaṭṭar	sā'ir eczā ve	mecmūʿı
144	72	54	maʿdeniyyāt	1.800
			330	360
ḫāliṣ ṣarı mūm		revġan-ı zeyt		330
360		1.800		54
				72
				<u>144</u>
				2.760

Eger biñ sekiz yüz direm terkīb murād olunursa

şemsiyye	muḳaṭṭar	muʿaṭṭar	sā'ir eczā ve	mecmūʿı
96	48	36	maʿdeniyyāt	1.200
			120	240
				220
ḫāliṣ ṣarı mūm		revġan-ı zeyt		36
240		1.200		48
				<u>96</u>
				1.840

Eger biñ üç yüz elli direm terkīb murād olursa

[56b]

şemsiyye	muḳaṭṭar	muʿaṭṭar	sā'ir eczā ve	mecmūʿı
72	36	27	maʿdeniyyāt	900
			165	180
				165
ḫāliṣ ṣarı balmūmı		revġan-ı zeyt		27
180		900		36
				72
				1.380

Toḳuz yüz direm yaġ yapılmaḳ murād olursa

şemsiyye	muḳaṭṭar	muʿaṭṭar	sā'ir eczā ve	mecmūʿı
48	24	18	maʿdeniyyāt	600
			110	120
				110
ḫāliṣ ṣarı		revġan-ı zeyt		18
120		600		24
				48
				920

Üç beş ṣūret taḥrīr olundı mecmūʿı bu siyāḳ üzre taḥrīre ḥācet yoḳdur diḳḳat oluna

Hazīne muşaʿması tertībi

balmūmı	zeyt yagı	isbīt yagı	gül yagı
ḳıyye	ḳıyye	direm	direm
1	5	80	15

[57a]

ḳanṭarūn yaġı direm 15	Kaʿbe pelesengi direm 5	ḳāfūr direm 5	tamam oldu.
ferfiyūn yaġı 10	ḳanṭarūn yaġı 10	ṣūf yaġı 10	
acı elma yaġı 10	ḫatmī yaġı 10	ʿūdu'l-ḳahr yaġı 50	
ʿacem nefṭi 30	tīrementī 50	mūmıyā 20	balık nefsi 10
ḳāfūr 10	havācīva 5	revġan-ı zeyt 750	
	ṣarı balmūmı 75		

SÖZLÜK

AÇIKLAMALAR, KULLANILAN KISALTMALAR ve İŞARETLER

Sözlük tıp, sağlık ve eczacılık ile ilgili terimlerle sınırlı tutulmuştur.
Sözlükte yer alan maddelerin farklı okunuş biçimleri varsa [parantez] içerisinde verilmiştir.

→	*Bakınız; karşılaştırınız.*
;	*Anlam kümeleri ayracı.*
=	*Eş anlamlı, sinonim.*

ʿacem nefṭi: terebentin reçinesi, yağı.

acı elma: acı elma otu, Salvia triloba (=Salvia pomifera). S. triloba türünün bazı dalları üzerinde küçük bir elmayı andıran mazılarından adını alıyor.

acı elma yağı: Oleum Salviae trilobae. Salvia triloba türünün yapraklı ve çiçekli dallarından su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağ.

ada çāyınıñ elması: → acı elma.

aġaç ḳavunı: ağaç kavunu ağacı, utruc, Citrus medica var. cedrata; bu ağacın limon sarısı renginde meyvesi.

aġaç ṭoḳmaḳ: eczayı dövmek için kalın başı ve sapı olan tahtadan alet.

aġrı: ağrı; acı, ıstırap; dert, hastalık.

aḳgünlük: Boswellia carterii; Olibanum, Gummi Olibanum, Boswellia (Burseraceae) türlerinin kabuklarından elde edilen bir usare. Kuzey Afrika ve Hindistan'da yetişen bu küçük ağaçların gövdeleri çizilerek akgünlük elde edilir; zamk ve uçucu yağ taşır. Su ile ezildiğinde süt renkli bir emülsiyon meydana gelir, tütsüsü hoş kokuludur.

aḳrabādīn: ecza ve ilaçların özelliklerini, etkilerini ve formüllerini ihtiva eden kitapların genel adı.

aḳ zanbaḳ: beyaz zanbak, Lilium candidum.

aḳ zanbaḳ yaġı: Lilium candidum türünün çiçeği bir süre zeytinyağı içinde tutularak yağı elde edilir.

ālet-i tenāsül: tenasül aleti, erkek veya dişi üreme organı.

ʿanber: amber, ambra, ada balığının midesinden çıkardığı güzel kokulu siyah madde.

anīsūn: anason, Pimpinella anisum.

anīsūn yaġı: Pimpinella anisum türünün olgun meyvaları uçucu ve sabit yağ taşır, su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağına Oleum Anisi denir.

ʿaraḳ: hububat ve çiçeklerden, kuru ve yaş droglardan (devalardan) damıtılan sıvı madde; şarap ruhu, rakı ve kral suyu da denilen şey bu kabildendir. Droglardan yağ elde etmek için çözücü madde olarak kullanılan arakın eski tıp yazmalarında alkolsüz olarak yapılan birçok terkibinden de söz edilmiştir.

ʿarаḳ-ı ḫāliṣ: saf katışıksız → ʿarаḳ

arnābūd biberi: (metinde) → ṣaʿter.

ʿaselbend: asılbend, asılbent, Styrax benzoin.

ʿaselbend çiçeği: → ʿaselbend.

ʿasel-i lebenī: karagünlük, kara künnük ağacı, sığala, kara buhur, Styrax officinale.

ʿaṣr: sıkma, suyunu elde etmek için meyve, bitki ve sairenin sıkılması.

āteşlik: tenekeden yapılmış içine ateş konulan alet.

ʿaṭş: susuzluk hissi, susama; hararet; ateş.

aʿżā: organlar.

aʿżā-yı mevcūʿa: ağrılı organlar, ağrıyan organlar.

bādem: badem, Amygdalus communis.

bādem yaġı: badem yağı, Oleum Amygdalae, Amygdalus communis türünün acı veya tatlı varyetelerinin olgun tohumlarından soğukta sıkma ile elde edilen bir sabit yağ.

balıḳ nefsi: cetaceum, memeli deniz hayvanlarının (cetacea), özellikle Physeter macrocephalus'tan elde edilen muma benzer (yapışkan, şekillendirilebilir) bir katı madde. Eskiden eczacılıkta merhemlerin terkibinde kullanılırdı.

balmūmı: balmumu, Apis Mellifera (Bal arısı) türünün yaptığı peteklerin, balı boşaltıldıktan sonra, su banyosu üzerinde eritilmesiyle elde edilen mum. Merhemlerin hazırlanmasında kullanılır.

bān aġacı: ban ağacı, ben ağacı, surkun ağacı, Moringa pterygosperma.

bān aġacınıñ toḫmı: ban ağacı tohumu, → bān aġacı.

bārid: soğuk.

bārūt-ı zāc: güherçile ile kükürt ve kömürden mürekkeb, alev alıcı madde.

baṭn-ı feres: at karnı anlamına gelmekle beraber, eczanın belli bir süre bekletildiği özel ortam (Gunye'ye göre at gübresi) anlamında kullanılmıştır.

bedeli: (eczanın) muadili, eşdeğeri.

belesān: belesen ağacı, belsem ağacı, balsam ağacı, pelesenk ağacı,

Commiphora oppobalsamum ve bu ağaçtan elde edilen yağ.

benefşe: menekşe, (metinde) Viola odorata.

bere: travma sonucunda dokularda meydana gelen lezyon; ezilme, ezik, çürük.

besbās: → besbāse.

besbāse: küçük Hindistan cevizi, cevz-i bevva, cevz-i buvva, Myristica fragrans; (metinde) cevz-i bevvanın kabuğu, Myristica fragrans türünün meyvası üzerinde bulunan derimsi kabuk.

besbāse yaġı: Myristica fragrans türünün meyvası üzerinde bulunan derimsi kabuk uçucu yağ taşır.

bevāṣīr: bâsur'un çoğulu, anüs çevresinde genişlemiş venlerin meydana getirdiği oluşumlar, hemoroidler.

boġası: kalın çulha bezi.

boġaz: boğaz.

boġaz aġrısı: boğazda hissedilen ağrı; boğaz hastalığı.

bögrek: böbrek.

buḫār: buhar, buğu, sıvının buğu haline gelmiş şekli; gıda hazmından sonra vücutta meydana gelen nem.

buḫūr: buğu, tütsü.

buḫūr-ı meryem: Cyclamen europaeum; Cyclamen latifolium; Cyclamen türlerinin taze veya güneşte kurutulmuş yumrusu. Taze yumrulardan infusyon hazırlanır. Topkapı Sarayında 18. yüzyıl başlarından itibaren hazırlanan ve "Buhursuyu" adı verilen kokulu su, sarı sandal, buhur-ı Meryem, ödağacı ve asılbendin kaynar su ile tüketilmesiyle elde edilirdi. Gülsuyu gibi koku verici olarak kullanılan "Buhursuyu" Ramazan ayında padişaha ve devlet erkânına dağıtılırdı.

burūdet: soğukluk.

büberiyye: biberiye; Rosmarinus officinalis.

cerīş: → çirīş itmek.

cevz-i bevvā: cevz-i buvva, küçük Hindistan cevizi, Myristica fragrans. Küçük

Hindistan cevizi tohumlarından sıcakta sıkma yoluyla sabit yağ (Oleum Myristicae) elde edilir. Küçük hindistan cevizi tohumlarından su buharı distilasyonu ile uçucu yağ elde edilir (Oleum Aethereum Myristicae).

cevz-i hindī: Hindistan cevizi, Cocos nucifera.

cevz-i rūmī: ceviz, Juglans regia.

cirid yāreleri: cirit yaraları, cirit oyununda meydana gelen hafif yaralar.

çīnī ḳavānōz: ilaç, reçel vb. şeylerin saklandığı, çiniden yapılmış, çoğunlukla ağzı geniş küçük kap.

çirīş itmek: ezip döğerek ufalamak, parçalamak.

çörekotu: Nigella sativa; Nigella sativa türünün olgun tohumları, sıkılması ile sabit bir yağ (Oleum Nigellae sativae) elde edilir.

daḳḳ: döğme, ezme.

ḍarb: darbe, vurma, çarpma, travma.

darcīn: tarçın, Cinnamomum ceylanicum; Cinnamomum ceylanicum türünün kabuk (Cortex Cinnamomi ceylanici) ve kabuk parçaları; su buharı distilasyonu ile uçucu bir yağ (Oleum Cinnamomi) elde edilir.

dārçīn: → darcīn.

derece: hıltlar nazariyesine göre ham ecza tabiatının sıcak, soğuk, yaş ve kuruluk düzeyi.

devā: tedavi eden bitkisel ve kimyasal ilaç; çare; önlem; derman.

dimāġ: beyin.

dimāġ marażları: beyin hastalıkları

direm: → dirhem

dirhem: okka denen eski ağırlık ölçüsünün dört yüzde biri, yaklaşık 3.32 gram.

diş otı: (metinde) → acı elma.

dögmek: döğmek, dövmek, bir maddeyi ezerek un veya macun haline getirmek.

duḫān: duman.

dühn: yağ; vücuda sürülecek yağ olarak kullanılan zeytinyağı veya hayvani yağ; ot, yemiş veya çiçekten çıkarılan yağ; merhem.

dühn-i merzencūş: → merzencūş yağı.

dühn-i yürek: → yürek yağı.

dühnü'l-verd: gül yağı, Oleum Rosae, taze çiçeklerinden su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağ. Kalın (katı) gül yağı: Gül çiçeğinin organik çözücü ile tüketilmesi ve sonra organik çözücünün uzaklaştırılmasıyla elde edilir.

dürr-dāne: incitanesi; (metinde) → ḥuzāme.

ebegümeci: Malva türleri için genel isim.

ebegümeci çiçegi: Flos Malvea. Malvea sylvestris ve Malvea neglecta türlerinin çiçeği. İnfusyonu ve dekoksiyonu kullanılır.

eczā: bir ilâcın tesirli maddesi, tedavide kullanılan çeşitli maddeler, droglar, ilaçlar, devalar.

eczā-i ʿaṭṭāriyye: hoş kokulu eczalar, güzel kokulu ilaçlar.

edhān: yağlar, → dühn'ün çoğulu.

edviye: ilaçlar, devā'nın çoğulu.

egri usṭūrta: → māʾilü'r-raḳabe.

emʿā: bağırsaklar.

emrāż: hastalıklar, maraż'ın çoğulu.

emrāż-ı vebāʾiyye: veba benzeri bulaşıcı hastalıklar, salgın hastalıklar.

esfel-i ḳarʿa: imbiğin üstüne oturduğu su kabağı şeklindeki kabın alt kısmı, karʿanın dibi.

eşribe: içecek, içilecek şeyler.

evcāʿ: ağrılar, → vecaʿın çoğulu.

evcāʿ-ı mefāṣıl: eklem ağrıları.

fālic: → felc.

fāsid: kötü, bozuk, bozulmuş; bozukluğa neden olan.

felc: felç, vücudun bir kısmını veya her tarafını tutmaz hale getiren hastalık,

inme.

felisūn: felseḳūn, felisḳūn, Mentha pulegium.

ferāsiyūn-ı ebyaz: beyaz ferasyun, Marrubium vulgare. Metinde → oġulotı (Melissa officinalis)'in sinonimi olarak verilmektedir..

ferfiyūn: ferbiyon, Euphorbia. Euphorbia resinifera türünün kurutulmuş sütü; bitkinin dal ve gövdesinin yaralanmasından çıkan sütün güneşte kurutulmasıyla elde edilir. Haricen merhem veya yakı halinde kullanılır.

feslegen: fesleğen, Ocimum basilicum; Ocimum basilicum türünün yapraklı ve çiçekli dalları. Uçucu yağ taşır; infusyonu kullanılır (içilir).

fetīl: fitil; merheme yatırılıp yaraya geçirilen uzun tiftik.

frengī mūmya: yapay mumya, insandan elde edilen mumya, → mūmya-yı maʿdenī.

ġaleyān: kaynama.

ġamaylama: sakız ağacı zamkı, → saḳız.

ġasl: yıkama; (metinde) ateşte eriyen mum, zift ve yağlar ile toprak, taş, yaprak, çiçek ve sair madensel ve bitkisel drogların sahip oldukları niteliklere göre farklı yöntemlerle yıkanması işlemidir.

gögüs: göğüs; göğüs boşluğu.

gögüs aġrısı: göğüs bölgesinde hissedilen ağrı; göğüs hastalığı.

göze ṣu inmek: aksu, katarakt.

gül: gül çiçeği, Rosa türlerinin genel adı; Rosa gallica türünün tomurcuk halindeyken toplanıp gölgede kurutulan çiçekleri, uçucu yağ taşır, infusyonu kullanılır.

gül aġacı: gül çiçeği veren ağaç, gül fidanı.

gül ṣuyı: gül çiçeği yapraklarından elde edilen su, gülab, Aqua rosae.

gül ṣuyu: → gül ṣuyı.

gül yaġı: gül yağı, → dühnü'l-verd.

güyegi otı: → ṣaʿter.

ḥabb: tane, tohum, çekirdek; hap.

ḥabbü'l-bān: → bān aġacı'nın tohumu.

ḥabbü'l-mersīn: → mersīn toḫmı.

ḫafāḳān: sıkıntı, kalp çarpıntısı, yürek oynaması.

ḫāliṣ: saf; katıksız; hilesiz

ḥall: eczayı çözme; çözünme, erime.

ḫamīr: hamur.

ḥammām-ı māriye: benmari, su banyosu.

ḥammām-ı remliye: kum hamamı.

ḥarāret: sıcaklık; ateş.

ḥarāret-i āftāb: → ḥarāret-i şems.

ḥarāret-i şems: güneş ısısı, güneş sıcaklığı.

ḥarāretlü şiş: sıcak tabiatlı şiş, iltihap, apse.

ḥārr: sıcak.

ḫaṣalbān: → ʿaselbend.

ḫaṣalbān çiçeği: → ʿaselbend çiçeği.

ḫāṣṣa: bir şeye mahsus olan özellik, etki.

ḫaṭmī: hatmi çiçeği, Althaea officinalis. Althaea officinalis türünün kurutulmuş çiçekleri uçucu ve sabit yağ taşır. Hatmi kökü (Radix Althaeae) güneşte kurutulur ve dekoksiyon halinde kullanılır.

havācīva: havacıva otu, Alkanna tinctoria (=Anchusa tinctoria) . Alkanna tinctoria türünün kurutulmuş kökleri (Radix Alkannae tinctoria) ve Alkannae orientali türünün kurutulmuş kökleri (Radix Alkannae orientali) infusyon halinde kullanılır.

havān: havan.

havānıñ ʿufūneti: havanın kokuşması, çürüme ve bozulmanın etkisiyle havada oluşan fena kokular; eski tıp anlayışına göre havada hastalık etkenlerinin yoğun olarak bulunması hali.

ḫavāṣṣ: → ḫāṣṣa'lar, keyfiyetler, özellikler.

ḥayż: adet, aybaşı kanaması.

ḥayżı idrār itmek: aybaşını, adet kanamasını başlatmak, söktürmek.

ḥayżı ḳanı: → ḥayż.

ḥayżı ḳanıñ yürütmek: → ḥayżı idrār itmek.

ḥubūbāt: habbeler, taneler; taneli bitkiler.

ḫunnāḳ: boğaz hastalıkları; boğmaca; bademcik, boğaz iltihabı, anjin.

ḥusāme: hüsame otu. Bu isim bazı Lavandula türleri için kullanılmakla beraber metinde yaban şebboyunun sinonimi olarak geçmektedir, → yaban şebbōyı.

ḫuzāmā: → ḥusāme.

ḫuzāme: → ḥusāme.

ıḫlāmūr: ıhlamur ağacı; ıhlamur çiçeği; Tilia sylvestris; Tilia (Tiliaceae) türlerinin kurutulmuş çiçekleri; çiçekler uçucu yağ taşır ve infusyon halinde kullanılır.

ıssı: sıcak, → ḥārr.

ıssı ʿilletler: sıcak hastalıklar; ateşli hastalıklar.

ʿıtr: güzel koku, hoş koku.

ʿıtr-ı şāhī: güzel kokulu bitkilerin şahı, en iyisi; gül.

idrār it(mek): bir şeyin vücuttan atılmasını sağlamak, sökmek, söktürmek.

ʿilel: → ʿillet'in çoğulu, hastalıklar, sakatlıklar.

ʿilel-i miʿde: mide hastalıkları.

ʿilel-i ṣadriyye: göğüs hastalıkları.

ʿillet: hastalık; sakatlık.

inbīḳ: imbik, drogları damıtmaya yarayan alet.

ishāl: ishal, sürgün, diyare.

istiḫrāc: bir şeyin içinden bir şeyi çıkarmak, (metinde) bitkiden yağı çıkarmak.

istiʿmāl: kullanma.

Kāʿbe pelesengi: → Mekke pelesengi.

kāfūr: Hindistan'da defne ağacına benzer küçük bir ağacın güzel kokulu beyaz ve sert zamkı, Cinnamomum camphora türünün odunundan su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağdan kristallendirme ile ayrılan bileşik; çözeltisi zeytin yağında eritilmesiyle hazırlanır.

ḳāḳūle: Amomum cardamomum.

ḳalemüs: → ḳalye-i misk.

ḳalemüsk: → ḳalye-i misk.

ḳalemüşk: → ḳalye-i misk.

ḳalye-i misk: misk kedisinin karın derisinin altında bulunan kuyruğuna yakın bir delikten çıkarılan koyu sarı renkli ve pelte kıvamında güzel kokulu bir madde; → zebāde, → misk

ḳanṭarūn: → ḳanṭaryūn.

ḳanṭaryūn: kantaryon, bazı Centaurea türleri bu isim ile anılırlar: Centaurea acaulis, Centaurea centaurium, Centaurea cyanus, Centaurea jacea; → ṣarı ḳanṭāryūn.

ḳarabaş: karabaş otu, keşiş otu, ustuhudus, Lavandula stoechas.

ḳarabaş yağı: L. stoechas türünün kurutulmuş çiçekleri uçucu yağ taşır. Karabaş otu uçucu yağı (Oleum Lavandulae romanae) karabaş otunun üst kısımlarının su buharı distilasyonu ile elde edilir. Merhemi yapılır.

ḳaraburgulu: → ḳarabaş.

ḳaragünlük: → ʿasel-i lebenī.

ḳaranfīl: (metinde) karanfil, bahar karanfil ağacı, Caryophyllus aromaticus.

ḳaranfīl yağı: Caryophyllus aromaticus türünün kurutulmuş çiçek goncası uçucu ve sabit yağ taşır. Çiçek tomurcuklarından su buharı distilasyonuyla uçucu yağ (Oleum Caryophylli) elde edilir; buna karanfil yağı, ya da esansı denir.

ḳarḥa: yara, ceriha; ülser.

ḳarınca yağı: karıncalardan elde edilen yağ.

ḳaṭʿ itmek: kesmek, durdurmak, sonlandırmak.

ḳaṭre: damla.

ḳay᾽: kusma, istifrağ etme.

kehribār: → kehrübā.

kehrübā: kehribar, Bernstein. Kâh-rübâ'dan saman kapıcı demektir.

kekik: Thymus türleri için kullanılan genel isim; (metinde) Thymus vulgaris.

kekik otı: → kekik; metinde → ṣaʿter'in bir başka ismi olarak geçmektedir.

kekik yaġı: Oleum Thymi, bazı Thymus (Labiatae) türlerinin yaprak ve çiçeklerinden elde edilen uçucu yağdır.

ḳīrāṭ: dört adet keçiboynuzu çekirdeğinden ibaret ağırlık ölçüsü, yirmi dört kırat bir miskal eder.

ḳırmızı ṣandal: kırmızı sandal ağacı, sandal-ı ahmer, Adenanthera pavonina.

ḳıyye: vukıyye, okka; bir okka normalde 400 dirhem, eczacılıkta ise 12 dirhemdir.

ḳiremīt yaġı: su değmemiş tuğla veya kiremitlerin ufak parçalara bölünerek ateşte kızdırıldıktan sonra emmesi işin zeytin yağının içine bırakılması, daha sonra yağdan çıkarılıp dövülerek toz haline getirilen kiremitlerden kar'a ve çömlek kullanılarak özel bir yöntemle çıkarılan yağ. (Gunye)

ḳoḳu: koku, iyi ve kötüsü olup burun ile hissedilen şey; esans; ıtırlı tıbbî bitki kokusu.

ḳulaḳ aġrısı: kulakta hissedilen ağrı; kulak hastalığı.

ḳulaḳ gürüldüsü: kulak çınlaması, kulak uğultusu.

ḳulunc: kulunç, kasılmaların yol açtığı şiddetli ağrı, kolik,

ḳurṣ: sertleştirilerek yassı hale getirilmiş, yuvarlak, köşeli veya oval şekilli ilaçların genel adı, tablet, pastil

ḳuru: yaş zıddı, kuru tabiatlı olan, yâbis.

ḳuvvet: güç, kudret, sıhhat, sağlamlık.

küçük ceviz: → cevz-i bevvā.

külāh: (metinde) ucu huni gibi sivri veya yüksek, damıtma aleti aksamı.

lāden: laden çiçeği, bazı Cistus türleri bu isimle anılırlar, Cistus polymorphus

(=Cistus creticus), Cistus ladaniferus; laden ağacı, Ledum palustris.

lāden yağı: Cistus ladaniferus ve Cistus creticus türünün yapraklarından elde edilen oleorezina. Laden rezin ve uçucu yağ taşır. Ecza, esans ve tütsü olarak kullanılır.

laṭīf: yumuşak, nazik, güzel ve hoş; kolay sindirilen.

laḳve: yüz felci, nervus facialis'in innerve ettiği yüz kaslarında meydana gelen tek taraflı felç.

levn: renk, boya.

limūn: limon, Citrus limonum. Olgun meyvalarının taze kabuğu (Cortex Citri) uçucu yağ taşır. İnfusyon ve esans olarak kullanılır. Taze limon kabuklarının sıkılmasıyla uçucu yağ (Oleum Citri) elde edilir. Olgun limon meyvasının sıkılmasıyla usaresi (Limon suyu, Succus Citri) elde edilir.

lisānü'l-ḥamel: sinir otu, sinirli ot, Plantago major. Plantago (Plantaginaceae) türlerinin taze veya kurutulmuş yaprağı; müsilaj ve tanen taşır. İnfusyon veya dekoksiyon halinde kullanılır.

mā˒: su.

mādde-i mā˒iyye: akıcı madde, sıvı.

maġsūl: yıkanmış, → ġasl.

maġşūş: saf olmayan, katışık, karışık.

mā˒-i lisānü'l-ḥamel: → lisānü'l-ḥamel suyu.

mā˒ilü'r-raḳabe: (metinde) eğri boyun, eğri usturta denilen damıtma aleti.

mā˒ü'l-felisūn: → felisūn.

mā˒ü'l-ḳarāhi'l-muḳaṭṭar: damıtık saf su.

māʿü'l-muḳaṭṭar: damıtılmış su, damıtık su..

mā˒ü'l-naʿnaʿ: → naʿnaʿ suyu.

mā-i verd: gül suyu, → gül ṣuyı.

maḥlūl: çözünmüş, hallolmuş, erimiş, → ḥall.

maḫlūṭan: karışık olarak, birbirine karıştırmak suretiyle; karışım olarak.

maḳʿad: makat, kıç; anüs.

maḳʿad ağrısı: makat ağrısı; kalın bağırsağın dışarıya açılma yeri olan anüs ağrısı.

maḳʿad yarıḳları: makat bölgesindeki gelen çatlaklar, fissür, anal fissür.

maraż: hastalık, bozukluk.

maṣṭakī: → saḳız.

mażarrat: zarar, zarar verme, zararlı etki.

mefāṣıl: mafsallar, eklemler.

Mekke pelesengi: Commiphora oppobalsamum; gövde ve dallarının yaralanması ile elde edilen belsem (Balsamum Meccae) uçucu yağ taşır.

menfez: külah gibi ucu sivri damıtma aletinin tepesindeki delik, yarık.

mercānköşk: → merzencūş.

mercānköşk yağı: → merzencūş yağı.

merhem: yağlı maddeler ve reçineden mürekkep, içine bazı drogların da katılabildiği, haricen kullanılan ilaçların genel adı.

mersīn: mersin ağacı, âs, Myrtus communis.

mersīn toḫmı: mersin tohumu, → mersīn.

mersīn yağı: mersin yağı/esansı (Oleum Myrti) Myrtus communis türünün yaş yapraklarından su buharı distilasyonu ile elde edilir. Yağın elde edilmesi sırasında elde edilen Mersin suyu, meyva sularına koku vermek için kullanılır.

mersīn yaprağı: Folium myrti, Myrtus communis (Myrtaceae) türünün kurutulmuş yaprakları uçucu yağ taşır. Tozu, infusyonu kullanılır.

merzencūş: mercanköşk, Origanum majorana. Origanum majorana'nın kurutulmuş çiçekli dalları uçucu yağ taşır. Toz veya infusyon halinde kullanılır. Uçucu yağı (Oleum majoranae) da kullanılır.

merzencūş yağı: Oleum majoranae, → merzencūş.

mes̱āne: idrar kesesi, sidik torbası.

mesḥūk: dövülmüş, dövülerek toz veya macun haline getirilmiş.

mevāżıʿ-ı ḥārre: sıcak mevziler, sıcak bölgeler.

meyʿa: →meyʿa-i sāʾile.

meyʿa-i sāʾile: → ʿasel-i lebenī.

mezc: katma, eczanın karıştırılması.

miʿde: mide.

miʿde-nevāz [miʿde-nüvāz]: maydanoz, Petroselinum sativum/Petroselinum crispum türünün olgun tohumları (Fructus Petroselini) uçucu ve sabit yağ taşır; kökü (Radix Petroselini) ve yaprakları (Herba Petroselini) infusyon halinde kullanılır.

misk: erkek misk keçisinin (Mocshus moschiferus) (misk kedisi ve misk geyiği olarak da bilinir) karın derisinin altındaki bir torbadan elde edilen; ağır ve kalıcı kokusu olan bir madde; koku yapımında kullanılır. Başka hayvanlardan elde edilen benzer maddelere de misk denir. Misk gibi kokan çeşitli bitkiler, özellikle misk otu (Mimulus moschatus) da bu ad ile anılır.

mis̱ḳāl: 1,5 (3/2) dirhem'e eşdeğer (yaklaşık 4.5 gr.) bir ağırlık ölçüsü.

muʿasser: sıkılmış, → ʿaṣr.

muʿaṭṭar: ıtırlı, güzel kokulu.

muʿaṭṭarāt: → muʿaṭṭar'ın çoğulu.

muʿavvece: inbiğin deve boynu gibi eğri şişesi.

muḥallil: tahlil eden, eriten, yumruları, şişleri veya bir iltihabı iyi eden ilaç.

muḳaṭṭar: taktir edilmiş, inbikten geçirilmiş; damıtılmış.

muḳaṭṭarāt: → muḳaṭṭar'ın çoğulu.

muşammaʿ: muşamba; mum, balmumu, kauçuk veya benzer herhangi bir madde; ya da bu gibi bir madde ile kaplanarak su geçmeyecek hale konmuş bez veya diğer dokumalar; bitkilerin salgıladığı balmumuna benzer madde.

muʿtedil: itidalli, ne pek az, ne pek çok olan, orta hâlli.

mücāmeʿāt: cinsel ilişki, cinsel güç.

mücerreb: tecrübe edilmiş, denenmiş.

müferriḥ: ferahlatıcı, iç açıcı, sıkıntı giderici.

müleyyin: tabiatı yumuşatan, yumuşaklık veren, yumuşaklık verici.

mümessikü'l-ervāḥ [mümsikü'l-ervāḥ]: → ḳarabaş.

mürekkeb: terkib edilmiş, iki veya daha çok şeyin karışımından meydana gelen, bileşik.

mürr-i ṣāfī: Myrrha, bazı Commiphora türlerinin, özellikle Commiphora myrrha'nın gövdelerinin yaralanmasıyla elde edilen usare. Arabistan, Somali ve Habeşistan'da yetişir. Uçucu yağ taşır.

müteʿaffin: taafün eden, kokuşmuş, çürümüş, çürüyüp kokmuş.

mūm: mum; → balmūmı.

mūm-ı ʿasel: balmumu, → balmūmı.

mūmya-yı maʿdenī: doğal mumya, "maʿdenī mūmyā ḳıymetlü ve ḥürmetlüdür ve az bulunur Dār-ı Ecred dirler ʿAcem ilinde Şebānkāre nām [3]ṭaġda bir maġāra yuḳarusundan ṭamlar".

naʿnaʿ: nane, Mentha piperita; Mentha türleri bu isim ile anılırlar. Mentha piperita (Labiatae) türünün gölgede kurutulmuş yaprakları (Folium Menthae piperitae) uçucu yağ taşır. İnfusyonu ve nane esansı katılarak hazırlanan suyu kullanılır.

naʿnā: → naʿnaʿ.

naʿnā yaġı: nane yağı, → naʿnaʿ.

nāne: → naʿnaʿ.

nāne yaġı: nane yağı, → naʿnaʿ.

nārdīn: sünbül-i rûmî, Valeriana celtica.

nārenc: → tūrunc.

nāzil: nüzul eden, akan, yukarıdan aşağıya inen; burun akıntısı, nezle.

neft yaġı: çam terementi esansı (Oleum Terebinthinae). Çam odununun distilasyonu ile elde edilen uçucu yağ. Renksiz ve yakıcı lezzetli bir sıvı. Ham petrolün damıtılması sırasında elde edilen ve neft adı verilen yağ ise boya endüstrisinde kullanılır.

nevāṣīr: nasûr'un çoğulu, fistüller.

nevāzil: nezlenin çoğulu, herhangi bir mukozanın sulu akıntı ile seyreden iltihabı.

oġulotı: oğul otu, melisa, turuncan, Melisa officinalis. Taze ve kurutulmuş yaprakları (Folium Melissae) uçucu yağ taşır; infusyon halinde kullanılır. Metinde → ferāsiyūn-ı ebyaz (Marrubium vulgare)'nin sinonimi (?) olduğu belirtilmektedir.

ot: bitki, nebat; ilaç.

pāpādya: papatya, Matricaria chamomilla L. dışında diğer Anthemis türleri için de papatya ismi kullanılır.

pāpādya yaġı: Matricaria chamomilla (Compositae) türünün gölgede kurutulmuş çiçekleri (Flos Chamomillae vulgaris); uçucu yağ taşır. İnfusyon halinde kullanılır.

pāpātya yaġı: → pāpādya yaġı

pāpāṭya yaġı: → pāpādya yaġı

pelesān-ı mıṣrī: belesān-ı mıṣrī, Mısır pelesengi, B. Aegyptiacum.

pelīn: pelinotu, Artemisia absinthium.

pelīn yaġı: Artemisia absinthium türünün kurutulmuş çiçekli ve yapraklı dalları (Herba Absinthii) uçucu yağ taşır.

penpe [penbe]: pamuk.

Perū pelesengi: Myroxylon pereirae türünün kabuklarından elde edilen belsem, Balsamum Peruvianum, Peru balsamı, Peru belsemi.

pişirme: → ṭabḫ.

pōrtaḳāl: portakal, Citrus aurantium.

pōrtaḳāl ḳabuġı: taze portakal meyvasının kabuğu, uçucu yağ taşır. Taze turunç kabuğu bulunmadığında kullanılır.

raḥ(i)m: rahim, dölyatağı, uterus.

rāzyāne: rezene, raziyane, Foeniculum vulgare.

rāzyāne yaġı: rezene yağı. Foeniculum vulgare (Umbelliferae) türünün olgun meyvası (Fructus Foeniculi) sabit ve uçucu yağ taşır.

rebv: astım.

revġan-ı zeyt: zeytin yağı.

rīḥ: içi boş veya içinde boşluk olan organlarda birikmesi ve toplanması halinde hastalıklara, rahatsızlıklara yol açacağı düşünülen hava, yel; midede ve bağırsaklarda toplanan gaz; kas ve eklem ağrıları ile seyreden hastalıkların genel adı, romatizma.

riyāḥ: → rīḥ'in çoğulu, yeller, gazlar.

rubb: meyve usârelerinden hazırlanan hülâsa, meyve özü.

rūḥ: (metinde) uçucu yağ, esans.

rüsūb: tortu, çöküntü, çökelti.

ruṭūbet: nem, yaş olma hali; su.

saḥḳ: dövme, ezme, kırma.

ṣafrā: safra, öd, hıltlar nazariyesinin temelini teşkil eden dört vücut sıvısından biri.

saḳız: sakız ağacı, Pistacia lentiscus, damla sakızı, mastaki; Pistacia lentiscus türünün dal ve gövdesine yapılan yaramalarla elde edilen rezina. Uçucu yağ taşır. Pistacia terebinthus ağacının dallarından sızan bir sakız kendi kendine meydana gelir; ayrıca dallarını yaralamayla da elde edilir.

ṣaḳız: → saḳız.

ṣancu: sancı.

ṣandāl: sandal ağacı.

ṣarʿ: sara hastalığı, epilepsi.

ṣarʿa: → ṣarʿ.

ṣarı balmūmı: sarı balmumu, → balmūmı. Sarı balmumu daha değerlidir.

ṣarı ḳanṭāryūn: sarı kantaryon, binbirdelik kılıç otu, Hypericum perforatum.

ṣarı ḳanṭāryūn çiçeği: Hypericum perforatum ve yakın türlerin taze ya da kurutulmuş çiçekli dalları. Uçucu yağ taşır. İnfusyonu ve yağı (Oleum Hyperici) kullanılır.

saʿter: → ṣaʿter.

ṣaʿter: sater otu, geyik otu, kekik otu, Satureja hortensis.

saʿter yağı: → ṣaʿter yağı.

ṣaʿter yaġı: Satureja hortensis türünün kurutulmuş, çiçekli ve yapraklı dalları uçucu yağ taşır. Yemeklere konur; infusyonu içilir.

ṣedef: sedef otu, sezâb, Ruta graveolens.

ṣedef yaġı: Ruta graveolens türünün taze veya kurutulmuş çiçekli dalları (Herba Rutae graveolentis) uçucu yağ taşır. Sedefotu yağı (Oleum Rutae) kurutulmuş sedefotu yaprağı zeytinyağı içinde güneşte tutularak hazırlanır.

selīḫa: seliha, yalancı tarçın ağacı, Cinnamomum cassia. Olgunlaşmadan önce toplanıp güneşte kurutulmuş meyvaları tarçın kokuludur, tarçın yerine kullanılır.

sezāb: → ṣedef

ṣıġala: → ʿasel-i lebenī. Liquidambar orientalis türünün gövdesinden elde edilen balsam. Uçucu yağ taşır. Mumyalamada kullanılırdı. Sığla yağı (Styrax Liquidus) elde etmek için ilkbaharda ağacın gövdesi yaralanır, yazın kazınan gövdeden balsam ve kabuklar alınır, 10-30 dk kaynar suda tutulur, sıkılarak balsamı alınır. Geride kalan kabuklara günlük adı verilir.

ṣıġır ḳuyruġı: Verbascum; Verbascum thapsus.

ṣıġır ḳuyruġı çiçegi: Flos verbasci. Uçucu yağ taşır. İnfusyon olarak kullanılır.

ṣıva(ma): (metinde) eczayı belli bir bölgenin üzerine yayarak sürme.

ṣızı: hafif, ancak genellikle sürekli ağrı, acı hissi.

sikkīn: bıçak.

sill: vücudu ileri derecede zayıf düşüren, vücudu eriten hastalıklar için kullanılan ortak isim; akciğer tüberkülozu.

siñir: sinir, sinir lifleri demeti, a'sab.

siñir marażları: sinir hastalıkları.

sirke: üzüm gibi meyvelerin mayalanmasıyla elde edilen sıvı. Bazen çözücü madde olarak da kullanılır.

siyāh pelesenk: hakiki pelesenk odunu (Lignum Dalbergiae) değişik Dalbergia türlerinin dal ve gövde odunu. Hindistan, Amerika ve Honduras'da yetişen büyük ağaçlar.

soġulcan: solucan.

ṣovuḳ: soğuk.

ṣovuḳ baş aġrısı: hıltlar nazariyesine göre soğuk tabiatlı baş ağrısı.

suʿāl: öksürük.

ṣūf : yün.

sūrūr: Hüdaverdi otu, teşekkür otu, Gratiola officinalis.

südde: tıkanma, tıkanıklık, engel.

sünbül-i hindī: Hind sünbülü, Nardostachys jatamansi.

sünbül-i rūmī: sünbül-i iklîtî, → nārdīn.

süzgi: süzgü, süzme işlemi için kullanılan aletlerin genel adı.

şaḳīḳa: başın bir yarısını tutan ağrı, yarım baş ağrısı, migren.

şamāta teli: az bir dokunma ile ses çıkaran gayet ince tel.

şebbōy: bazı Cheiranthus ve Matthiola türleri bu isim ile anılrlar.

şebbōy-ı aṣfer: sarı şebboy, Cheiranthus cheiri.

şebbōy-ı aṣfer yaġı: Cheiranthus cheiri türünün kurutulmuş çiçekleri uçucu yağ taşır; çiçeklerinden elde edilen uçucu yağ (Oleum Cheiranthi) günümüzde esans olarak kullanılır. Tohumları sabit yağ taşır.

şeker: şeker; tatlı.

şemʿ : mum.

şemāme: sık sık koklanan, kokulu herhangi bir şey; güzel kokusu için top veya pastil şeklinde elde tutulan madde.

şemsiyye (yaġ): zeytin yağı ile damıtılan bitkilerden elde edilen yağın şişelere konularak güneşe asılması veya bu yöntemle elde edilen yağ.

şiş: enflamasyon, apse, ödem, ur gibi nedenlerle nedenlerle ortaya çıkan şiş, şişkinlik, kabartı.

ṭaʿām iştihāsı: iştah, yemek iştahı.

ṭabḫ: pişirme, pişirilme; ilaç kaynatma.

ṭabīʿat: doğa; yaradılış, mizaç, karakter, huy, natura; keyfiyet, hassa.

taḥlīl: eritme, çözme, → ḥall; esas unsurlarına ayırma.

taḫmīr: mayalandırma.

taḥvīl: değiştirme, dönüştürme, döndürme.

taḳamaḳa zamḳı: muhtelif Protium türlerinden elde edilen reçenelere verilen isim.

taḳṭīr: damıtma, imbikten geçirip bir şeyin özünü elde etme, distilasyon.

taṣfiye: süzme, arıtma, arındırma.

tayyāriyet: uçuculuk, bitki-ecza yağlarının uçuculuk özelliği.

tecfīf: kurutma; maddenin ateş veya güneşle yaşlık ve rutubetini giderme, çözücüyü uçurma, yoğunlaştırma, kurutma.

tefrīḳ: ayırmak, ayırt etmek; yağı sudan, çözücüden ayırma.

temregü: temriye, bir tür deri hastalığı.

tepe cāmı: damıtmada kullanılan bir alet.

terementī: terebentin, kozalaklılardan ve Terebinthaceae familyasına ait ağaçlardan ya kendi kendine ya da genellikle ağacın çizilmesiyle akan kokulu reçine.

terkīb: karışım; bileşik, birkaç eczayı birleştirip ilaç meydana getirme.

tesḫīn: ısıtma, ısıtılma, kızdırma, kızdırılma.

teşennüc: adalelerin kasılması, gerilip büzülmesi, spazm.

ṭılāʾ: bir ilacı deri, hastalıklı doku ya da bir lezyonun üzerine sürerek uygulama.

tīz-āb: kezzap, asit.

toḫ(u)m: tohum, bezr.

ṭomaḳ bereleri: tomak denen oyun esnasında meydana gelen bereler.

tūrunc: turunç, turunç ağacı, Citrus aurantium var. amara.

tūrunc ḳabuġı: turunç ağacının taze ve kurutulmuş meyva kabuğu (Cortex Aurantii).

tūrunc ḳabuġı yaġı: turunç ağacının taze ve kurutulmuş meyva kabuğu (Cortex

Aurantii) uçucu yağ taşır. İnfusyonu ve şurubu hazırlanır.

ṭuz: tuz, esasen deniz suyunu buharlaştırmakla elde edilen ve denizden dönüşmüş bazı karalarda da maden halinde bulunan beyazımtırak madde.

tütsi: tütsü, → buḫūr.

ʿūd: Hind öd ağacı, Aloexylon Agallochum; öd ağacı, ud ağacı, Aloe vera.

ʿūd aġacı: → ʿūd

ʿūdu'l-ḳah(ı)r: akırkarha, nezle otu, Anacyclus pyrethrum.

ʿufūnet: çürüme, kokuşma; yangı, iltihap, enflamasyon.

ʿufūnet-i havā: havanın kokuşması, salgın hastalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı varsayılan iklim ve atmosfer koşulları.

ʿufūnetli zamān: salgın hastalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı varsayılan iklim ve atmosfer koşullarının bulunduğu günler, → vebā vaḳtı.

unutġanlık: unutkanlık.

ʿuṣāre: özsu, → ʿaṣr.

ustuḫuẕūs: ustuhudus, → ḳarabaş.

ūsṭūrṭa: (metinde) bir tür damıtma aleti.

utrunc: utruc, atruc, → aġaç ḳavunı.

varaḳ: yaprak.

vażʿ-ı ḥaml: doğurma, doğum yapma.

vebā: veba, bulaşıcı salgın hastalıklar ve salgınlar için kullanılan genel terim,.

vebā vaḳtı: bulaşıcı hastalıkların ortaya çıktığı, hüküm sürdüğü günler.

vecaʿ: ağrı, acı, sızı, → aġrı.

Venedīk terementīsi: Venedik terementi ağacı, lâris, Larix decidua.

verd: → gül.

vuḳıyye: okka, →ḳıyye.

yaban şebbōyı: yaban şebboyu, bahçe şebboyu, Matthiola incana.

yābis: kuru.

yaġ: yağ, → dühn.

yaḳu: yakı, yakıcı ve tahriş edici nitelikteki ilaçların (vesicatorium) bir beze emdirilerek veya sürülerek deri üzerine uygulanması; Plaster, muşamba; mumlanmış ya da yağlanmış bez.

yan başı aġrıları: kalça ağrısı, kalça bölgesinde hissedilen ağrı.

yāre: yara.

yāsemen: yasemin, Jasminum officinale.

yāsemen yaġı: Jasminium officinale türünün çiçekleri (Flos Jasmini) uçucu yağ taşır; çiçekleri organik çözücü ile tüketilerek uçucu yağ elde edilir. Çiçeklerinden infusyon hazırlanır.

yāsemīn yaġı: → yāsemen yağı.

yel: yel, → rīḥ.

yeñi dünyā pelesengi: yenidünya balsamı, Balsamum Copaivae, Kopahu balsamı, muhtelif Copaifera türlerinden elde edilen olearezina balsam.

yer ḳaraġan çiçeġi: → ḳarabaş.

yubūset: kuruluk.

yürek: kalp; mide.

yürek yaġı: yürek yağı; içyağı.

zāc: tabii bakır veya demir sülfatlar.

zaʿferān: safran, Crocus sativus.

żaʿf-ı ḳalb: kalp zayıflığı, kalp kuvvetsizliği; kalp yetmezliği.

zaḥīr: kanlı-mukuslu ishal ve karın ağrısı ile birlikte ağrılı dışkılama ve yüksek ateş gibi belirtilerin görülebildiği hastalık tabloları için kullanılan genel terim, dizanteri.

żamḳ: bazı ağaç türlerinin dal ve gövdesinden sızan ya da dal ve gövdeye yapılan yaralamalar sonucu yarıklardan akan usarenin kurutulmasıyla elde edilen ecza (drog).

zanbaḳ: zambak, Lilium türleri için kullanılan ortak isim; bazı Iris türleri bu

isim ile de anılırlar.

zanbaḳ yaġı: zambak yağı, çiçeğin bir süre zeytinyağı içinde tutulmasıyla elde edilir; → aḳ zanbaḳ yaġı.

zānbaḳ yaġı: → zanbaḳ yaġı.

zāter yaġı: → ṣaʿter.

zāter yaġı: → ṣaʿter yaġı.

zebāde [zebād]: misk kedisinin karın derisinin altında bulunan kuyruğuna yakın bir delikten çıkarılan koyu sarı renkli ve pelte kıvamındaki güzel kokulu bir madde, → misk.

zehr: (metinde) çiçek.

zehru'l-ḫaṣalbān: → ʿaselbend çiçeġi.

zencebīl: zencefil, Zingiber officinale.

zencebīl yaġı: zencefil yağı, Zingiber officinale türünün kökü (Rhizoma Zingiberis) uçucu yağ taşır.

ẕevb: erime, zayıflama.

zeyt: zeytin, → zeytūn.

zeyt-i maġsūl: saf su ile ve özel bir yöntemle yıkanmış zeytin yağı.

zeyt yaġı: zeytin yağı, → zeytūn yaġı.

zeytūn: zeytin, Oliva.

zeytūn yaġı: zeytin yağı, Oleum Olivae.

żīḳ-ı nefes: → żīḳu'n-nefes.

żīḳu'n-nefes: nefes darlığı, dispne; astım.

zift: Çam katranının (Kara katran) ısıtılarak su ve uçucu kısımlarından kurtulmasıyla elde edilir. Sarı balmumu, vazelin (veya zeytinyağı) ile karıştırılarak merhem (Unguentum Picis Pini) olarak kullanılır.

ẕūsanṭārī: dizanteri; → zaḫīr.

zükām: nezle.

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Bu kitap, Hicri 1256 senesinin Cemaziyelahir ayında [Ağustos/ 1840] Darüssaade Ağası iken vefat eden merhum Abdullah Ağa'nın bıraktığı mirası arasından alınıp vakıf olmak üzere Hazine-i Hümayun Kethüdası'nın elinde tutulan ve "Neşati Yağı" tabir edilen itibarlı yağ ile başka güzel ve hoş yağların birçok hassa ve özellikleriyle yararlarının anlatıldığı, beğenilen, güvenilir bir risaledir. Sene 1256

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Her türlü övgü, insan bedeninin cevherlerini mayalandıran ve güzel yağlarla işleyen Allah'a; salât ve selam "enir[1]" gibi etkisini hemen gösteren yolu inanlara büyük bir ilaç olan şerefli Peygamber'e ve bilhassa "hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz" sözüne dâhil olan Allah'ın kendilerinden razı olduğu aile halkı, ashab, tabiin ve tebe-i tabiin hazretlerine olsun.

[Yazarın Kendisi Hakkında Verdiği Bilgiler]

Asıl konuya gelecek olursak; bu risalenin yazarı âcizane bir miktar derviş olan Mehmed, aslen İstanbul Tophane'de Galata Sarayı bitişiğinde Tom Camii Mahallesi'nde[2] gömülü ariflerin kutbu, ermişlerin başı, hayrat sahibi Gül Baba hazretlerinin temiz soyundandır. Bu şerefi yüce velinin aslı Horasan'dandır. Sultan Bayezid Han [1481-1512] döneminin başlarında gelip onun hizmetinde bulunduğu nakledilir. Bayezid Han'ın vefatından sonra Sultan Selim Han [1512-1520] devrinde de çok hizmet etmiş, nihayet Kanuni Sultan Süleyman [1520-1566] ile Budin seferine katılmış ve kalenin fethi günü şehit düşmüştür. Bu ünlü velinin on dört yerde mezarı olduğu bazı gezginler tarafından dile getirilmiştir.

Ömrünü üç padişahın hizmetinde geçirmiş olup, o zamandan bu ana

[1] Bir tür yaban mersini

[2] Tom Camii Mahallesi: Bugün Beyoğlu ilçesi sınırları içinde kalan Tomtom Mahallesi, adını aynı mahallenin Boğazkesen caddesinde bulunan ve 1592 yılında Tomtom Mehmet kaptan ismiyle tanınan bir zat tarafından yaptırılmış camiden almaktadır. (www.beyoglumüftulugu.gov.tr).

kadar akraba ve yakınlarımızdan her devirde birer kişi padişah hizmetinde bulunmuştur. Sultan III. Ahmet [1703-1730] zamanında dedemiz Seyyid Cüce Mehmed Ağa hem cüce hem akağa olarak kırk yaşına kadar bu şekilde padişah hizmetinde bulunur. Kırk yaşında boyu uzayıp erkekliği ortaya çıkınca Edirne'ye bir parça ekmeğe çırak yapılır. Sultan Mahmud Han [1730-1754] devrinden Sultan Mustafa Han [1757-1774] devrine kadar Hasib Efendi, padişah hizmetinde bulunur. Bundan sonra hizmet nöbeti dayım Seyyid Ahmed Ağa'ya gelir. O da cennet-mekân merhum Gazi Sultan Abdülhamid Han'ın [1774-1789] hizmet-i devletlerinde öyle bir mertebeye gelmiş ki binlerce defa "Ahmed benim dadımdır" diye söylermiş.

Ondan sonra nöbet bu âciz derviş kula [Derviş Mehmed'e] gelmiş. Hicri 1178 [1764-5] tarihinde dünyaya ayak bastığımda beşikte iken feryadı figanım padişaha hizmet arzusuydu. Daha sonra on yaşıma girmeden merhum Sultan Abdülhamid Han'ın tahta oturduğu gün [21 Ocak 1774] Galata Sarayı'na çırak olarak girdim. Eğitim ve kitabet ilmi ile uğraşıp padişah için hayır dua hizmetine devam ederken Sultan Selim Han döneminde hicri 1208 senesi Rebiülahir ayının sekizinci günü [13 Kasım 1793] Enderun-ı Hümayun Kilar-i Hassa'ya çırak oldum. Altı ay sonra akranlarım arasından seçilerek Başkullukçu ikinciliğine getirildim.

O sıralarda, Enderun-ı Hümayun hizmetlerine dikkatle eğildiğim günlerde, muhtelif isimlerle bilinen bu değerli yağı işittim. Bu yağ, eğer bir miktarı bir kişinin eline geçse iksire sahip olmuş gibi sevinilen, insanlar birbirlerine fındık kadarını hediye olarak gönderseler bu yağa sahip oldum diye defineye sahip olmuşçasına övünülen, son derece rağbet edilir bir şeydi. Zengin ve fakir buna ihtiyaç duyardı.

Fakirlere hizmet amacıyla bu yağın elde edilmesi yoluna girdim. Ancak bu mutluluk ilacını elde etmek için işi ehlinden görmek gerekir. Derken akrabamızdan Hasib Efendi'nin bir mecmuası elime geçti. Bu mecmuayı incelemem esnasında bir sayfaya şunları yazmıştı.

Kilar-ı Hassa'da yapılan muşamba tertibidir:

1-vukıyye balmumu

3-vukıyye zeyt yağı

105-dirhem terementi

8-dirhem kâfurî

60-dirhem İspit (?) yağı

20-dirhem asılbend

15-dirhem papatya yağı

15-dirhem gül yağı

15-dirhem kantaryun yağı

15-dirhem madenî mumya

Bu tertibi görünce can gibi yapışıp yazdım ve ezberledim. Bundan sonra Seferli Odası'nda merhum Neşati Efendi hazretlerini biraz soruşturarak bazı ilaçları hakkında bilgi aldım. Merhum bu konuda kabiliyetli olduğumuzu anlayıp "bu yağı yaparken görmeyince bilemezsin" dedi.

Bir gün Gülhanebaşı'na gelsin diye haber göndermiş. Ben de acele olarak gidip hizmetine girdim ve pişirmesini öğrendim. Terkibini de lütfedip verdiler. Ancak terkibinin eczalarından birini gizleyip: "bu terkibi her yaptığında benim yaptığımdan yumurta kadar kat! Çünkü bir eczası eksiktir, böylece tamamlansın" dedi. İçime büyük bir şüphe girdi. Gece gündüz düşüncelere daldım. Sonunda nimetler veren velilerin yardımlarıyla o değerli eczayı da elde ettim.

İlk önce merhum Neşati'nin yağını yapmaya başladığım sırada Hekimoğlu denilen bir Yahudi bazı aktariye eczası, öd, amber ve misk satardı. Bu yahudiye yağların bazılarını ısmarladığımda dedi ki: "Ne yapacaksın?" Ben de gizlemeyip: "Neşati Yağı yapacağım" dedim. Bana dedi ki: "Sen iyi bir adamsın. Benim pederimin defterinde bir yağ terkibi vardır. Vaktiyle silahtar ağalar tarafından almışlar. Sana o terkibi getireyim" ben de "Getir!" diye pek talip olmaz gibi cevap verdim. Ertesi gün gelip beni tenha bir yere götürüp terkibi okudu, ben de yazdım. Sevincimden dolayı Yahudi'ye her zamankinden daha fazla cömert davrandım. Yahudi gitti, ertesi gün başka bir defter daha bulup getirdi. Onu da yazdım. Bu şekilde o değerli yağa sahip olup sevinçle korudum, canım gibi sakladım. Ne var ki bir türlü yapmaya gücüm olmadığından böyle saklı kalmıştı. Nice kudretim olsun ki! Bir vukıyye mumdan yola çıkılsa beş yüz kuruşa ihtiyaç olur.

Hicri 1218 [1803/4] tarihinde Kiler'de Başkullukçu olduğumda içimdeki

değerli defineyi yavaş yavaş düzeltmeye başladım. Bu arada bazı tıp kitaplarını incelemem esnasında *Malayesa*, *İbn-i İsa ve İbn-i Baytar* adlı müfredatları, diğer ilmi eserleri ve Hekim Paracelsus'a ait olan *Tıbb-ı Cedîd-i Kimyevî*'nin çoğunu inceledim. Her bir kitapta bulduğum malzemeyi önce yazdım, sonra düzenledim. Bu arada saltanat sırası Sultan II. Mahmud Han'ın -Allah halifeliğini kıyamete kadar korusun- güven dolu zamanlarına ulaşılmıştı. Bu saklı olan gizli esrarı ortaya çıkardım ve üç beş defa adı geçen terkibi pişirdim, düzenledim ve halka dağıtarak öyle bir zamana geldim ki, Sultan Mahmud Han-ı Adlî, katıksız olan adalet kerametiyle bu bilgi sermayesini Silahtar-ı Şehinşahi Başlalalığı hizmetine getirerek beni akranlarımdan üstün kıldı.

Tam bir sevinç ve gönül rahatlığı ile istemiş olduğum değerli yağın tam yeri geldi deyip bu risaleyi hazırlamaya başladım. Allah'ın yardımı ile çalışma ve çabalarımın boşa gitmemesine padişahın kerametli tabiatı sebep oldu. Bütün nimetlerinden dolayı Allah'a hamd olsun.

Bundan sonra bu mübarek yağların duyarak ve deneyerek hassa ve özelliklerini, her birinin yağını çıkarma metodunu anlatmakla ve birkaç uyarı ile son verelim.

[Neşati Yağının Hassa ve Özellikleri]

Öncelikle eklem ağrıları, kol ve dizlerde olan benzeri ağrılar için bu değerli yağları sürmek yahut bir bez üzerine merhem gibi sürüp bağlamakla görülen yararlarını birçok kimse anlatmış ve dile getirmiştir.

Ağrıyan organ ateşe tutulup iyice ovuşturulduktan sonra bu mübarek yağ üç beş gün devamlı sürülürse Allah'ın Nâfi' (şifa veren) isminin sırrı ortaya çıkar. Eğer Allah'tan bağışlanma isteği, dua, salât ve selam ile sürülürse daha münasip ve daha iyi olur. Zira bu merhem, Allah resulünün merhemidir.

Şiddetli nezleye yakalanan kişi, her tıraş olduğunda başının orta yerini daha çok kazıtıp kuruş kadar yere bu yağı sürmelidir. Bu, tecrübe ettiğim ve alışkanlık haline getirdiğim bir şeydir.

Aşırı nezle sebebiyle burnundan su akan kimse, çaresiz kaldığında burun akıntısını kesmek için bu hoş kokulu yumuşak yağı burnunun içine sürerse, akıntıyı keserek rahatlamasını sağlar. Ancak nezle başlangıcında bu akıntıyı kesmek doğru değildir. Bir iki gün aktıktan sonra sürülmelidir. Bu da binlerce defa tecrübe ettiğim bir uygulamadır.

Bir kimsenin bir yerine ateş dokunduğunda yahut herhangi bir şey ile yandığında, o anda ateşin isabet ettiği yer, yine ateşe tutularak dayanılmayacak hale geldiğinde bu etkisi yüksek yağ torba yoğurdu şeklinde üzerine sıvanır. Bunu da âcizane ateşle çok oynamam dolayısıyla binlerce kere denemişimdir.

Havanın ufuneti vakitlerinde sürülmelidir. Havanın ufunetini giderdiği, gündüzün ortasındaki güneş kadar açıktır. Zira bu değerli yağın içinde mevcut olan mübarek yağların çoğu şemamelere konulan eczalardan amber, karanfil, öd, laden, sakız ve güzel kokan diğer yağlardır. Salgın hastalık (veba) zamanlarında bu mübarek ve yumuşak yağı kullanmak uygundur.

Bu yağdan nohut kadarını kahve ile sabah-akşam kullanan kadınların hayızını söktürdüğü, talep edenlerden işitilmiştir.

Harem hizmetinde bulunan Darüssaade ağalarınca son derece itibar edilen değerli bir yağ olup bir miktarını getirene bir at bağışladıklarını biliyorum; ancak niçin kullandıklarını bilmiyorum. Birinden sorup öğrenmek istediğimde: "Akşam-sabah yerler, faydası konusunda bir bilgim yoktur " diye cevapladı.

Üstadımız merhum Neşati Efendi, Mekke ve Medine'ye çok göndermiş, onlar da kendisine lazım olan yağlardan gönderirlermiş.

Ayrıca Cündî ağaları tarafından da çok tutulan makbul bir yağdır. Bu yağdan 5-10 dirheme sahip olanlar, hazineye cevher saklar gibi saklar ve korurlar. Onlardan bazı kardeşlere sorduğumda şöyle ifade ettiler: "Her şeye kullanılır." Bilhassa hafif cirit yaralarına, sıkça karşılaşılan tomak berelerine, tomak oyunu sırasında yapılan şakalar sonucunda meydana gelen şiş ve berelere hava almasını önlemek, havanın zararlarını ortadan kaldırmak için defalarca denediklerini anlatıp bazı dokularda olan yara ve bereye de kullandıklarını açıkça dile getirdiler.

Bu kadar faydası görülen bu mübarek yağların unutulup gitmesi uygun görülmeyip "insanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır" sözünün kapsamına dâhil olmak maksadıyla ve tam bir istek ve iştiyakla bu işin olmasına bütün çaba ve gayretle özen gösterilerek karınca kararınca işe başlanıldı.

Arapça ve Farsça bir beyit: "Bir karınca geldi, bir çekirge ayağı ile / Yeni Süleyman'ı eyledi yüce şeref sahibi! "

Eğer bir zaman gelip çok etkili olan iksir nazarı, âlemin nimetler ihsan eden şahı olan yeryüzünün padişahına isabet ederse, bu çalışmanın ahiret azığım olacağına dair delile ihtiyaç bırakmayacak açıklıkta olduğunu gösterir.

Bu girişte sunmak istediğim şey, insanlar arasından kaybolmuş bir bilgi ve hüner eseri olan bu değerli yağı tanıtıp yeniden hayat bulmasını sağlamaktır.

Şimdi bu terkibin önce yağlarını ve nasıl yapıldığını tek tek yazıp terkibe katılacak miktarlarını verelim:

[Terkibe Konulan Yağların Yapılışı ve Miktarları]

Amber Yağı 5 Dirhem

Amber yağı deyip yanılmasınlar, amber kendisi yağdır. Bu yağ yapılmak istendiğinde, şemsiyye gül yağı ile çözülür. Çözmenin yöntemi: Amber ile gül yağı birlikte bir kap içinde hafif ateş üzerine konulur, amber gül yağı ile karışır, tamamı bir olur. Amberin bir takım özelliklerini bilmek isteyen, *İbn-i İsa'nın Müfredatı'nda* hassasıyla birlikte yazılmıştır, bakarsa amberin ne değerli bir cevher olduğunu bulabilir. Âzicane ben, 3-4 çeşit ambere rastladım. Bana göre hepsinin içinden en güzel ve makbul olanı "amber-i eşhî"dir ve şemame yapılmaya daha uygundur. Katıldığı içecekler çok güzel kokar, kullanıldığı kurslara son derece uyum sağlar. Fakat bu yağa hangisi olsa yeterli gelir.

Öd Ağacı Yağı 5 Dirhem

En iyisi Hindistan'dan gelir. Koyu kızıl renkli mübarek bir yağdır. Bir yere sürüldüğünde 24 saat kokusu çıkmaz. Bir damlası ateşe damlatıldığında eğer *ud-ı maverdî* gibi kokarsa saftır. Aksi halde bozuktur. Bu yağ bazen gelmeyip bulunmazsa yapılması gerekir. Yapılışı: öd-ı maverdînin bir çeşidi vardır ki buralarda ona bağdadî(?) denir. Ucuzdur ve itibar edilmez. Fakat içi çürük olmaz. Çürük olsa bile kolay ayırt edilir.

100 dirhemi alınıp kaba bir kâğıda konulur ve bir ağaç tokmak ile iyice ezilir. Üzerine 10 dirhem kadar gül suyu katılır. Bundan sonra bir tepe camı tedarik edip içine 25 dirhem gül suyu konulur. Daha sonra tepe camı bir üçayaklıya konulup üzerine sandaldan bir süzgü yapılır ve ezilen öd üzerine yayılır. Daha sonra ödün üzerine şamata teli çekilir, sonra üzerine tenekeden yapılmış bir ateşlik konularak şişenin ağzı sıkıca bağlanır. Bundan sonra ateşliğe önce

kızgın kül koyup yavaş yavaş üzerine kor ateş konulur. Öd kızdıkça yanmaya ve kurumaya başlar. Sonra ödden bir duman çıkıp tepe camının içine dolar ve değerli yağı vermeye başlar. Tamamen verip yağ tamamlanıp camın içinde buhar kalmadığı zaman iyice soğuması için üzerinden ateşliği kaldırılır, tepe camı sağlam olarak alınıp bir yere konulur. Yağ dibe çöküp sudan ayrılır. Suyu atılıp yağı kullanılır. Bu gayet kolay bir yöntemdir. Başka yöntemlerle de çıkarılırmış. Benim bildiğim budur ve pek gizlenen bir sırdır. Korunup saklanmalı ve ehil olmayanlara verilmemelidir.

Laden Yağı 5 Dirhem

Yapılışı öd ağacı yağı gibidir.

Karanfil Yağı 5 Dirhem

Hindistan'dan gelir. En iyisi şimdi Felemenk'ten de geliyor. Bilene 50 paraya bilmeyene 100 paraya dirhemini satarlar. Bazen saf olanı bulunmaz, sahtesi bulunur. Karanfil yağının yapılışı da tepe camında çıkarılan öd ağacı yağı gibidir. En iyisi su görmeyip kuru olandır. Yapılışı: 100 dirhemi havanda dövülüp kabaca üzerine su serpilir ve yukarıda yazıldığı gibi işlem tamamlanır. Âcizane çıkardım. Hindistan'dan gelen yağdan daha güzel oldu.

Tarçın Yağı 5 Dirhem

İstanbul'un her yerinde bulunur ve herkes imbikten çıkarır. Yapılışı: 1 veya 2 vukıyye tarçın dövülüp ufalandıktan sonra 14 gün gül suyunda ıslatılır. Kar'a ve imbik ile damıtılır. Yağı, damıtılmış suyundan ayrılıp kullanılır. Karanfil yağı bu yöntem ile de çıkarılır.

Besbase Yağı 5 Dirhem

Besbase cevz-i bevvanın kabuğudur. İyisi sarı ile kırmızılığa çalan şap renginde (şebevî) olanıdır. Maynol'a [Pierre Magnol (1638-1715)] göre besbase, cevz-i bevvanın üzerine damar gibi pul pul sarılan cevz-i bevva çiçeğidir. Yapılışı: İstenilen miktarda besbase alınıp sıcak suda 1 gün 1 gece ıslatılır. Daha sonra damıtılır. Yağı sudan ayrılıp kullanılır. Değerli bir yağdır.

Cevz-i Bevva Yağı 5 Dirhem

Küçük cevizdir. Mazı kadar olur. Yapılışı: İstenilen miktarda cevz-i bevva dövülüp arak ile 1 gün 1 gece ıslatılır. Sonra arak süzülür. Birkaç kez arak

konulup tekrar süzülür. Konulan araka rengi çıkmayana kadar bu işlem tekrar edilir. Bundan sonra arak su banyosu [Fr. bain-marie] ile damıtılır. Arak çıkar, kar'anın dibinde yağ kalır. Kuru ve sıcak olan eczalar yukarıda yazılan metotla çıkar. Bu hüner Hekim Paraselsus'a dayandırılır. Ancak besbase yağı varken cevz-i bevva yağına ihtiyaç duyulmaz. 5 dirhem besbase sarfedecek yerde, terkibe 10 dirhem besbase konulur.

Mürr-i safi Yağı 5 Dirhem

Bu da Paraselsus'un hünerlerindendir. Yapılışı: 70-80 dirhem mürr-i safi dövülüp üzerini örtecek kadar saf arak konulur ve 12 gün bekletilir. Ondan sonra batn-ı ferese (at karnı ortamına) koyulup 6 gün geçtikten sonra su banyosunda damıtılır. Arak çıkar, yağı ise kar'anın dibinde kalır. Bu yağ belesan yağı yerine kullanılır. Laden ve balmumu ile kıllara sürülürse dökülmez. Mürr-i safi dövülüp zeytinyağı ile yoğrulur sağ ayağın tabanına ve başparmağına sürülürse cinsel gücü artırır. Ayak soğuk su ile temizlenene kadar bu durum devam eder.

Kehribar Yağı 10 Dirhem

İstanbul'da bol miktarda bulunur. Yapılışı: İstenilen miktar kehribar alınıp üzerine bir o kadar kum katıldıktan sonra dövülüp eğri usturta denilen eğri boyun kar'ada damıtıldıktan sonra sirke ile karıştırılıp tekrar damıtılır. Yağı kar'anın dibinde kalır. Bu yağ, tek başına bütün dimağ hastalıklarına ve sinir hastalıklarına faydalıdır. Sara, spazm ve kulunç gibi hastalıklara ve ayrıca salgın hastalıklara karşı çok yararlı olduğu kaydedilen değerli bir yağdır.

Kâfur Yağı 5 Dirhem

Kâfurun yalnız kendisi, dövülüp yazılan eczalara (terkibe) katılırsa yeterli olur. Ancak yağını çıkarmanın birkaç yolu vardır. Yapılışı: İstenilen miktarda kâfur sıcak su ile ezilip çözülür. Yağı suyun yüzeyine çıkar. Bu yağ alınıp yeterli miktarda arak ile damıtılır. Yağı dipte kalır.

Artmanus [Philippe J. Hartmann, 1628-1707)] adlı hekim yeterli miktardaki zac (demir sülfat) ruhuna yahut demir sülfat barutundan çıkarılmış sülfüriğe bir miktar kâfur koyup sıcak yerde bir süre bekletir, böylece kâfur çözülmüş olur. Yağ gibi adı geçen ruh da yüzeyinde birikir. Bu ruhu alıp saklar.

Fesleğen Yağı 5 Dirhem

Güzel kokulu bir ottur. Baharda saksılara ekip satarlar. Yapılışı: İstenilen

miktarda fesleğen, kendisi kadar şeker ile dövülür. 8 gün sonra imbiğe konulup damıtılır. Beyaz bir yağ çıkar. Tek başına bu yağı yüze sürmek, rengi güzelleştirir. Sara hastalığı için günde 1 dirhemi hastaya içirilirse Allah'ın izni ile hastalık geçer. Bu da Paraselsus'un hünerlerindendir.

Gül Yağı 5 Dirhem

Güzel kokuların şahı olarak nitelendirilen değerli bir yağdır. En iyisi Hindistan'dan gelirmiş. Sonra bir adam bu değerli yağı Rumeli'de Kızanlık denilen yerde üretmiş. O günden bu güne Kızanlık'tan İstanbul'a gelen bu değerli yağ, buradan diğer memleketlere gider. Kimyevi tıp kitaplarında çeşitli şekilleri yazılmıştır. Ancak âcizane ben 1220 [1805-6] senesi'nde Allah'ın fakir kullarından değerli bir zattan işittiğim yöntemi aynen yazıyorum. Yapılışı: 5 veya 10 vukıyye henüz açılmış gül, yaprak olarak bir havana konulup gül suyu ile hamur olana kadar dövülür. Daha sonra üzerine 4 parmak kadar gül suyu konulup onun üzerine 10 dirhem yürek yağı da ilave edilerek imbiğe konulur. Önce taşmayacak kadar sıkı ateşte, sonra yavaş yavaş suyu kalmayıncaya kadar damıtılır. Eğer bu damıtmada yağ çıkmazsa işlem tekrar edilir. Yani önceki kadar gül, bu damıtılmış su ile imbiğe konulup bir daha damıtılır. Yağ çıkmazsa bu işlem 3 kez tekrar edilir. Yağ çıkarsa işlem tamamlanmış olur. Eğer 3 defadan sonra da yağ çıkmazsa, tekrar çıkan su, buharla hafif ateşte damıtılır. Su çıkar kar'anın dibinde yağı kalır. Yürek yağı 10 dirhem olarak bir kere katılır, tekrar katılmaz. Verdiği nimet ve iyiliklerden dolayı Allah'a hamd olsun âlemin sığınağı azamet ve heybet sahibi padişahımız efendimizin kendine yakışan yol göstermesi sayesinde her sene biner miskal olarak Kızanlık'tan gelmektedir. Bazen yüzer, ikişer ve beşer yüzer miskal de getirirler. 3 miskal lazım diye bu işleme girişmek akıl kârı değildir.

Şemsiyye Menekşe Yağı 20 Dirhem

Öncelikle şemsiyyede gerekli olan zeytinyağını yıkamak gerekir. Yapılışı: Zeytinyağı, damıtılmış saf su ile birkaç kez yıkanır. Yıkamanın bir yolu da; mesela 1 vukıyye zeytinyağını 2 vukıyye damıtılmış su ile toprak bir tencere içinde 3-5 kere taşıncaya kadar kaynatmak sonra da süzmektir. Yapılışı: 1 vukıyye menekşe yaprağı 100'er dirhemden dörde ayrılır. 100 dirhemi kabaca dövülüp yarım vukıyye yıkanmış zeytinyağı ile birlikte bir usturtaya konulur ve orta şiddetli ateşte kaynatılır. Yarım saat geçmeden menekşe yaprağı çözülür. Böylece ateşten indirilip süzülerek 100 dirhem menekşe

yaprağı daha katılır ve yine yarım saat kaynatılır. Tekrar ateşten indirilip süzülür ve sıkılarak tekrar 100 dirhemi katılır. Dördüncü defada menekşe yapraklarının tamamı kullanılmış olur. Süzülen yağı bir şişeye konulup güneşte asılır. Rutubeti gidinceye kadar böylece bekletilir. Daha sonra sık bir sandaldan süzülerek muhafaza edilir. Bu terkipte ne kadar çiçek varsa hepsinin şemsiyyesi bu şekilde alınır.

Şemsiyye Gül Yağı 20 Dirhem

Gül yağının tabiatı soğuktur. Bütün sıcak şişlere, tüm sıcak (ıssı) hastalıklara faydalıdır. Bilhassa makat ağrısı ve hemoroite, özellikle de darbe almış organa çok yararlıdır. Yapılışı: Gül yağının şemsiyyesini hekimler birkaç şekilde uygularlar. Âcizane elde ettiğim ve tercih ettiğim şekli şudur: Tam olarak açılmamış gonca güllerden bir vukıyye alınıp 100'er dirhemlik dört bölüme ayrılıp ayrı ayrı dövüldükten sonra menekşe yağı gibi işleme tabi tutulur. Eğer tekrar edilip 1 vukıyye gül daha ilave edilirse daha güzel ve kuvvetli olur. Tek başına kullanıldığı hastalıklardaki faydası da daha çok olur.

Şemsiyye Akzambak Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Menekşe ve gül yağı gibi yapılır. Ancak zambağın sarı filizlerini değil sadece beyaz yaprağı kullanılmalıdır.

Şemsiyye Ebegümeci Çiçeği Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 36 dirhemine 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı oranlarıyla yukarıdaki gibi işleme tabi tutulur.

Şemsiyye Yasemin Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Yasemin çiçeğinden 35 dirhem devşirilip yıkanmış zeytinyağıyla yavaş yavaş ateşte yapılır.

Şemsiyye Sarı Kantaron Çiçeği Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 1 vukkıyyesine 1 vukıyye yıkanmış zeytinyağı ile menekşe yağı gibi yapılır. Çok değerli bir yağdır.

Şemsiyye Sedef Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Bir miktar sedef mermer havanda dövülüp menekşe yağında olduğu gibi yapılır. Bunun adı sadef değildir. Tıp kitaplarında sezâb diye geçer. Aksi takdirde sadef diye inci kabı anlaşılmamalıdır. Yararları çoktur. Böbrek ve mesanenin soğukluğunu ısıtır, ağrısını keser. Rahmin ağrı ve sızılarını

dindirir. Göbeğe sürülmesi solucanları düşürür. Değerli bir yağdır.

Şemsiyye Mersin Tohumu Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 100 dirhem mersin tohumu, 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı şişe içinde yukarıda yazıldığı şekilde yapılır.

Şemsiyye Mersin Yaprağı 20 Dirhem

Yapılışı: 100 dirhem mersin yaprağı usaresi 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile yukarıda yazıldığı şekilde yapılır. Yahut tohum veya yaprak usaresinden 100 dirhem birleştirilip 300 dirhem zeytinyağı ile yapılır. Midenin üzerine sürülürse kuvvet verir. Keza kalbe sürülürse yine kuvvet verir. Gül yağı ile mersin yağı, devamlı olarak yaraların etrafına sürülürse hava almasını [mikrop kapmasını] önler. Değerli bir yağdır. Mersin yaprağının şerbetini de yaparlar. Adına da "kralların ilacı, ilaçların kralı" derlermiş. Yağı saça ve sakala sürülürse siyahlaştırır.

Şemsiyye Şebboy Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Nuh Efendi'nin ifadesine göre papatya yağı gibi yapılır. Şebboyun sarılarından 100 dirhemi alınıp ezilerek dövüldükten sonra 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile tertip edilir.

Şemsiyye Merzencuş Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Mersin yağı gibi yapılır. 100 dirhem merzencuş kabaca ufalanıp 150 dirhem zeytinyağı ile daha önce geçen kaide üzere yapılır.

Şemsiyye Karabaş Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 100 dirhem karabaş, 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile yapılır. Bu bitkiye istahzus, yer karağan çiçeği ve karaburgulu adları da verilir. Bu isimler Türkçede kullanılır. Arapçada ise ruhları tutan anlamında "mümsikü'l-ervâh" denir. Sakız adasında çokça bulunur. Bu adaya İstihars denir. Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. En iyi türü yapraklı ve çiçeği erguvan renginde, tadı gayet yakıcı ve acı olanıdır.

Şemsiyye Kekik Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Daha öncekiler gibi işleme tabi tutulur.

Şemsiyye Sater Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: diğer değerli yağlardaki gibi bir işleme tabi tutulur. Saterin Türkçe

adı kekik otudur. Arnavut biberi de denilen bu bitkinin Türkçe başka bir adı da güyegi otudur. Sater yakılıp yumurta sarısı ve gül yağı ile makat yarıklarına, hemoroit ve fistüllere ve romatizmalara (riyâh) sürülürse gayet uygundur. Saterin yaprağını merhum Sultan Selim efendimiz çoğunlukla tulum peyniri ile yerlerdi. Her defasında yemekte tuz ve sirke ile kullanılır. Yani tıp kitaplarında "salatasını yemek iyidir" diye yazmışlardır. Limon acı yaptığı için sirke tercih edilmiştir.

Şemsiyye Biberiye Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Diğerleri gibidir. Biberiye; Pazartesi Pazarı'nda saksılarda satılan mübarek bir bitkidir. Biberiyenin bir hassası da şudur: Bir tabak içine bir kaşık halis tereyağı konulup üzerine bol miktarda biberiye yaprağı yolunur, yağ yeşil oluncaya kadar kaşık ile karıştırılır. İndirilip bir bez ile sıkılır ve temriyeye [bir cilt hastalığı] sürülür. Çokça denenmiştir diye bir gezginden aktarılmıştır.

Şemsiyye Oğulotu Yağı 20 Dirhem

Tıp kitaplarında adı ferasyun-ı ebyaz olarak geçen ottur. Yapılışı: Diğer şemsiyyeler gibidir. Ancak nazik bir ot olduğu için daha fazla dikkat edilmeli ki, ondan elde edilen yağ da daha çok etkili olsun. Bu yağı yapmanın başka bir metodunu da öğrendik. Mesela: 1 vukıyye oğulotu mermer havanda dövülüp ufaltıldığında 50 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile hafif ateşte su kayboluncaya kadar bırakılır. Daha sonra süzülür ve şişeye konularak güneşe asılır. Son derece övülmüş mübarek bir yağdır. Bu otun kendi yağı olmadığından zeytinyağına ihtiyaç duyuldu.

Sıkılmış Ban Ağacı Tohumu 20 Dirhem

Yapılışı: Ban ağacının tohumu sıkılarak çıkarılır. Yeterli miktarda ban tohumu mermer havanda dövülüp badem yağı gibi sıkılır. Bunun bedeli selihadır. Selihanın da bedeli tarçındır. Eğer bulunursa 5 dirhem tarçın yağı da ilave edilir.

Sıkılmış Anason Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Diğer sıkılmış sular gibidir. Uçuculuğu az olduğu için hububat gibi kurutulması ve uzun süre korunması gerekli olan ilaçlara katılması pek işe yarar bir şey olmaz. Damıtık anason yağı Hekim Paraselsus'a nisbet edilir. Yapılışı: 100 dirhem anason alınıp 5 vukıyye sıcak suda uzun süre bekletilir.

Daha sonra 25 dirhem tuz ilave edilip damıtılarak sudan ayrılır. 100 dirhem anasondan 24 dirhem yağ çıkar. Yağlar arasında ismi "bereketli" ifadesine en yaraşır olan yağdır. Bütün inmelere büyük faydası vardır. Nefes darlığına yararlıdır. 1 dirhem şekere 1-2 damla damlatmakla mideyi gazlardan kurtarır.

Damıtık Raziyane Yağı 5 Dirhem

Yapılışı ve yararları anason yağı gibidir.

Elma Yağı 10 Dirhem

Her eczacı dükkânında bol miktarda bulunan bir yağdır. Türkçe'de dişotu dedikleri ada çayının elmasıdır. Diş ağrısına pamukla koyarlar. Baş ağrısına ve başka bölgelerde bulunan ağrı ve sızılara sürülür. Bereler için karabaş yağı yerine kullanılır.

Damıtık Nane Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Bir imbiğe yetecek kadar nane, mermer havanda hamur haline getirilip yeterli miktarda su ile imbikte damıtılır. Daha sonra damıtılmış suyu bir şişeye konulup yağı üzerine çıkar. Bu yağ, mideyi sağlıklı kılmak için 3'er damla kahve ile kullanılır. Yahut 1 dirhem şekere 3 damla damlatıp kullanılır. Mide rahatsızlıkları hususunda güzel bir yağdır.

Damıtık Ağaç Kavunu Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: 100 adet nefse (?) bir ağaç kavunu alınıp keskin bir bıçak ile sarı kabuğu beyazından ayrılır. -Eğer beyazı kalırsa yağını emer, buna dikkat edilmelidir- Daha sonra imbiğe konulup yarısına kadar su doldurulup güzelce damıtılır. Sonra ağzı dar bir şişeye konup yağı ayrılır. Yüzlerce defa damıtıp içeceklerde kullandım. Padişahın çok beğendiği içecekler arasındaydı. İçen büyük zatlar bilirler.

Turunç Kabuğu[3] Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Ağaç kavunu gibidir. Turunç kabuğu ikinci derecede sıcak ve kurudur. Turuncun ağacı, içinden daha yumuşak ve hoştur. Dimağdan soğuk yelleri çözer. Sarı kabuğu ise sıcak ve yumuşaktır. Kabuğunun yağı, nardin -ki sümbül-i rumîdir- onun tabiatındandır. Turunç suyu beyaz elbiselerdeki

[3] Turunç kabuğu yağı belesân-ı mısrî yerine kullanılmıştır. Bunda olan kuvvet tıpkısıyla belesân-ı mısrîde de var imiş. Bu zamanda belesân-ı mısrî bulunmadığından yerine turuncun sarı kabuğunun yağı kullanılır. (müellif haşiyesi)

lekeleri çıkarır. Turunç yaprağının havanın ufunetli zamanlarda kurutulması uygundur. Turuncun ekşisi ateşi düşürür, safrayı koparıp kuvvetini kaldırır. İştah açar. İshali keser. Kusmayı engeller. Dimağ, akıl ve hafızaya kuvvet verir. Kabuğunun yağı, özellikle soğuktan kaynaklanan eklem ağrılarına yararlıdır. Çiçeğinin suyu mide ve yüreği ferahlatır. Çiçeğinin yağı iyidir. Toplanan yelleri çözer. Sinir ve eklemleri kuvvetlendirir. Ancak boğaz ağrısı ve bademciği olanlara turunç yedirilmemelidir. Kısaca; turunç kabuğunun bütün hassa ve özellikleri yazılsa bir cilt kitap tutar. Böyle mübarek bir narinciyedir.

Portakal Kabuğu Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Utrunc ve narenc gibidir. Portakal kabuğu yağını göğüs ağrısı için sabah ve akşam kahve ile 3'er damla kullanmanın büyük faydaları kaydedilmiştir.

Kakule Yağı 5 Dirhem

Felemenk'ten gelir. Nazlı bir yağdır. Bazen bulunmaz. Yerine kendisi kadar karanfil yağı kullanılır.

Huzame Yağı 5 Dirhem

Huzame yaban şebboyudur. Yaban mannisi (?) de derler. Şiraz'da dürdane denilen bir ottur. Uzun budakları, ufak yaprakları ve kızıl çiçekleri vardır. Çoğunlukla kum arasında biter. Kokusu kına kokusuna benzer. Tabiatı sıcak ve yumuşaktır. Soğuk dimağı ısıtır. Başın tepesi üzerine yakı gibi uygulanır. Sıhhat bozukluğu ve kötü mizaç için içilirse iyi gelir. Tütsü yapılması durumunda ise kötü kokuları giderir. Rahmi kızdırır, akıntılarını kurutup temizler. Eğer kadınlar fitil gibi kullanırlarsa kolaylıkla hamile kalırlar. Denenmiştir. Eğer huzame dövülüp un ile karıştırılıp yaraya yakı yapılırsa faydalı olur. Bedeli nane yağıdır.

Damıtık Mercanköşk Yağı[4] 5 Dirhem

Yapılışı: Yukarıda yapılan otlar gibidir. Âcizane her sene damıtıp yağını ayırdıktan sonra elde edilen suyunu saklayıp bazen mide fesadı akabinde

[4] Merzencûş (mercanköşk) yağı hassasından biri de şudur ki, karınca yağına ihtiyacı olan kişi bu yağdan kasıklarına sürerse muradına erer. Belki tenasül aletine bile sürülebilir. Eğer yağ bulunmazsa yaprağının usaresi de yeterli olur. Bu kadar hayvanın ölmesine sebep olmasınlar diye bu özelliği de yazıldı. Bu şerefli yağın kıymeti bilinsin. Hassa ve özellikleri çoktur. (müellif haşiyesi)

1'er fincan içerim. Son derece yararlı olduğunu bizzat denemişimdir. Bazı kardeşlerde ağrı ve kısmi sancı olduğunda onlara da çok yararlı oldu. Binlerce kez içip denedim. Kısaca suyu bu kadar yararlıdır. Mercanköşkün şerefli yağını başı ağrıyan kişi şakaklarına sürerse Allah'ın izniyle ağrısı kalmaz. Bu değerli yağ; soğuktan olan dimağ ve sinir hastalıklarına, felç, spazm ve yüz felcine, kulak ağrısı ve uğultusuna faydalıdır. Toplanan yelleri dağıtır, hayızı söker. Suyu dimağı kızdırıp kuvvet verir, spazm ve felce yararlıdır. Hayızı söktürür, rahime kuvvet verir. Unutkanlığı giderir. Buharı yukarı çıkartmadığı için bu durumlar meydana gelir. Çoğu kendi tecrübemiz olduğu için çokça üzerinde duruldu.

Damıtık Gül Ağacı Yağı 5 Dirhem

Hindistan'dan gelir. Kızdırıcı bir yağdır. Bazı hekimlere göre bunun bedeli mersin yağıdır. Ancak araştırma imkânım olmadı.

Hasalban Yağı 20 Dirhem

Bu yağa; "zehrü'l-hasalbân" derler. Hasalban çiçeği demektir. Övülen ve beğenilen devalardandır. Nefes darlığı, öksürük ve verem gibi göğüs hastalıkları olanlara verilir. Yapılışı: 64 dirhem yahut daha fazla asılbend [hasalban] topraktan mamul bir tencereye konulup üzerine teberdaran-ı hassa külahı[5] şeklinde kâğıttan bir külah geçirilip sıkıca bağlanır. Ancak külahın tepesinde menfez olacak kadar küçük bir takke gereklidir. Daha sonra tencerenin altına 1 saat yahut daha fazla yumuşak ateş yakılmalıdır. Hasalban çiçeği, külahtan yukarı doğru çıkar. Alınıp muhafaza edilir.

Paraselsus'un sanatı üzere hasalban yağını çıkarmanın başka bir yöntemi de şudur: dilendiği kadar hasalban, arak ile beraber dövülüp eğri boyun kar'a (mailü'r-rakabe) ile damıtılır. Önce suyu, sonra yağı çıkar. Geri kalanı kar'anın dibinde kalır. Güzel kokulu şeylerde kullanılır.

Damıtık Sakız Yağı 20 Dirhem

Bu yağ iki şekilde çıkarılır: Bir şekli damıtma, diğeri çözündürmedir. İkisini de yazalım. Damıtma: Yeterli miktarda sakız alınıp dövüldükten sonra bir buçuk katı kireçleştirilmiş taş parçaları yahut temizlenip yıkanmış kum ile iyice karıştırıldıktan sonra imbiğin deveboynu gibi eğri şişesi olan bir muavveceye konulur. Ancak muavvecenin yarısının boş olması gerekir. Daha

5 Zülüflü baltacılar da denilen teberdaran-ı hassaya mahsus külahlar huni şeklinde uzun sivri uçludurlar.

sonra kum hamamında hafif ateşte damıtılır. Su gibi bir madde ile birlikte beyaz ve berrak bir yağ çıkar. Su gibi maddeden ayrılarak saklanır. Bütün sakız türlerinin damıtık yağları yukarıda yazıldığı şekilde çıkarılır. Kullanma miktarı 4-6 damladır. Mide hastalıkları, zevb, zahire ve dizanteri benzeri hastalıklar için dâhilen ve haricen kullanılır. Doktor Etmüllerius [Etmüller 1644-1683)] der ki: "zahîre ilaçtan sonra yaralarını idman için birkaç damlasını nane suyu ve sinirli ot (lisanü'l-hamel) suyu yahut felisun suyu ile kullanmak son derece övülmüştür." Sakızı çözündürmenin yolu: 24 dirhem sakız, 100 dirhem gül yağı ile hafif ateşte sakız çözülünceye kadar pişirilir. Biz bu şekilde yapıp bu yağ terkibine ilave ederiz. Zülferus adlı doktor 100 dirhem gül yağı yerine 50 dirhem gül yağı ve 50 dirhem mercanköşk kullanmayı tercih etmiştir. Sonuç olarak sakız yağı değerli bir yağdır.

Kalemüşk Yağı 5 Dirhem[6]

Kalemüşk de değerli bir yağdır.

Karagünlük Yağı 200 Dirhem

Karagünlük yağı (mey'a-ı sâile) değerli bir yağdır. Adına "asel-i lebeni" de derler. Türkçe'de ise "sığala" denir. Hasalbanın en büyük kısmıdır. Bedeli; laden yağıdır. Eğer tütsü yapılırsa kötü hava ve kokuları keser. Bu terkipte kullanmanın yolu: 0,5 vukıyyesine 0,5 vukıyye yıkanmış zeytinyağı katılıp yumuşak ateşte çözündürülür ve adı geçen terkibe karıştırılır.

Venedik Termentisi 200 Dirhem

Yapılışı: 200 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile yumuşak ateşte çözündürülüp terkibe ilave edilir.

Takamaka Zamkı 25 Dirhem

Yapılışı: 25 dirhem takamaka zamkına 25 dirhem yıkanmış zeytinyağı katılıp, çözündürülerek kullanılır.

Gamaylama (Sakız Ağacı Zamkı) 20 Dirhem

---

[6] **Kalye-Misk,** Farsçada zebâde denilen misk kedisinin gerisidir. Alınıp terbiye edilir. Kokusu güzeldir. Tabiatı üçüncü derecede sıcaktır. Yaşlık ve kurulukta orta derecededir. Kokusunu sürünmek soğuk baş ağrısı, migren ve nezleye faydalıdır. Bir kıratı ferahlatıcı şarabıyla içilirse hafakanı giderir ve kalbin zayıflığına yararlıdır. 1 dirhemi safran ve semiz tavuk suyu ile doğumu yakın olan kadına içirilirse doğumu kolay olur. Yalnız kendisi fitil yapılıp kulağa konursa ağrısını keser. (müellif haşiyesi)

Yapılışı: Balmumu ile zeytinyağı kaynatılıp indirildiğinde ezilerek [terkibin] üzerine serpilip karıştırılır.

Madenî Mumya 10 Dirhem

İhtiyarat adlı eserin sahibine göre mumyanın en iyisi Daracerd adlı yerden gelen madenî olanıdır. Eğer zift ile kafru'l-yehud arakı karıştırılırsa sonuç itibariyle mumya hassası taşımasa da mumya tabiatında olur. Bir çeşidi de insandan olur. Ona frengî mumya derler. Madenî mumya kıymetli ve saygındır, az bulunur. Daracerd denilen Acem diyarında Şebankare adlı dağda bir mağaranın tabanından damlar. Altına altın maşrapa koyarlar, içine aktığı söylenir. Donmasın diye altın maşrapa koyarlar, böylece maşrapa dolunca alıp başka bir kaba dökerler, orada donar. Bazı dağlarda ve sularda bulunur. Kafru'l-yehud derler. Bunun da yapılış şekli mumyaya yakındır. Yapılışı: 10 dirhem madeni mumya dövülüp sıcak iken terkibe karıştırılıp kullanılır. Akrabadin müellifleri birçok hassa ve özelliklerini yazmışlardır. Kafru'l-yehud yerine terkibe kafru'l-yehud zifti karıştırılmak istenirse 1,5 kadarı yeterli olur.

Dövülmüş Kâfur 5 Dirhem

Yapılışı: Dövülmüş kâfur sıcak iken diğerleri gibi terkibin üzerine eklenir.

Kâbe Pelesengi 5 Dirhem

Mekke'den gelen mübarek bir yağdır. Gayet kuvvetli bir pelesenktir. Adı geçen terkibin ana eczasıdır.

Siyah Pelesenk 5 Dirhem

Bu da mübarek bir pelesenktir. Terkibe ilave edilmelidir.

Yenidünya Pelesengi 5 Dirhem

Bu da yukarıda yazıldığı şekilde terkibe ilave edilir.

Acem Nefti Yağı 40 Dirhem

Neft yağı iki türlüdür: Biri siyah ve bir ak madenidir. Siyah neft buharlaştırılırsa ak olur. Siyahı zayıftır. İyi ve üstün olanı ak olandır. *Minhac* eserinin yazarına göre 4. derecede sıcak ve kurudur. İshak'a göre ise rutubeti vardır. Yumuşak, hoş ve çözümleyicidir. *Takvimü'l-edviye* yazarına göre ise beyazı sıcak ve kuru, siyahı sıcak ve yumuşaktır. Süddeleri açar, yan baş ağrıları, eklem, yüz felci, felç ve göze su inmesi [katarakt] sebebiyle olan aklığı giderir. Astım

ve kronik öksürüğe faydalıdır. Eğer 0,5 miskali sıcak su yahut kahve ile içilirse bağırsaklarda olan sancıları giderir. Kısaca; bu şekilde binlerce ilaçta kullanılan değerli bir yağdır. Gerçeğini anlama istidadı olan İbn-i İsa'nın *Müfredat* adlı eserine baksın. Yapılışı: Terkibe bütün eczalardan sonra ilave edilir. Kokusu keskin olduğundan diğer yağların kokularını önce kaybettirir. Günlerin geçmesiyle sertliği gidip hoş ve yumuşak bir koku meydana gelir ki tarifine ihtiyaç yoktur. Kullanan değerli zatlar bilirler.

Zeytinyağı

Zeytinyağının eski olması şarttır. Zeytinyağı eskidikçe kokusu gider, su gibi saf olur ve kendisinde bulunan zarar verici maddelerden temizlenir. Ancak bunun yolu zeytinyağını yıkamaktır. Yıkamanın Yöntemi: 1 vukıyye zeytinyağı, 3 vukıyye saf su ile kaynatılıp yağı sudan ayrılıp kullanılır. Zeytinyağını yıkamanın birçok yolu vardır. Hangisi ile yıkanırsa yıkansın eski zeytinyağı gibi olur.

Balmumu

Balmumunun halis sarısından olması şarttır. Buna dikkat edilmelidir.

Terkibi Pişirme Yöntemi

Önce balmumu ve zeytinyağı ateşe konulup birlikte kaynatılır. Daha sonra ateşten indirilip düz bir yere konulur ve çözündürülmüş eczaları olan terementi, karagünlük yağı, takamaka zamkı, sakız zamkı, amber ve laden içine konulup karıştırılır. Daha sonra dövülmüş eczaları olan sakız ağacı zamkı, madeni mumya ve kâfur ilave edilir. Bundan sonra seyrek dokunmuş bir astardan süzülüp damıtık ve şemsiyye olan eczaları karıştırılır. Bütün eczalardan sonra acem nefti koyulup soğuyuncaya kadar karıştırılır. Daha sonra çini kavanozlara konularak muhafaza edilir. Vesselam.

Eğer fırsat bulunursa, bizim sırlarımızdan olan mübarek eczalara bir miktar yıkanmış zeytinyağı çözündürülüp ilave edilmelidir. Bizim yaptığımız yağdan yumurta kadarı terkibin içine ilave edilirse hassa ve özelliklerine sirayet eder. Tereddüt edilmesin. Çünkü özelliği buradadır.

Uyarı: Bu yağı yapmak isteyen kişi, gerekli olan bu yağları Yahudi eczacılarda vardır diye kolayına kaçarsa eczasında olan hassa ve özelliklerinde (etkin maddesinde) hata etmiş olur. Bu yüzden ve bildiğimden ötürü mümkün olduğu kadar her bir eczanın kolay şekilde çözündürme, damıtma ve

mayalandırma metodunu açıkladım. Zira bu yağı yapmanın kolay yolu; gel Yahudi! Falan falan yağı getir. Balmumu, zeytinyağı karıştır deyip bir terkip yapmaktır.

Bu değerli yağı [Neşati yağını anlatmamın] sebebi; bilinmelidir ki, manevi bağlılık, fakirlere hizmet ve Allah resulüne bağlılıktır. Böyle olan bu büyük ve önemli işi, kolay olsun diye Yahudi ve Ermeni takımına değil, belki günahkâr bildiğin bir kimseye dahi anlatmaktan sakınılmalıdır. Bunun bir ahiret azığı olacağından şüphem yoktur.

Selâm doğru yola uyanların üzerine olsun. Âmin. Ey âlemlerin Rabbı olan Allahım. Risale tamamlanmış oldu.

Merhum Neşati Efendi Yağı Terkibi

Eczanın Adı	Miktarı	Kuruş
Öd ağacı yağı	20 dirhem	200
Kalemüsk [Firencmüşk] yağı	20 dirhem	70
Cevz-i hindî yağı	20 dirhem	60
Telâtîn yağı	20 dirhem	40
Darçın yağı	20 dirhem	40
		410
Kiremit yağı	20 dirhem	-
Papatya yağı	20 dirhem	60
Nane yağı	20 dirhem	80
Mercanköşk yağı	20 dirhem	60
Besbase yağı	20 dirhem	61
Acı elma yağı	20 dirhem	2,5
		676
Sakız yağı	20 dirhem	5
Akgünlük yağı	20 dirhem	5
İspit yağı (?)	20 dirhem	2,5
Anason yağı	20 dirhem	11
		702

Laden yağı	20 dirhem	5,5
Yasemin yağı	20 dirhem	2
Biberiye yağı	20 dirhem	2
Kantaryun yağı	20 dirhem	2
Hatmi yağı	20 dirhem	1
		714
Gül yağı	20 dirhem	2
Zambak yağı	20 dirhem	3
Sedef yağı	20 dirhem	60
Maydanoz yağı	20 dirhem	2
Karabaş yağı	20 dirhem	2,5
		783,5
Ihlamur yağı	20 dirhem	2,5
Sürûr yağı	20 dirhem	2,5
Çörekotu yağı	20 dirhem	10
Kâbe pelesengi	20 dirhem	5
Peru pelesengi	20 dirhem	10
		813,5
Takamaka	20 dirhem	3
Lumalama	20 dirhem	6
Kâfur	20 dirhem	3,5
Zaferan	20 dirhem	3
Kırmızı sandal	20 dirhem	2,5
		828,5
Asılbend	20 dirhem	2
Mürrüsâfî	20 dirhem	1
Balık nefsi	20 dirhem	1,5
Karanfil yağı	20 dirhem	60
Zencefil yağı	20 dirhem	60

		952,5
Kakule yağı	20 dirhem	60
Sümbül-i hindî yağı	20 dirhem	10
Yenidünya pelesengi	20 dirhem	6
Cevz-i rûmî yağı	20 dirhem	2,5
Balmumu	1 kıyye 100 dirhem	10,27 para
Zeytinyağı	9 kıyye	12
		1053,27

Toptan olarak eczacı dükkânından satın alınırsa terkibin maliyeti bin elli üç kuruş yirmi yedi para eder.

Terkibin Kuralı

Bir yağ terkibi görüldüğünde, üstat kuralına göre oranı şu şekilde rakamlara dökülür: Önce yapılacak yağın toplamı hesap edilip 3'e bölünür. 2/3'ü zeytinyağından, 1/3'ü de balmumu ile diğer eczalardan oluşur.

Mesela: 450 dirhem yağ yapılmak istenirse, 300 dirhemi zeytinyağı olmalıdır. 300 dirhem zeytinyağının 1/3'ü olan 100 dirhem de terkibe konulacak çeşitli eczaların toplamı olur. Çeşitli eczalar; şemsiyye, damıtıklar, ıtırlılar ve diğer ecza ve madenîlerdir. 300 dirhem zeytinyağının 1/5'i olan 60 dirhem terkibe konulacak halis sarı balmumunun yeterli miktarıdır.

100 dirhem olan çeşitli ecza miktarları şemsiyye, damıtık ve ıtırlı olarak ayrılmak istenirse; terkibe konulacak balmumu 4'de bölünüp 3 bölümü şemsiyye, damıtık ve ıtırlı olur ki, bu terkibe göre 45 dirhem eder. 100'e tamamlamak için geriye kalan 55 dirhem diğer ecza ve madenîler olur. 45 dirhem şemsiyye, damıtık ve ıtırlı eczanın 1/5'i olan 9 dirhemi yalnız ıtırlı, geriye kalan 36 dirhemin 3/1'i olan 12 dirhemi yalnız damıtık ve 2/3 olan 24 dirhemi yalnız şemsiyyedir.

Kısaca; 450 dirhem yağ yapılmak istenirse, terkibin 300 dirhemi zeytinyağı olur. Diğer eczalar da bu kural gereği zeytinyağı oranına göre konulur.

Mesela: Terkip 450 dirhem olarak düzenlenirse 300 dirhem zeytinyağı konulur, diğer eczalar da ona göre konulup toplamında 10 dirhem fazla ile 460 dirhem eder. Eğer 900 dirhem olarak düzenlenmek istenirse 20 dirhem

fazlası olur. Diğer miktarlardaki terkipler de bu orana göre hesaplanır.

Mesela: Zeytinyağı 300 dirhem olursa sarı halis balmumu zeytinyağının 1/5'i olan 60 dirhem olur. Mum ile yağdan başka konulacak eczanın toplamı ise zeytinyağının 1/3'ü olan 100 dirhem olur. Eğer bu 100 dirhem eczayı şemsiyye, damıtık ve ıtırlı diye ayırmak gerekirse, balmumunun dirhemi 4'e bölünüp balmumunun 3/4'ü olan 45 dirhemi şemsiyye, damıtık ve ıtırlı olur. 100 dirhemden geriye kalan 55 dirhemi diğer ecza ve madenîlerden olur. 45 dirhemden yalnız ıtırlı olanları ayırmak gerekirse 5'e bölünüp 45 dirhemin 1/5'i olan 9 dirhemi ıtırlıdır. 45'ten 9 çıkarsa şemsiyye ile damıtığın toplamı olan 36 kalır. Damıtık yalnız olarak ayrılmak istenirse 36 rakamı 3'e bölünür. 1/3'ü olan 12'si ıtırlı, 2/3'ü olan 24'ü şemsiyyedir. Her bir terkip bu usul üzere aynı şekilde olur.

[Muhtelif Terkipler]

Kantaron yağı 15

Sedef yağı 15

Zambak yağı 15

Papatya yağı 15

Zater yağı 15

Biberiye yağı 15

Mercanköşk yağı 5

Taze raziyane yağı 5

Kekik yağı 15

Gül yağı 15

Sarı şebboy yağı 15

Turunç kabuğu yağı 15

Şemsiyyenin toplamı 160 dirhemdir.

Buhûr-ı meryem yağı 5

Acı elma yağı 5

Nane yağı 5

Anason yağı 5

Kehribar yağı 5

Karabaş yağı 5

Mersin yağı 5

Besbase yağı 5

Sakız yağı 15

Acem nefti 25

Damıtıkların toplamı 80 dirhemdir.

Halis lâden yağı 15

Kalemüsk yağı 5

Gül yağı 5

Öd ağacı yağı 5

Ağaç kavunu yağı 5

Cevz-i hindî yağı 5

Karanfil yağı 5

Kakule yağı 5

Darçın yağı 5

Amber yağı 5

Itırlıların toplamı 60 dirhemdir.

Mekke pelesengi 10

Yenidünya pelesengi 10

Peru pelesengi 10

Mey'a 50

Mürrüsâfî 20

Ban Ağacı Tohumu 5

Tatlı sakız 15

Madenî mumya 15

Termenti 200

Kâfur 15

Takamaka 15

Ecza ve madenlerin toplamı 365 dirhemdir.

Halis sarı balmumu 400 dirhem

Zeytinyağı 2000 dirhem

Hasan Bey'in Yaptığı Terkip

Kantaron yağı 16

Sedef yağı 16

Papatya yağı 16

Zater yağı 16

Biberiye 16

Pelin yağı 16

Hatmi yağı 16

Kekik yağı 16

Turunç kabuğu yağı 15

Oğulotu yağı 16

Damıtıklar

Asılbend çiçeği yağı 5

Mersin yağı 5

Karagünlük yağı 5

Taka yağı 5

Kehribar yağı 5

Anason yağı 5

Acı elma yağı 5

Nane yağı 5

Karabaş yağı 5

Telâtîn yağı 5

Sakız yağı 5

Hüsame yağı 5

Acem nefti 25

Damıtıklar

Darçın yağı 5

Lâden yağı 15

Karanfil yağı 5

Gül yağı 5

Cevz-i bevvâ yağı 5

Kakule yağı 5

Ağaç kavunu yağı 5

Ecza ve Madenîler

Mekke pelesengi 10

Yenidünya pelesengi 10

Peru pelesengi 10

Madeni mumya 15

Karagünlük yağı 50

Mürrüsâfî 20

Venedik termentisi 200

Laden (en iyisi) 20

Kâfur 5

Takamaka zamkı 15

Gamaylama (Sakız ağacı zamkı) 10

Sarı balmumu 400

Zeytinyağı 2000

Eğer üç bin dirhem hazırlanmak istenirse;

Şemsiyye 160

Damıtık 80

Itırlı 60

Ecza ve madenîler 365

Halis sarı balmumu 400

Zeytinyağı 2000

Toplamı:

2.000

400

365

60

80

<u>160</u>

3.065

Eğer 2700 dirhem yapılmak istenirse;

Şemsiyye 144

Damıtık 72

Itırlı 54

Diğer ecza ve madenîler 330

Halis sarı mum 360

Zeytinyağı 1800

Toplamı:

1800

360

330

54

72

<u>144</u>

2760

Eğer 800 dirhem yapılmak istenirse;

Şemsiyye 96

Damıtık 48

Itırlı 36

Diğer ecza ve madenîler 120

Halis sarı mum 240

Zeytinyağı 1200

Toplamı:

1.200

240

220

36

48

<u>96</u>

1.840

Eğer 350 dirhem yapılmak istenirse;

Şemsiyye 72

Damıtık 36

Itırlı 27

Diğr ecza ve madenîler 165

Halis sarı balmumu 180

Zeytinyağı 900

Toplamı:

900

180

165

27

36

<u>72</u>

1380

900 dirhem yağ yapılmak istenirse;

Şemsiyye 48

Damıtık 24

Itırlı 18

Diğr ecza ve madenîler 110

Halis sarı 120

Zeytinyağı 600

Toplamı:

600

120

110

18

24

48

920

Üç beş örnek yazıldı. Tamamı aynı şekildedir. Yazmaya gerek yoktur. Dikkat edilsin.

Hazine Muşamması Tertibi

Balmumu 1 kıyye

Zeytinyağı 5 kıyye

İspît yağı 80 dirhem

Gül yağı 15 dirhem

Kantarun yağı 15 dirhem

Kâbe pelesengi 5 dirhem

Kâfur 5 dirhem Tamam oldu.

Ferfiyun yağı 10

Kantarun yağı 10

Sûf yağı 10

Acı elma yağı 10

Hatmi yağı 10

Ûdu'l-kahr yağı 50

Acem nefti 30

Terementi 50

Mumya 20

Balık nefsi 10

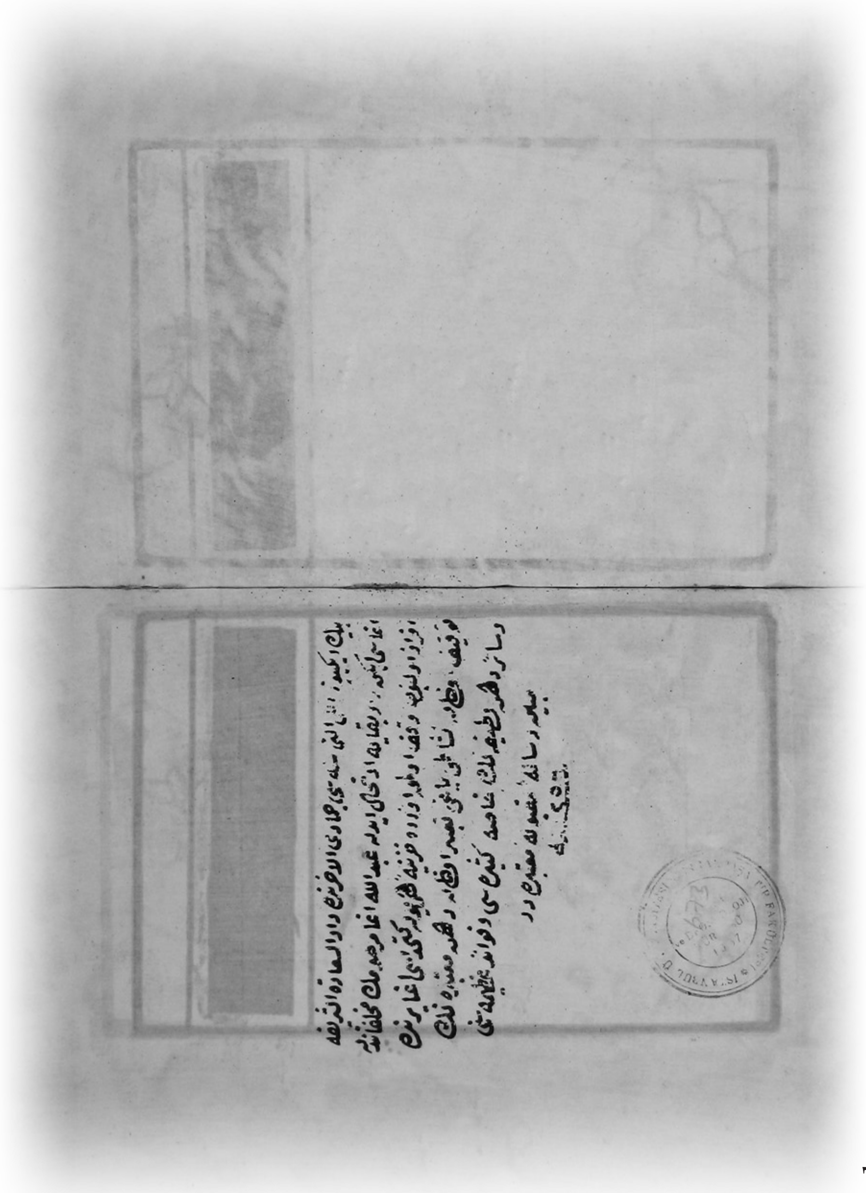
Kâfur 10

Havacıva 5

Zeytinyağı 750

Sarı balmumu 75

TIPKIBASIM

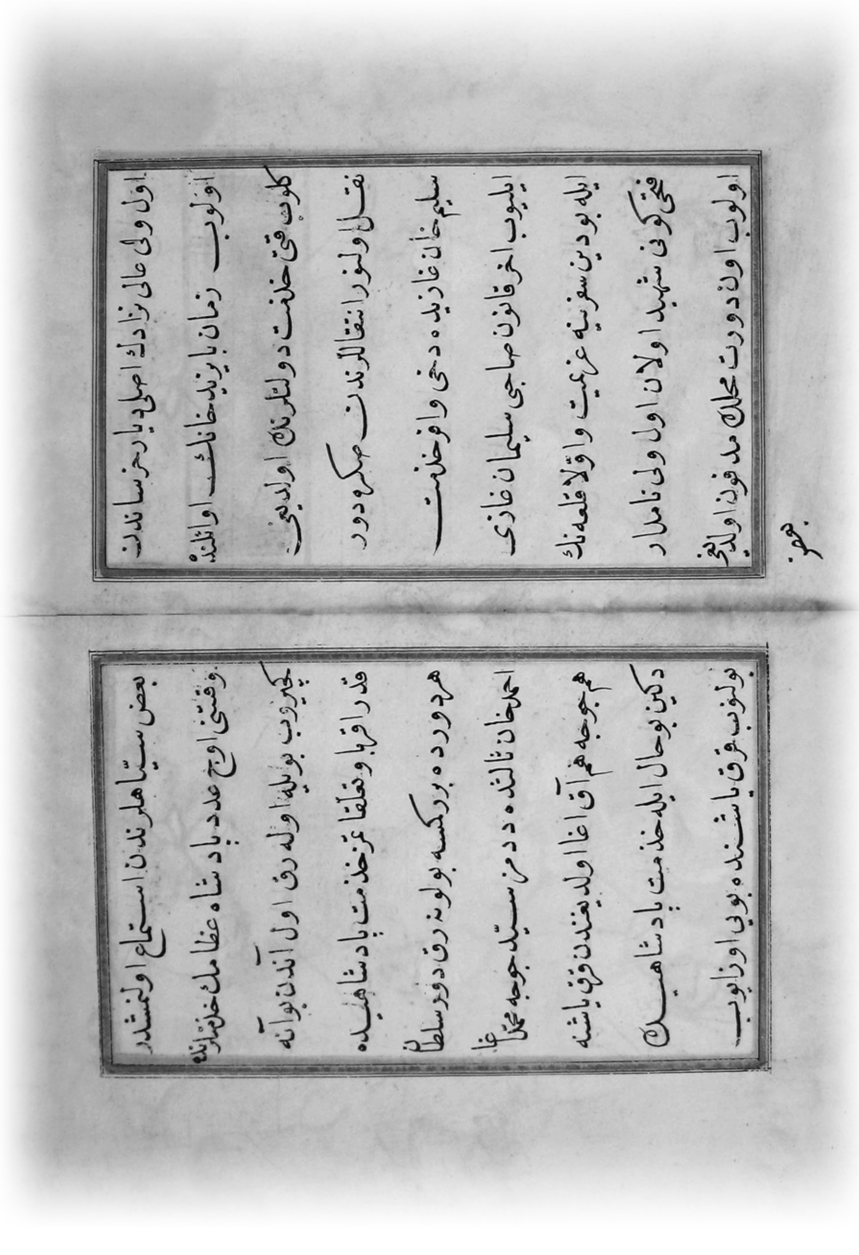

1a

1b

2a

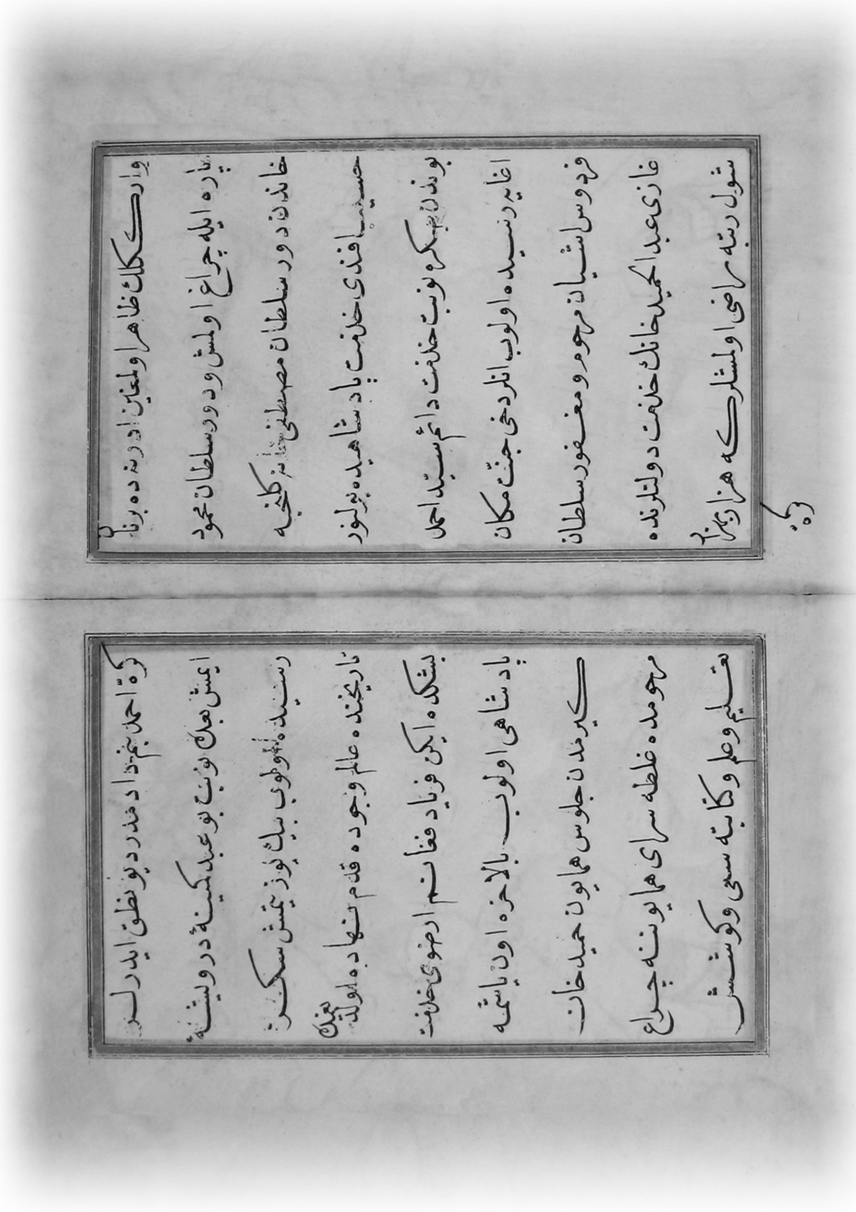
2b

اول ولی عالی نژادك اصلی دیار حرساندن
اولوب زمان بایزید خانك اوائلنده
كلوب قتی خدمت دولتلرنده اولدیغی
نقل اولنور انتقاللرندن صكره دور
سلیم خان غازیده دخی وافر خدمت
ایلیوب اخر قانون صاحبی سلیمان غازی
ایله بودین سفرینه عزیمت واوّلا قلعه‌نك
فتحی كونی شهید اولان اول ولی نامدار
اولوب اوندورت محلّه مدفون اولدیغی
بعض

3a

بعض سپاهیلرندن استماع اولنمشدر
وقتنی اوج عدد پادشاه عظامك خدمتلرنده
كچیروب بولیله اوله‌رق اول آندن بو آنه
قدر اقربا وتعلقاتمز خدمت پادشاهیده
هر دوره‌ده بر ركسه بولنه‌رق دور سلطان
احمد خان ثالثده ده دمز سیّد جوجه محمد آغا
هم جوجه هم آق آغا اولدیغندن قرق یاشنه
دكین بو حال ایله خدمت پادشاهیده
بولنوب قرق یاشنده بویی اوزایوب

3b

4a

4b

خدمت دعای خیریهٔ پادشاهه مداومت
اوزره ایکن وقت مرحوم سلیم خان
غازیده بیك ایکیوز سکز سنه سی
ربیع الآخرینك سکزنجی کونی اندرون
همایون کیلاری خاصه یه چراغ والتی مأمورنده
باش قوللقجی ایکنجی لکی ایله اقرانمدن
ممتاز اولدم اول ایاملرده اندرون
همایون خدمتلرینه دقت صرفم کونلرندن
اسماء مختلفه ایله مشهور بودهن مبارکه
مسموع

مسموعم اولوب وبوندن بر مقدار برآدمك
النیه کیرسه اکسیره مالك اولمش کبی
اوبربرلرینه فندق قدر هدیه کوندرسه لر
بویاغه مالك اولدم دیو دفینه یه مالك
اولمش قدر فخریه ایدد کمال رغبت اولنور
بر شیء در فقیر وغنی بوکه احتیاج عرض
ایدرلر فقرایه خدمت قصدیله بویاغك
تحصیلنه سلوك ایلدم لکن بوکیمیای
سعادت بینه براهلندن کورمینجه جانم

5a

5b

6a

6b

7a

7b

اوتركيبي كتوره يم بن دخي كتورديوبكنه
طالب اولماز كيبي جواب ويردم ايرلتي
كوني كلدي بني برتنها ييره كتوروب
اوقودي بنده يازدم صفاى خاطرمدن
يهوديه ثنا ئو وقتمدن زياده اكرام ايلدم
يهودي كتدي ايرلتي كون برغيري
دفتر دخي بولوب كتوردي دخي
تحرير ايلدك حاصلي بوصورتده اول دهن
شريفه مالك اولوب مسرور اخرز
جانم

جانم كيبي صاقلدم ولكن يا بمغه برددلو
قدرتم اولمديغندن بويله مكتوم
قالمش ايدي نيجه قدرتم اولسونكه
بروقيه شمعيدن سلوك اولنسه ديش يوز
غروشه محتاج بيك ايكيوز اون سكز
تاريخنده حقير كيلارده باش قوللقجي
اولوب درونده مذكور اولان دفينه
شريفي آهسته آهسته تصحيحه باشليوب
بعض مركب طب كتابلريني مطالعه شروعم

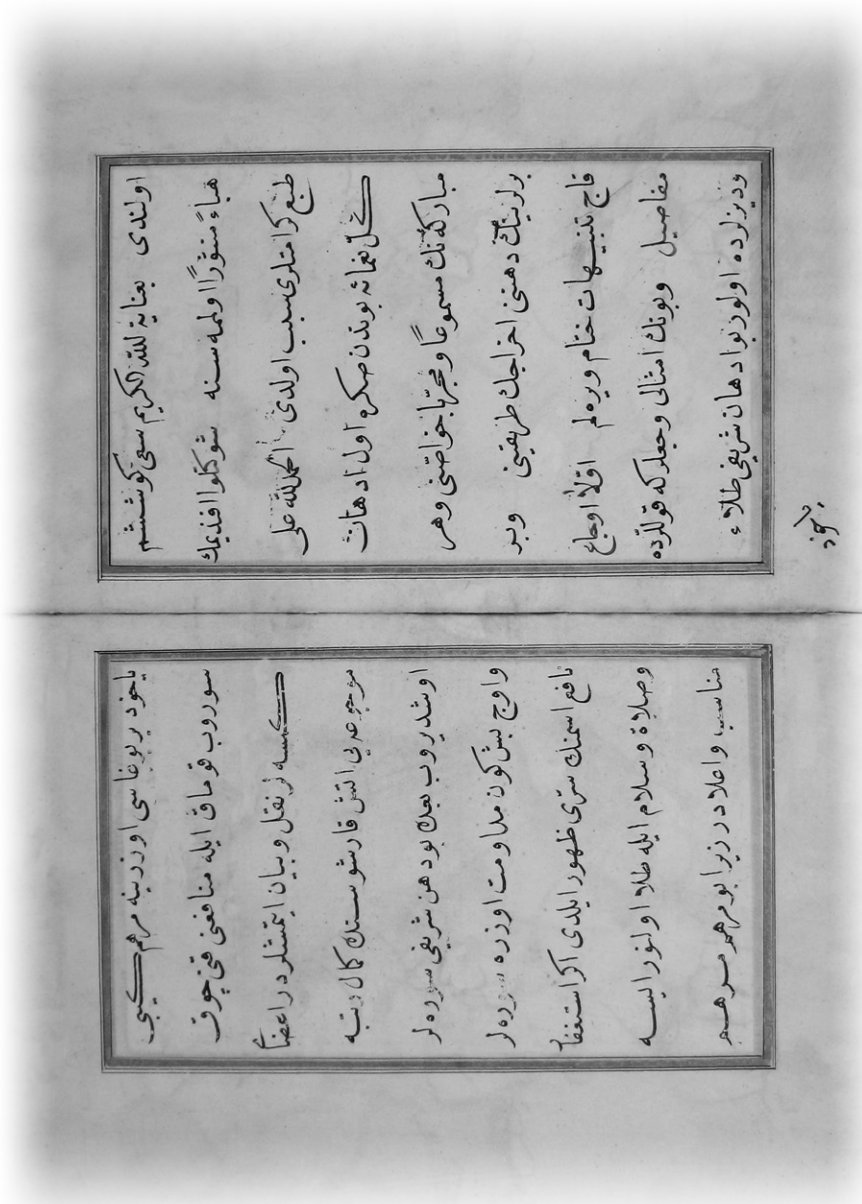
8a

8b

9a

9b

10a

10b

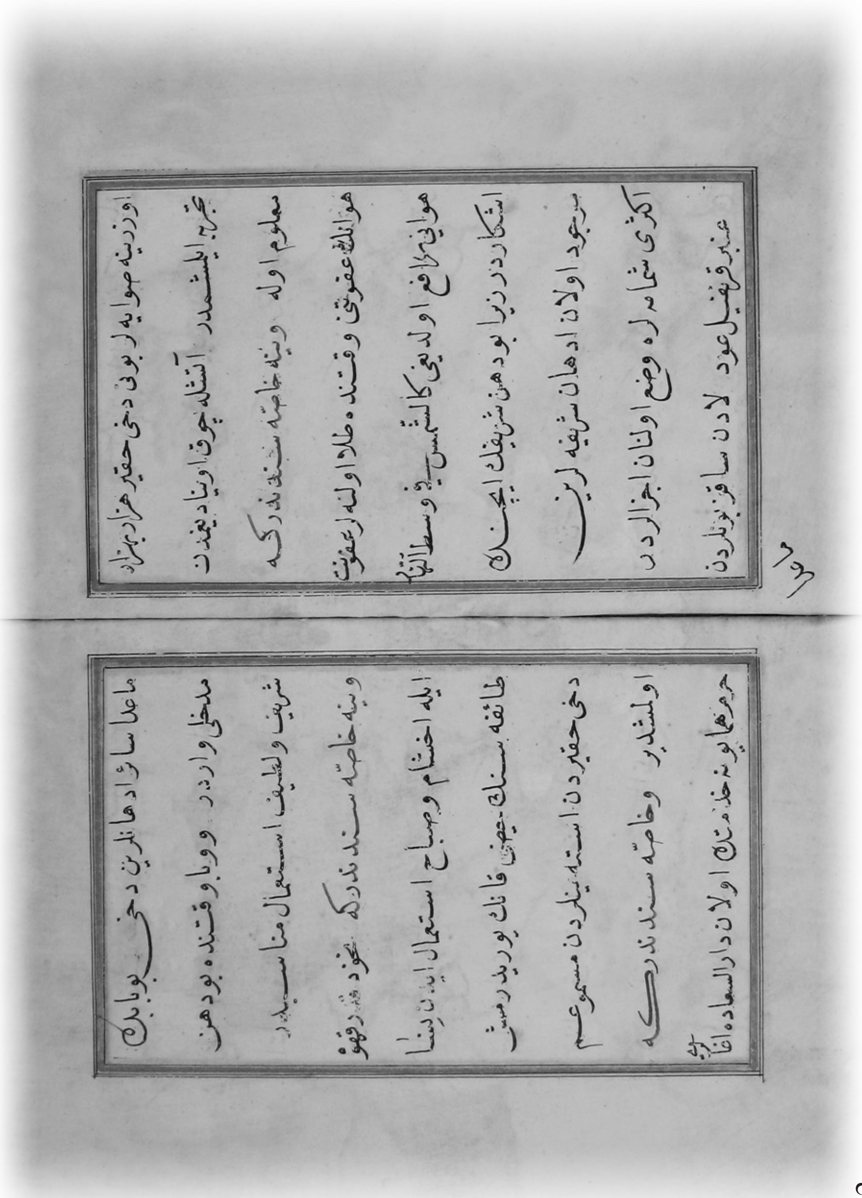

رسول اللهدر وينه خاصّه سنندر که
زنازل شديده مبتلا اولان کمسنه هر طرفه
اولدقجه باشنك اورته يرينه زياده يرداخ
ايديروب عروش قدر محله طلا اولنه
مجرّب ومعتاددر وخاصّه سنندر که
زنازل طغيانيله بورنندن صو اقان
کمسنه تجيز اولدقده قطعي ايچون بودهن
لطيف خوشبودن بورننك ايچروسنه
طلا ايلسه اقان صويي قطع ايدوب
راحت

راحت ويرر لکن ابتدا ظهورنده کسدرملك
ايچون کلدر براکي کون اقدقدن صکره طلا
ايليمليدر بودخي هزار کره حقيرين مجربيدر
وخاصّه سنندر که برکمسنك
بر يرينه آتش اصابت ايليوب يانمزدن بر
شيء ايله يانسه او آنده آتش اصابت
ايدن يره ينه آتشه طوتوب تحمل ايده
ميه جك قدر درجه يه کلدکده بودهن
جليل التأثير تودنه يوغوردي شکلنده

11a

11b

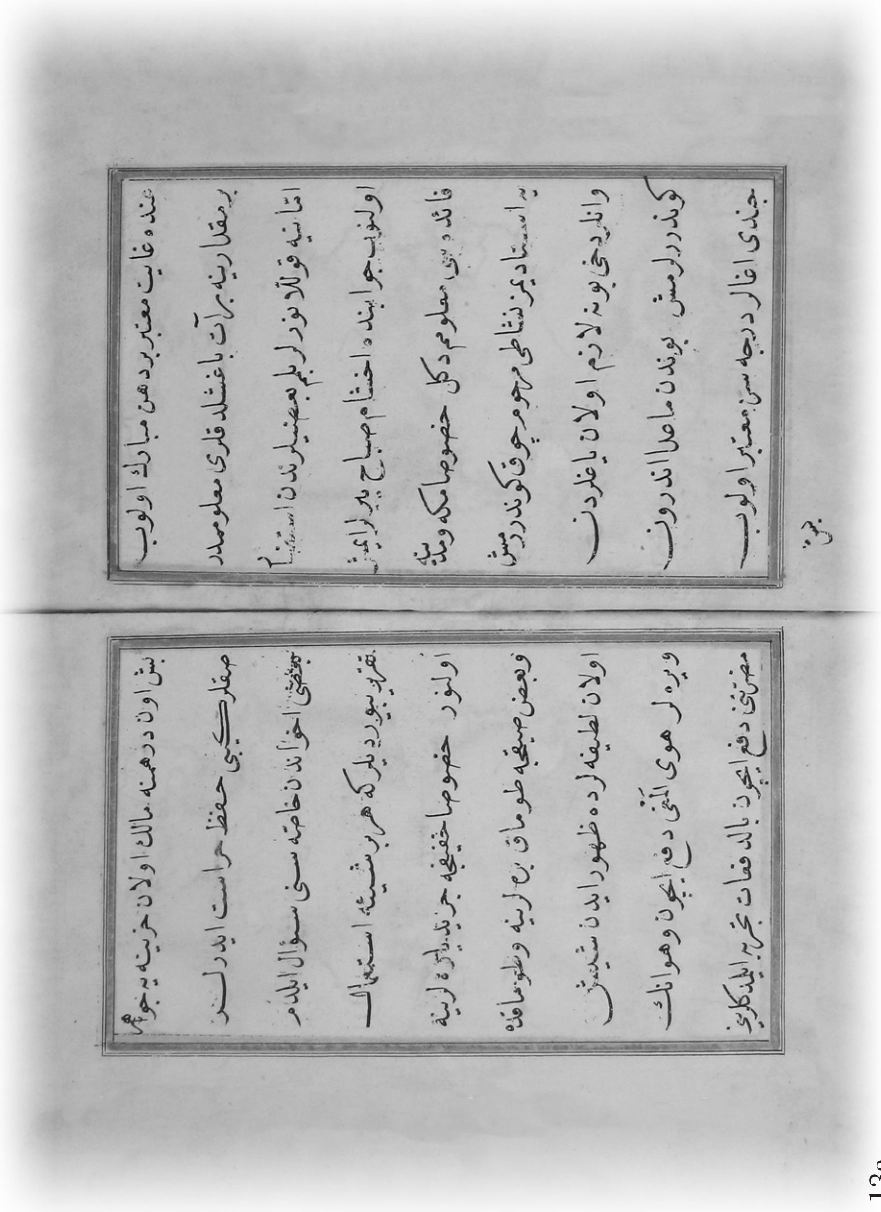

اوزدنیه صوابه لر بونی دخی حقیر هزار هزار
تجربه ایلشمدر آنکله چوق اوینادیغندن
معلوم اوله وبنه خاصه سنندندر که
هوانک عفونتی وقتنده طلا اولنه لر عفونت
هوانی رافع اولدیغی کالشمس فی وسط النهار
اشکاردر زیرا بودهن شریفک الحسن
موجود اولان ادهان شریفه لرن
اکثری ستحمامله وضع اولنان اجزالردن
عنبر وقرنفل عود لادن ساقز بونلردن

ماعدا سائر ادهانلرین دخی بوباده
ملحظی واردر ووبا وقتنده بودهنی
شریف ولطیف استعمال مناسبدر
وبنه خاصه سنندندر که بخور عند دوقوه
ایله اختشام وصباح استعمال ایدن دنیا
طائفه سنلک حیضنی فانک بوریدر رمیش
دخی حقیردن استمع ایلدردن مسموعم
اولمشدر وخاصه سنندندرکه
حیرتها بوخدمتی اولان دارالسعاده اغا

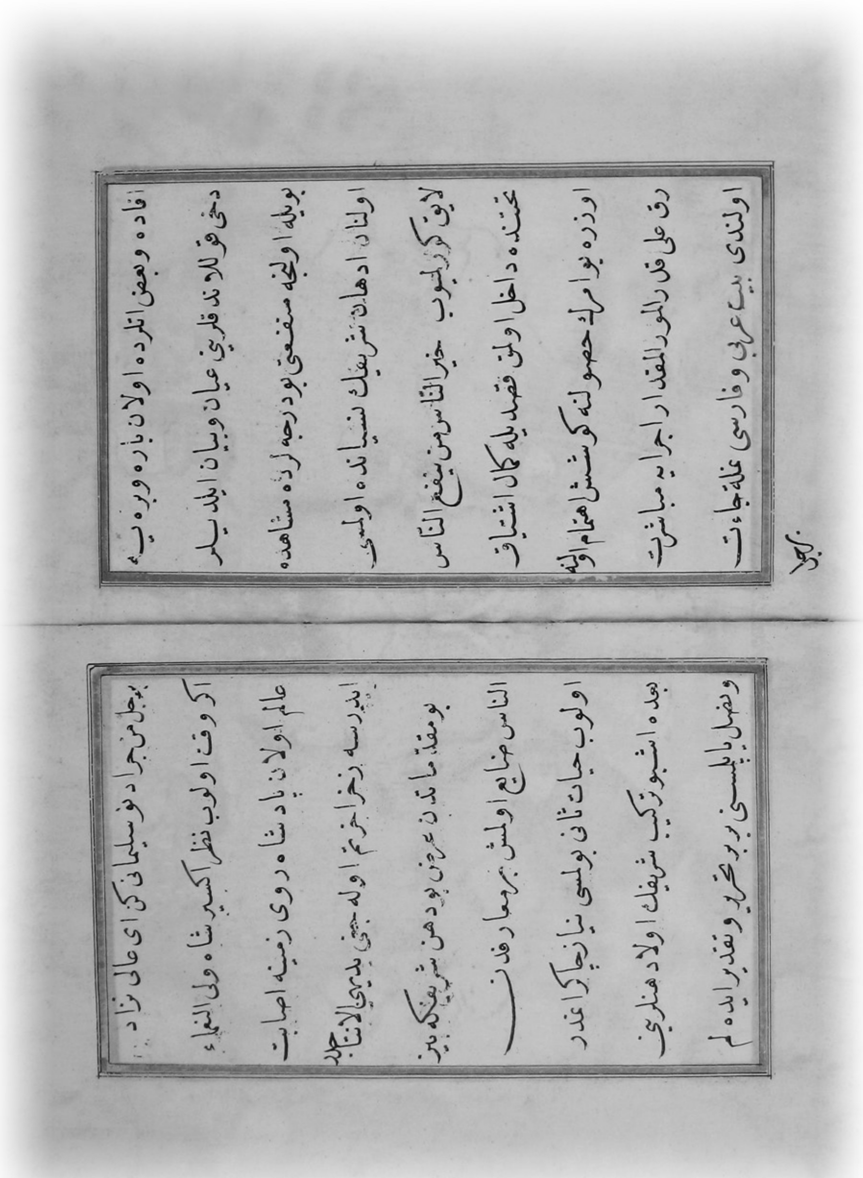
12a

12b

13a

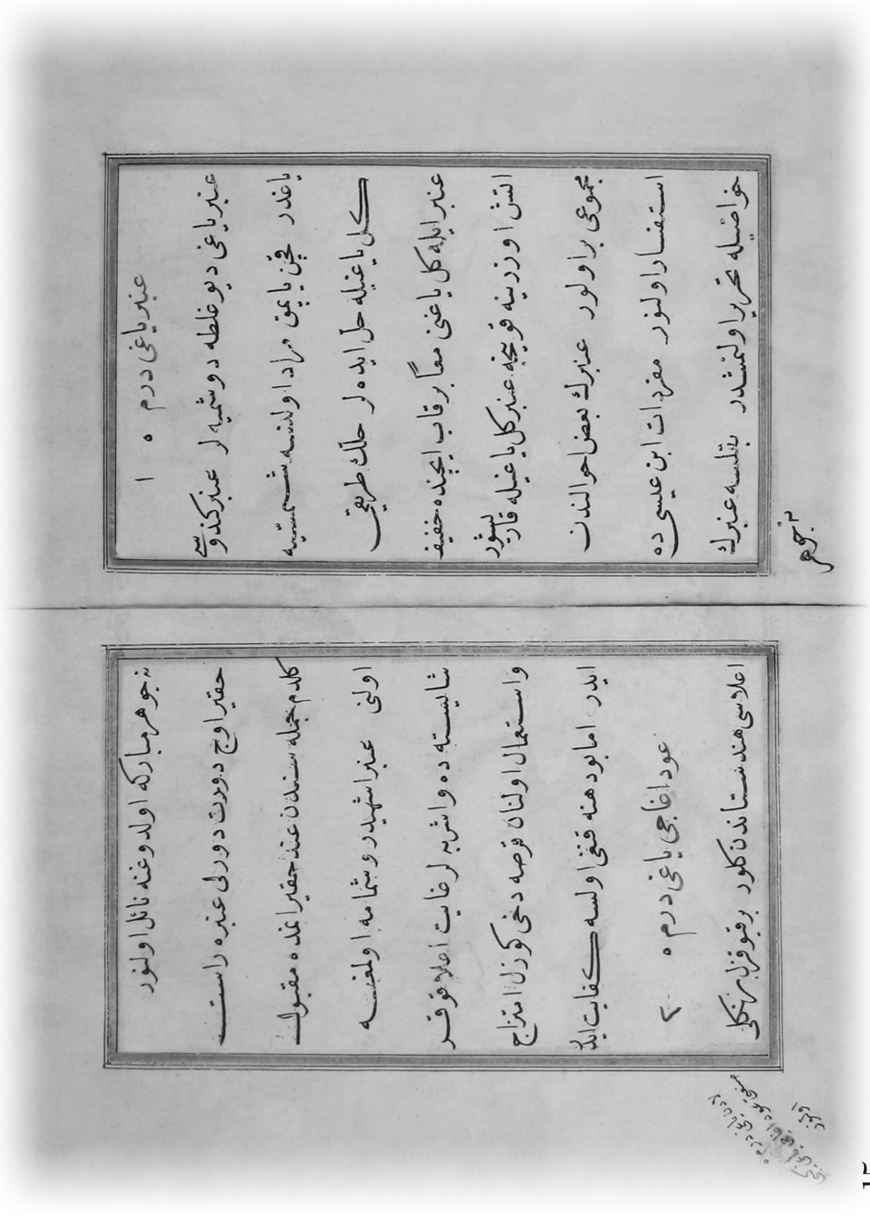
13b

افاده وبعض اتلرده اولان پاره وبره یه
دخی قوللاندقلرینی عیان وبیان ایلدیلر
بویله اولنجه منفعتی بودرجه لرده مشاهده
اولنان ادهان شریفك نسیانده اولمسی
لایق کورلمیوب خیر الناس من ینفع الناس
تحتنده داخل اولمق قصدیله کمال اشتیاق
اوزره بو امرك حصولنه کوشش اهتمام اولنه
رق علی قدر المقدور اجرایه مباشرت
اولندی بیت عربی وفارسی غلة جات
برجل

برجل من جراد نو سلیمانی کن ای عالی نژاد
اکر وقت اولوب نظر اکسیر شاه ولی النعماء
عالم اولان پادشاه روی زمینه اصابت
ایدرسه زخر اخرتم اوله حتی بدیهی الانتاج
بومقدمات دن عرض بودهن شریفکه بیز
الناس ضایع اولمش برمعارفدن
اولوب حیات ثانی بولمسی نیازجاکرانه در
بعده اشبو ترکیب شریفك اولاد هنرلرینی
وتفصیل یاپلمسی بر بر تحریر وتقدیر ایده لم

14a

14b

عنبر یاغی درم ٥ ١

عنبر یاغی دیو غلطه دوشمیه لر عنبر کندوسی
یاغدر قچن یاپمق مراد اولنسه شمسیه
کل یاغیله حل ایده لر حلك طریقی
عنبر ایله کل یاغی معاً برقاب ایچنده خفیف
اتش اوزرینه قویجه عنبر کل یاغیله قاریشور
مجموعی بر اولور عنبرك بعض احوالندن
استفسار اولنور مفردات ابن عیسی ده
خواصیله تحریر اولنمشدر بتلسه عنبرك

جوهر

جوهر مبارکه اولدوغنه نائل اولنور
حقیر اوج دورت دورلی عنبره راست
کلدم جمله سندن عند حقیرانمده مقبول
اولنی عنبر اشهیدر وشمامه اولمغه
شایسته ده واشربه لر غایت اعلا وقر
واستعمال اولنان قرصه دخی کوزل امتزاج
ایدر امابو دهنه قنغی اولسه کفایت ایدر

عود اغاجی یاغی درم ٥ ٢

اعلاسی هندستاندن کلور برقیو قزل رنکلی

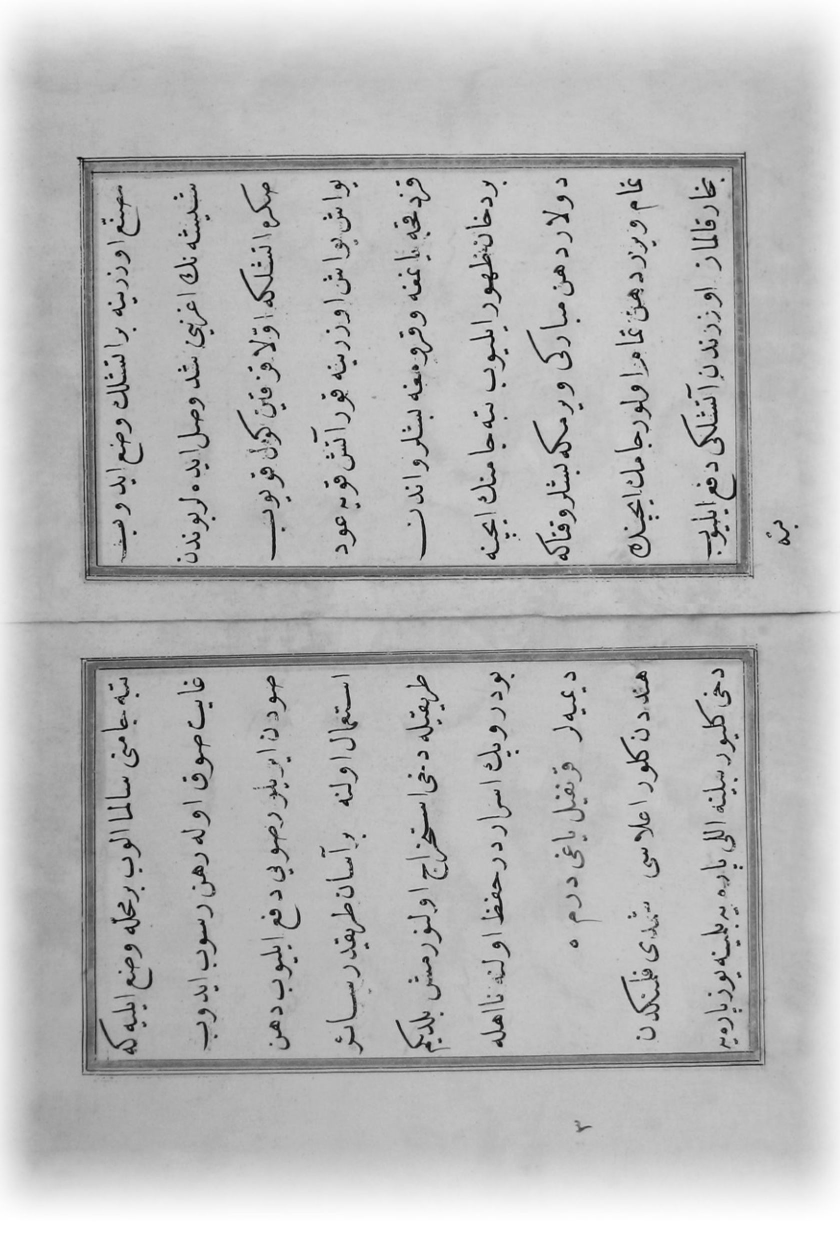
15a

15b

بردهن شربتدر بر محلنه سوردمك ايله يكرمی
دورت ساعت قوقوسی كتمز برقطره سنی
آتشه طاملده سين اگر عود ماوردی كبی
قوقرسه خالصدر والا فاسددر بعضا
كلميوب بولنمازسه يامق مقتضی اولور
صنعتی عود ماوردينك نوعی اولور كه
آكا بورالرده بغدادی اطلاق بهاسی دوندن
معتبر دكلدر ولكن ايچروسی چورك اولمن
چورك اولورسه ده اسان تفريق اولنور
بوز
بوزدرهمنی الوب برقبا كاغد ايچنه قويوب
براغاج طوقماق ايله ايوجه ازه لر اون
درم قدر اوزرينه ماء ورد القا ايده لر
بوندن صكره برتبه جامی تدارك ايدوب
ايچنه يكرمی بش درم ماء كل قويه لر بعده
تبه جامنی برسيپه قويوب اوزرينه
صندالدن برسوزكی ياپوب اول ازيلان
عودی آنك اوزرينه ياية لر بعده عودك
اوزرينی شمامه تلی چكوب بعده تنكدن

16a

16b

مصنع اوزرینه بر آتشلك وضع ایدوب
شیشه نك اغزینی شد وصل ایده لر بوندن
صکره آتشلکه اولا قزقین کول قویوب
یواش یواش اوزرینه قور آتش قویه عود
قزدقجه یاغنه وقرومغه بشلر واندن
بر دخان ظهور ایلیوب بته جامنك ایچنه
دولار دهن مبارکی ویرمکه بشلر وقاکه
تمام ویرر دهن تمام اولور جامك ایچنده
بخار قالماز اوزرندن آتشلکی دفع ایلیوب
بته

بته جامنی سالما الوب بر محله وضع ایلیه که
غایت صوق اوله دهن رسوب ایدوب
صودن ایریلور صوینی دفع ایلیوب دهن
استعمال اولنه بر آسان طریقدر سائر
طریقیله دخی استخراج اولنورمش بلدیکم
بودر وبیك اسرار در حفظ اولنه نا اهله
دیمیه لر قرنفیل یاغی درم ٥
هنددن کلور اعلاسی شمدی فلمنکدن
دخی کلیور سلینه اللی پاره یه بلمینه یوز پاره یه
٣

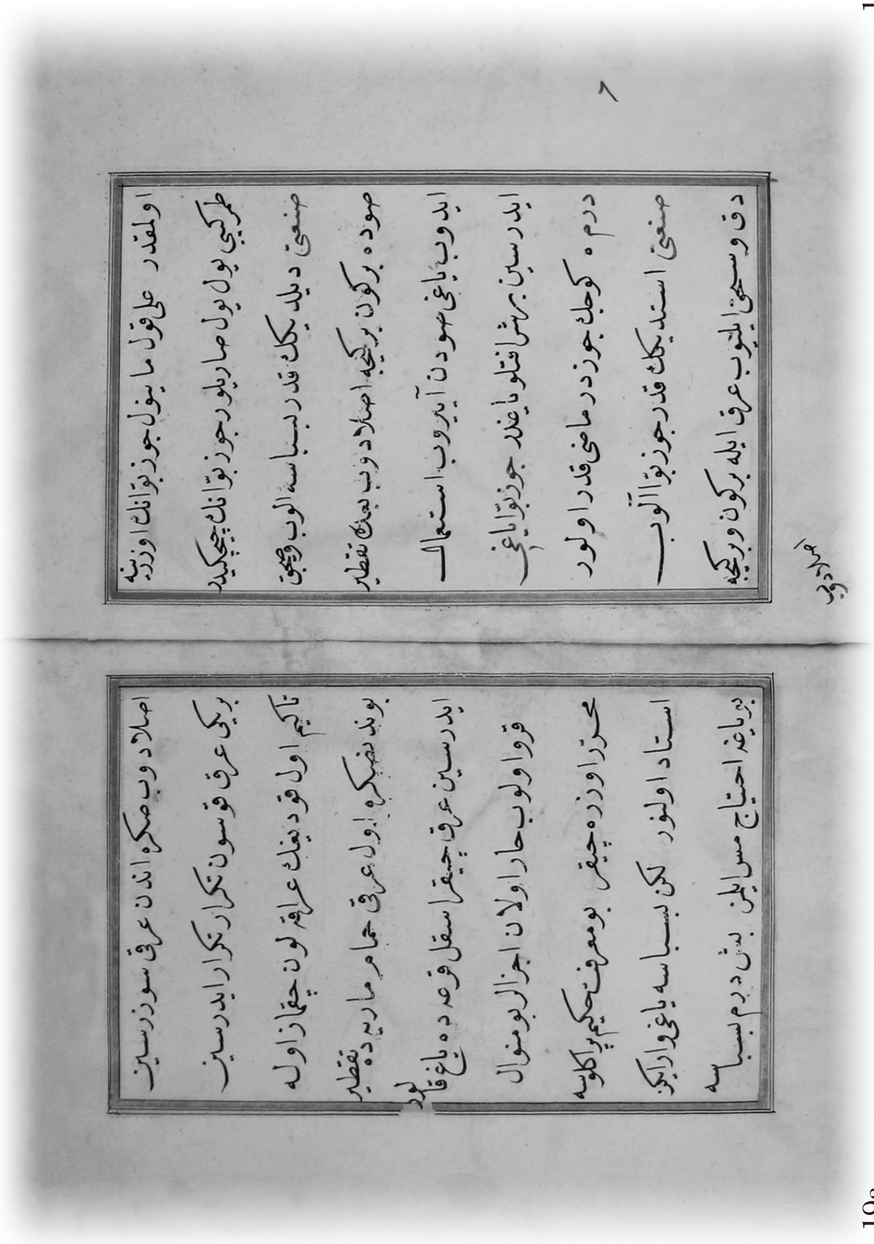
17a

17b

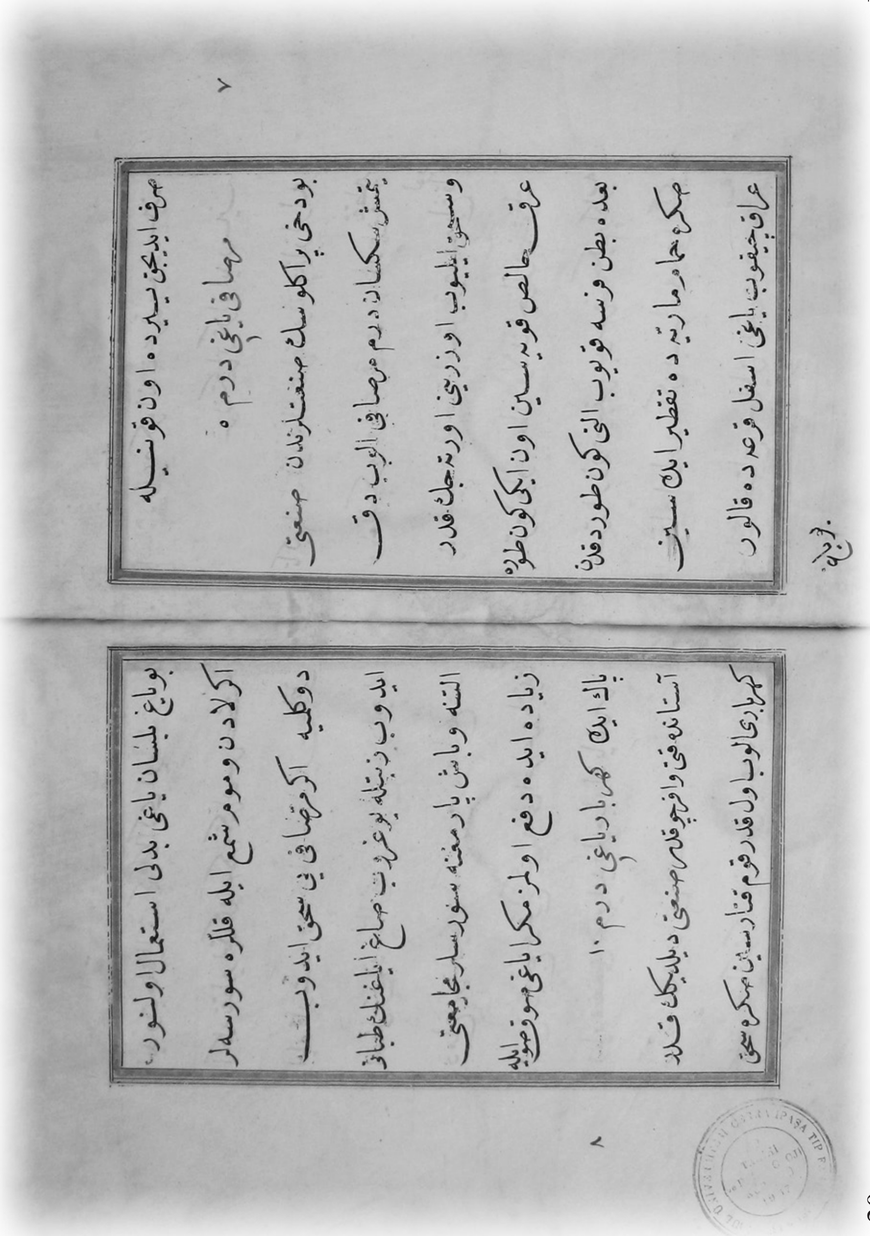

18a

18b

19a

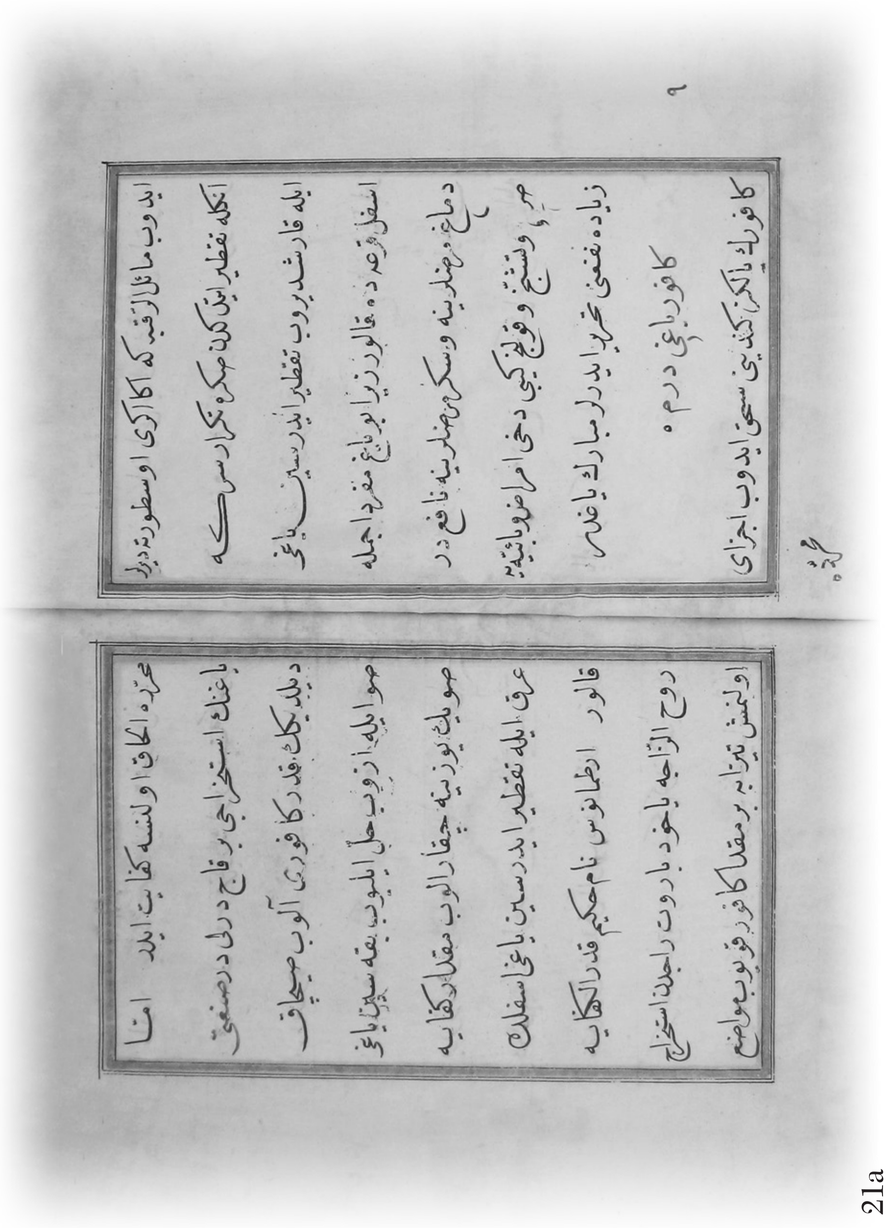

صرف ایدیجك بیرده اون قونیله
مرصافی باغی دردم ٥
٧
بودخی پراکلوسك صنعتلرندن صنعتی
یتمش سکسان دردم مرصافی الوب دق
وسحق ایلیوب اوزرینی اورتجك قدر
عرق خالص قویەسین اون ایکی کون طوره
بعده بطن فرسه قویوب التی کون طوردقدن
صکره حمام مارینده تقطیر ایدەسین
عراق چیقوب باغی اسفل قرعەده قالور
بوباغ
بوباغ بلسان باغی بدلی استعمال اولنور
اگر لادن و موم شمع ایله قللره سورسەلر
دوکلیه اکر مرصافی بی سحق ایدوب
ایدوب زنبقله یوغروب صاغ ایاغنك طبانی
التنه وباش یارەسنه سورسەلر مجامعتی
زیاده ایده دفع اولمز مکرا باغی صوق صو ایله
پاك ایده کهربا باغی دردم ١٠
٨
آستانه‌ده قتی وافرچوقدر صنعتی دیلدیکك قدر
کهربایی الوب اول قدر قوم قنارسین صکره سحق

19b

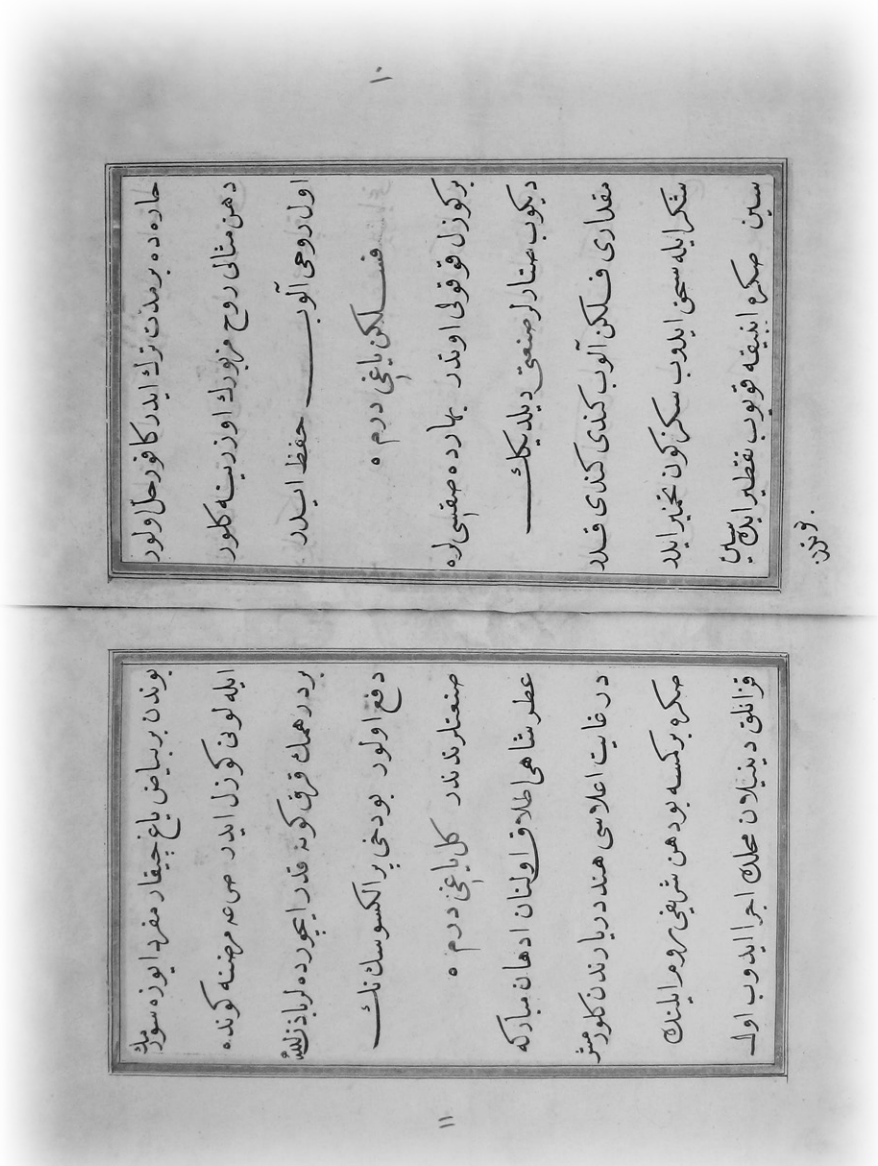
20a

20b

ایدوب مائل الرّقبه که اکاکری اوسطورته دیرلر
انکله تقطیر ایتدکدن صکره تکرار سرکه
ایله قارشدیروب تقطیر ایدرسین یاغی
اسفل قرعه ده قالور زیرا بو یاغ مفردا جمله
دماغ مرضلرینه و سکر مرضلرینه نافع در
صرع و تشنج و قولنج کیبی دخی امراض وبائیه یه
زیاده نفعنی تحریر ایدرلر مبارک یاغدر
کافور یاغی درمه
کافورک یالکز کندینی سحق ایدوب اجزای
۹
محرّره
محرّره الحاق اولنسه کفایت ایدر اما
یاغنک استخراجی بر قاج درلی در صنعتی
دیلدیکک قدر کافوری آلوب صیجاق
صو ایله ازوب حل ایلیوب بقه سین یاغی
صویک یوزینه چقار الوب مقدار کفایه
عرق ایله تقطیر ایدرسین یاغی اسفلده
قالور ارطمانوس نام حکیم قدر الکفایه
روح الزاجه یاخود باروت راجدن استخراج
اولنمش تیزابه بر مقدار کافور قویوب مواضع

21a

21b

حاره ده برمدت ترك ايدركافورحل اولور
دهن مثالى روح مزبورك اوزرينه كلور
اول روحى آلوب ــــ حفظ ايدر
فسلكن ياغى درم ٥
بركوزل قوقولى اودر بهارده صقسى لره
ديكوب صتارلر صنعتى ديلديكك ـــــ
مقدارى فلكن آلوب كندى كندى قدر
شكرايله سحق ايدوب سكزكون تخمير ايدر
سين صكره انبيقه قويوب تقطير ايدن سين
تونزن

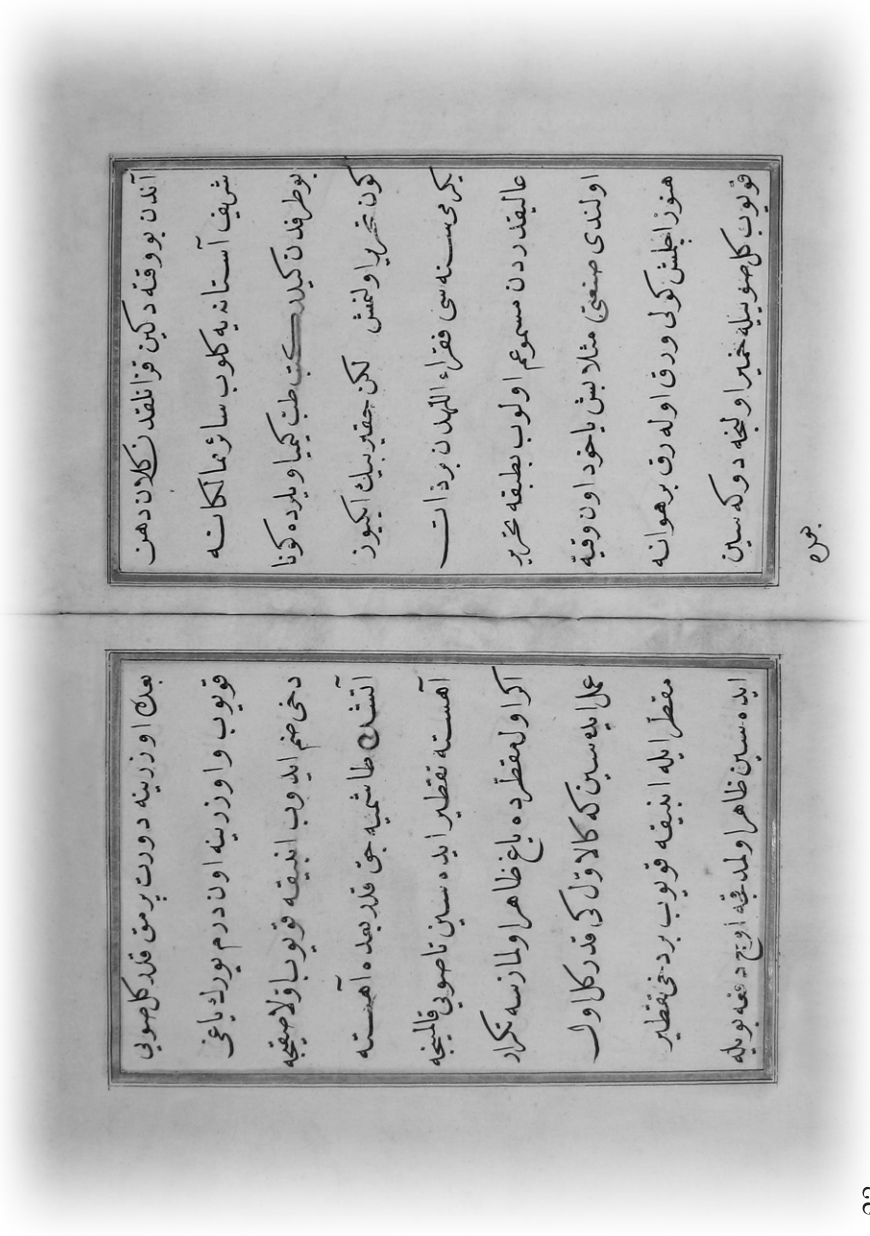
١٠

بوندن بربياض ياغ چيقار مفرد ايوزه سورمك
ايله لونى كوزل ايدر صرع مرضنه كونده
بردرهمك قرق كونه قدر ايچوردهلر باذن الله
دفع اولور بودخى برالكسوسك نك
صنعتلرندندر كل ياغى درم ٥
عطرشاهى اطلاق اولنان ادهان مباركه
درغايت اعلاسى هند ديارندن كلورمش
صكره بركسه بودهن شريفى روم ايلنده
قزانلق دينيلان محلده اجرا ايدوب اول

١١

22a

22b

آلدن بو وقته دکین قزانلقدن کلان دهن
شریف آستانه یه کلوب سائر نمالکانه
بوطرفدن کیدر کتب طب کیمیا و یلرده کونا
کون تحریر اولنمش لکن حقیربیلك اکیوز
یکرمی سنه سی فقراء اللهدن برذات
عالیقدردن مسموعم اولوب بطبقه تحریر
اولندی صنعتی مثلا بش یاخود اون وقیه
هنوز اچلمش کولی ورق اوله رق برهوانه
قویوب کلصویله خمیر اولنجه دوکه سین
بعده

بعده اوزرینه دورت پرمق قدر کلصویی
قویوب واوزرینه اون درم بورك یاغی
دخی ضم ایدوب انبیقه قویوب واولاصیغجه
آتشده طاشمیه جق قدر بعده آهسته
آهسته تقطیر ایده سین تاصویی قالمینجه
اکر اولمقطرده یاغ ظاهر اولمازسه تکرار
عمل ایده سین که کالاول کی قدر کل اول
مقطر ایله انبیقه قویوب بردخی تقطیر
ایده سین ظاهر اولمدیغجه اوچ دفعه بویله

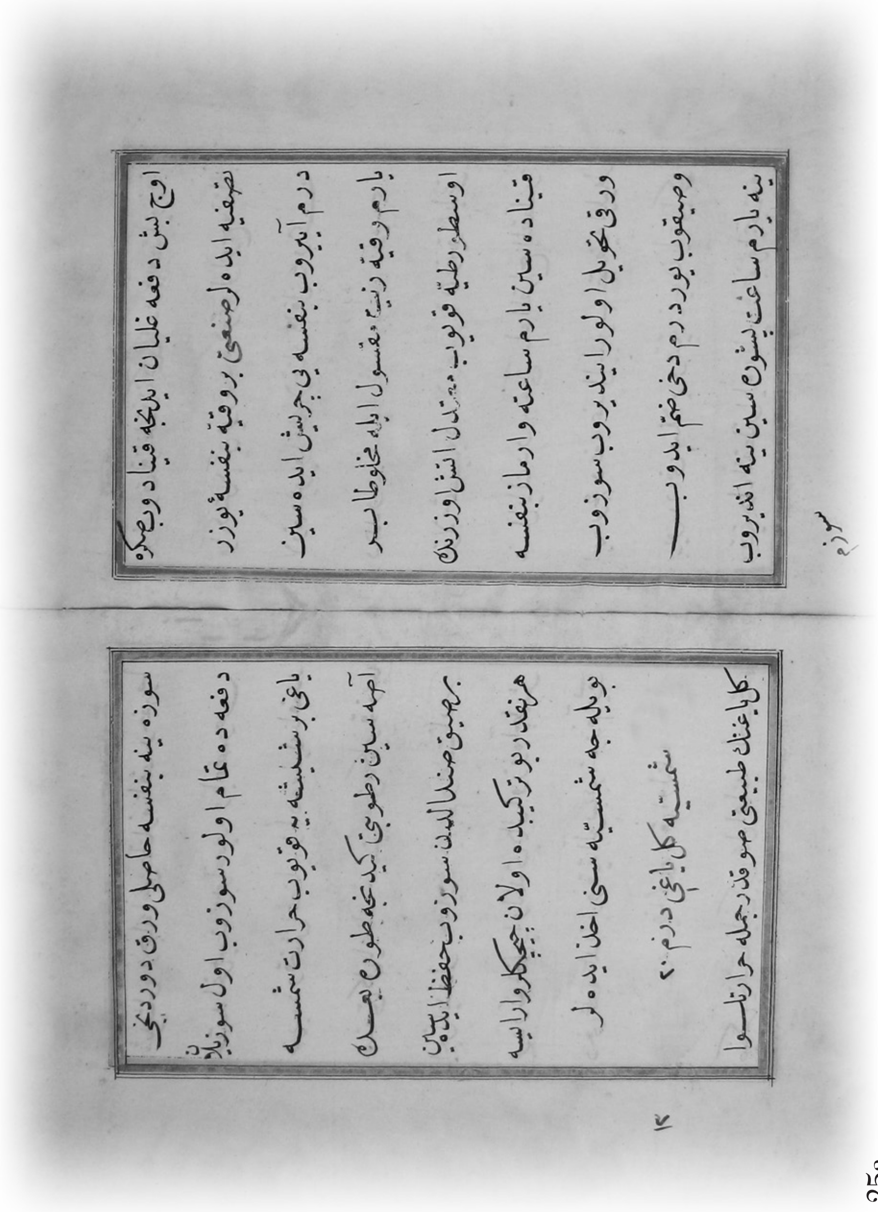
23a

23b

24a

24b

اوج بش دفعه غلیان ایدنجه قیناد وب صکره
تصفیه ایده لر صنعتی بر وقیه بنفسه یوزر
درم آییروب بنفسه یی جریش ایده سین
یارم وقیه زنبق مغسول ایله مخلوط ایدر
اوسط و رطیه قویوب معتدل آتشل اوزرنده
قیناده سین یارم ساعته وار ماز بنفسه
ورقی تحویل اولور ایندیروب سوزوب
وصیقوب یورد. رم دخی ضم ایدوب
ینه یارم ساعت پشوره سین ینه اندیروب
سوزم

سوزه ینه بنفسه حاصلی ورق دوردنجی
دفعه ده تمام اولور سوزوب اول سوزیلان
یاغی بر شیشه یه قویوب حرارت شمسه
آصه سین رطوبتی کیدنجه طوره بعده
بر صیق صندالدن سوزوب حفظ ایده سین
هر نقدر بو ترکیبده اولان چیچکلر وار ایسه
بویله جه شمسیّه سنی اخذ ایده لر
۱۴ شمسیّه گل یاغی درم ۲۰
گل یاغنك طبیعتی صوقدر جمله حرارتلوا

25a

25b

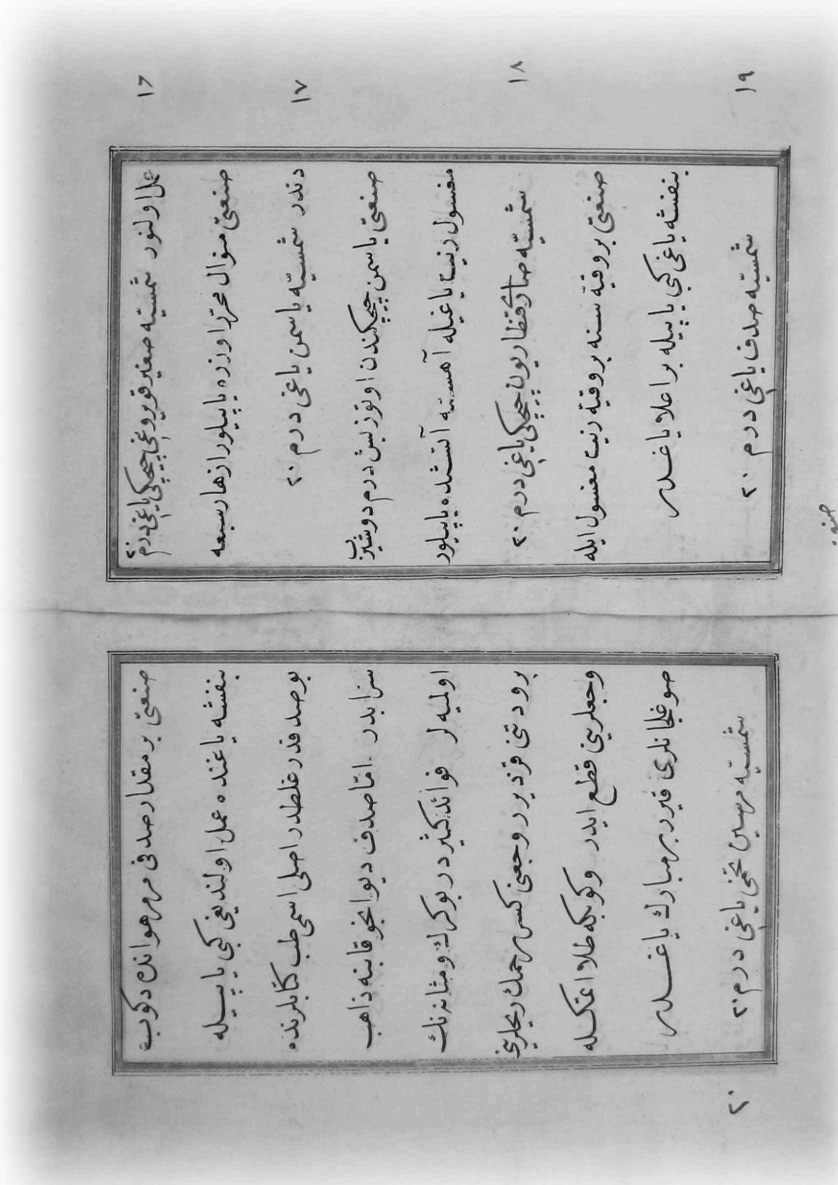

شيشلره وجمله اسى علتلره نافعدر خصوصا
مقعد اغريسنه وبواصيره وباخصوص
ضرب دوقنمش اعضايه زياده سيله نافعدر
صنعتى كل ياغنك شمسيه سنى حكما برقچ نوعيله
اجرا ايدرلر حقيرين تحصيلم ومختارم
بودركه تحرير اولندى كمال اوزره آچلمش
دخى غنچه كلدن بروقية آلوب يوزدرم آيروغ
بشقه بشقه فى الجمله دق اولندقدن
صكره بنفشه ياغى كبى عمل اولنه اكر
تكرار

تكرار ايدوب بروقية كل دخى اضافه ايدن
بيلورسن يك اعلا وقوتلو اولور منفردا
تحرير اولنان علتلرده خيرى زياده اولور
١٤ شمسيه اق زنبق ياغى ٢٠
صنعتى بنفشه وكل ياغى كبى يا بيلور فاما
زنبقك صارى فلسلرين قوميه لر ياكز بياض
١٥ يپراغى اوله شمسيه ايله كومجى چيچكى ياغى درم
صنعتى اوتوز التى درهمنه يوز اللى درهم
مغسول زيتون ياغيله ما سبقده كى كبى

26a

26b

27a

27b

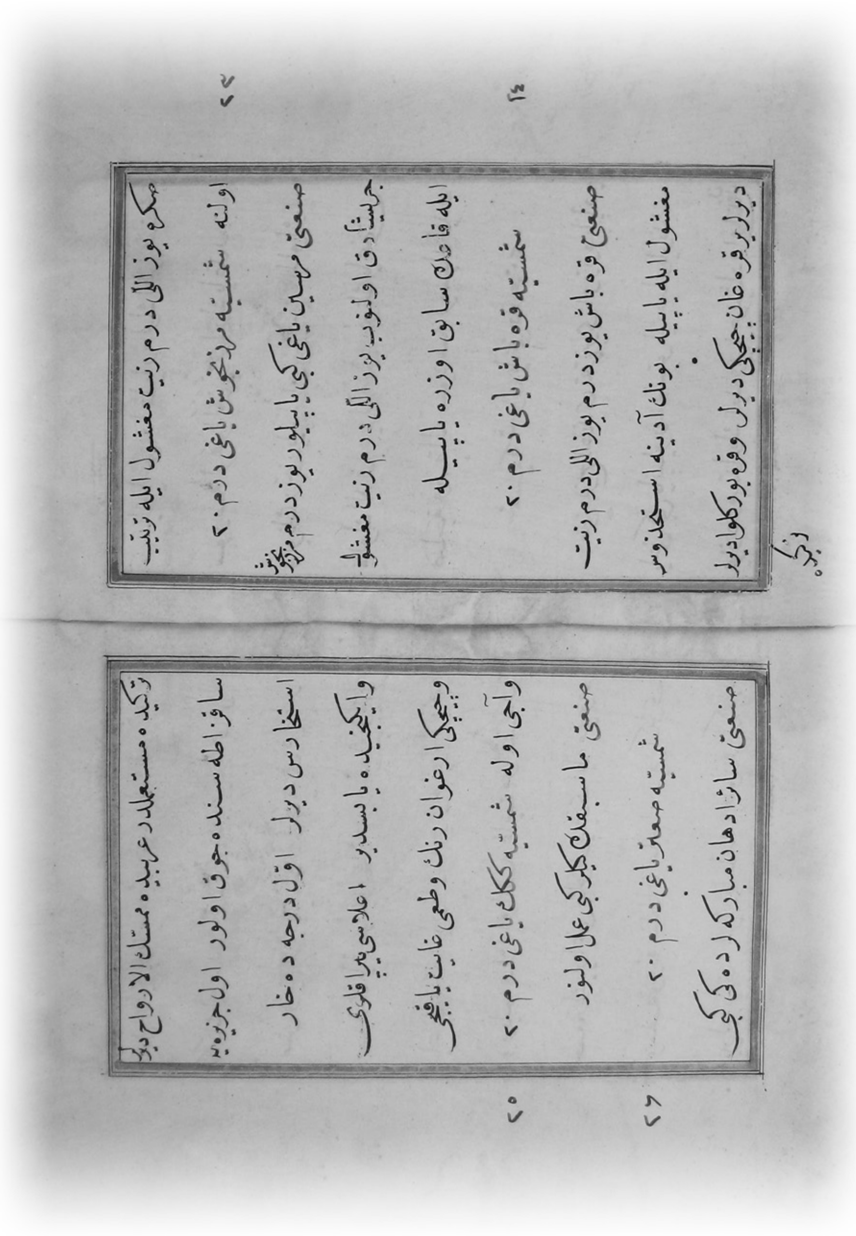

صنعتی یوزدرم حب المرسین یوز اللی درم
زیت معسول شیشه ایچنده منوال محرر
اوزره یاپیلور شمسیه مرسین یپراغی درم ۲۰ ۲۱
صنعتی مرسین یپراغی عصارسی یوزدرم زیت
معسول یوز اللی درم منوال محرر کبی یاپیلور
یاخود تخم یاخود یپراق عصاره سی
یوزدرم جمع اولنوب اوجیوز درم زیتله
یاپیله معدیه طلاء اولنسه قوت ویرر
وقلبه طلا ایتسه لر قوت ویرر کل یاغیله
مرسین

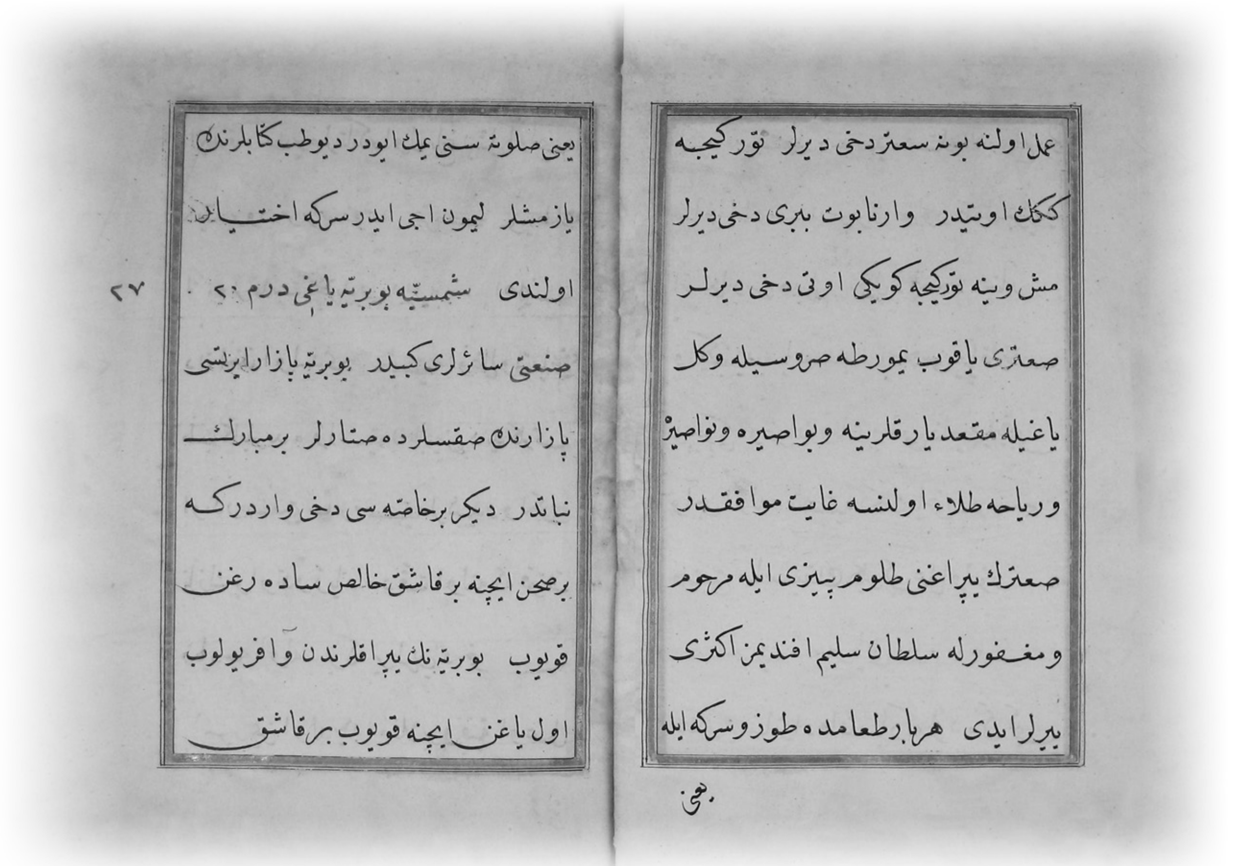
مرسین یاغی دائما یاره لرك اطرافنه
سورسه لر هوا المن برمبارك یاغدر
وبونك ربّی یاپرلر ادینه دواء الملوك
ملوك الدوا دیرلرمش بونك یاغی
صاچه وصقاله سورسه لر سیاه ایدر
۲۲ شمسیه شبوی یاغی درم ۲۰
صنعتی نوح افندی تقریری اوزره یاپادیه
یاغی کبی یاپیلور شبّوبك صاریلرندن
یوزدرم تدارك ایدوب جرشیاد اولندقدن

28a

28b

29a

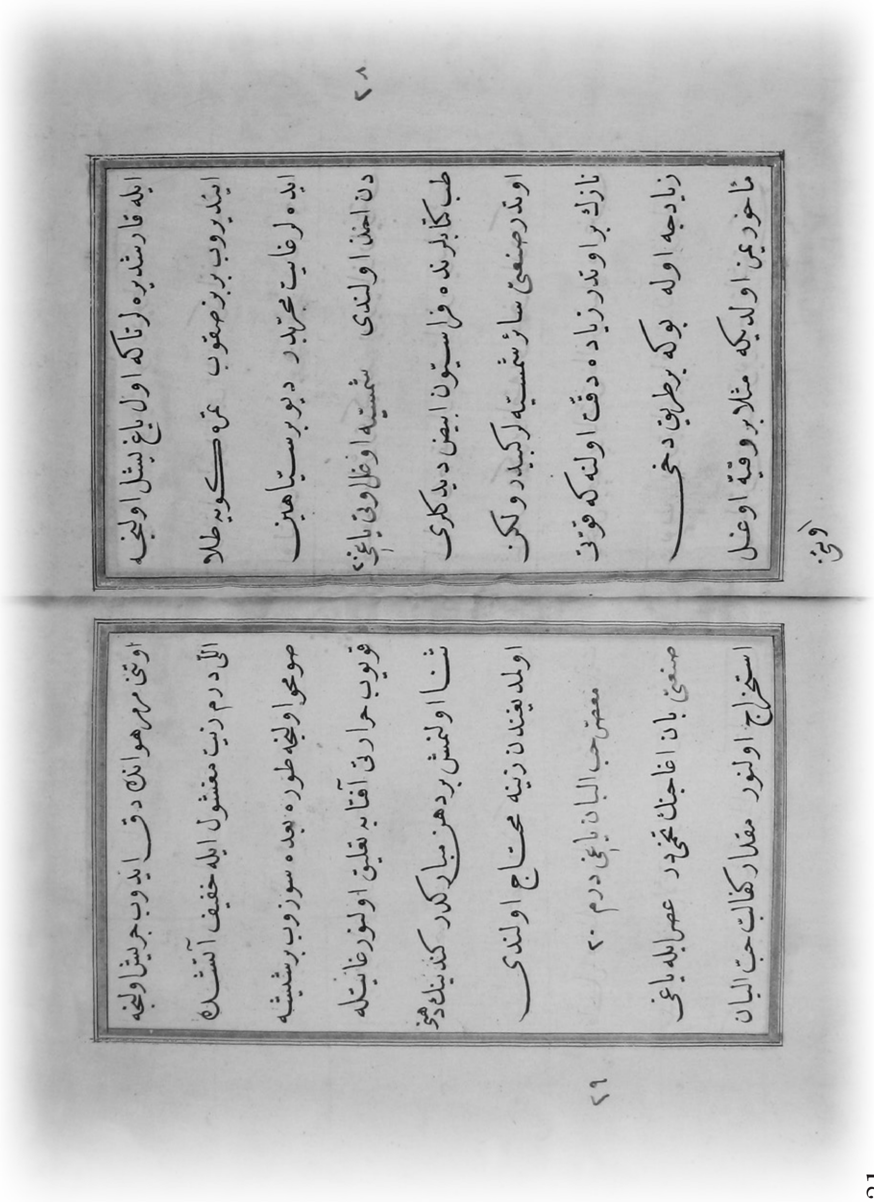

29b

عمل اولنه بونه سعتر دخی دیرلر توركیجه
ككك اوتیدر وارنابوت ببری دخی دیرلر
مش وینه توركیجه كوبكی اوتی دخی دیرلر
صعتری یاقوب یمورطه صروسیله وكل
یاغیله مقعد یارقلرینه وبواصیره ونواصیره
ورباحه طلاء اولنسه غایت موافقدر
صعترك یپراغنی طلوم پینری ایله مرحوم
ومغفورله سلطان سلیم افندیمز اكثری
ییرلر ایدی هربار طعامده طوز وسركه ایله
یعنی

30a

یعنی صلوته سنی عمك ایودر دیو طب كتابلرنده
یازمشلر لیمون اچی ایدر سركه اختیار
اولندی شمسیه بوبریه یاغی دردم ۲۰ ۲۷
صنعتی سائرلری كبیدر بوبریه بازار ایرشی
بازارنده صقسلرده صتارلر برمبارك
نباتدر دیكر برخاصه سی دخی واردركه
برصحن ایچنه برقاشق خالص ساده رغن
قویوب بوبریه نك یپراقلرندن وافر بولوب
اول یاغن ایچنه قویوب برقاشق

20b

۲۸

ایله قارشدیره لرتا که اول یاغ بشل اولنجه
ایندیروب بر بزصقوب ثمره کوبه طلا
ایده لر غایت مجربدر دیو برستیاهین
دن اخذ اولندی شمسیه اوغلاونی یاغی
طب کتابلرنده فراسیون ابیض دیدکلری
اوتدر صنعتی سائر شمسیه لرکبیدر ولکن
نازك براوتدر زیاده دقت اولنه که قوتی
زیادجه اوله بوکه برطریق دخی
مأخوذیمز اولدیکه مثلا بروقیة اوغل
اوتی

31a

۲۹

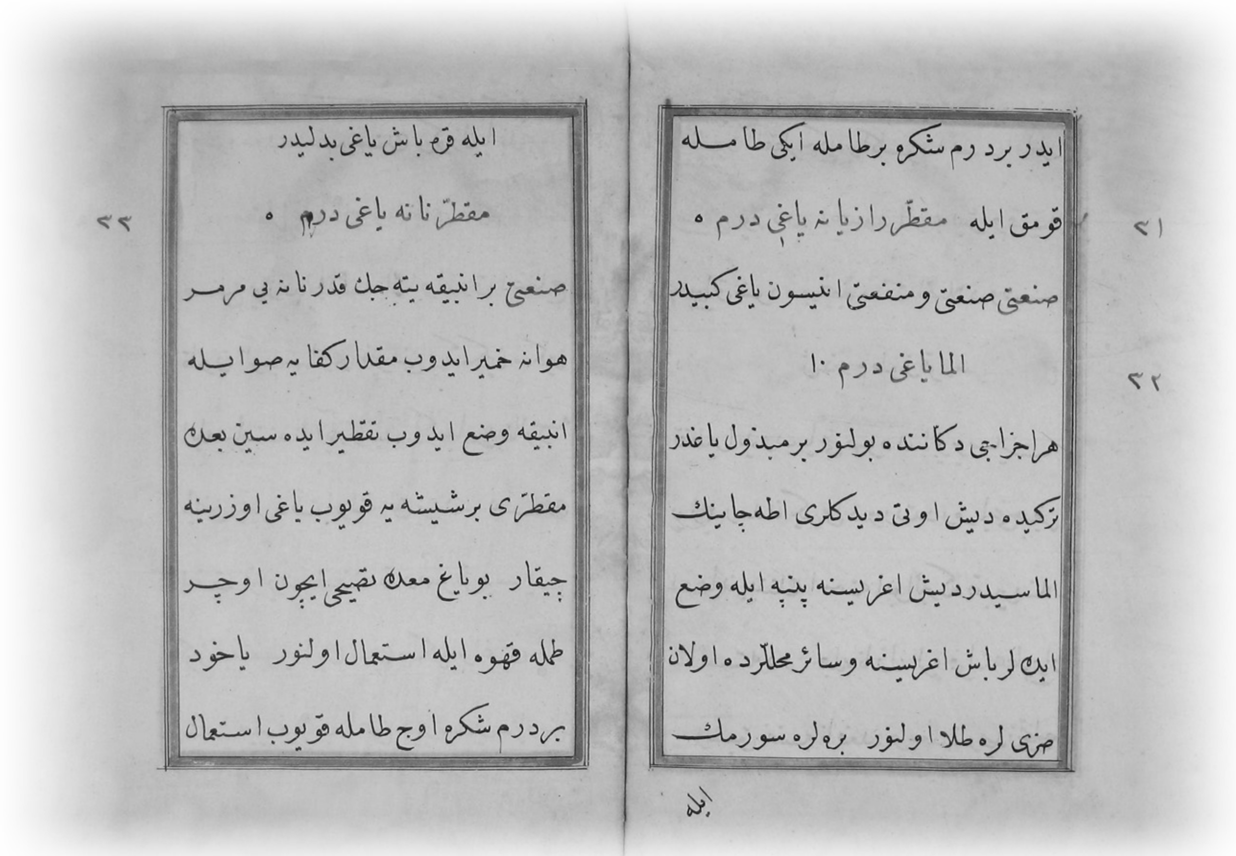
اوتنی مرمر هاونده دق ایدوب جریش اولنجه
اللی درم زیت مغسول ایله خفیف آتشده
صومحو اولنجه طوره بعده سوزوب برشیشه
قویوب حرارت آفتابه تعلیق اولنور غایتله
ثنا اولنمش بردهن مبارکدر کندینک دهنی
اولمدیغندن زینه محتاج اولندی
معصر حب البان یاغی درم ۲۰
صنعتی بان اغاجنک تخمیدر عصرایله یاغی
استخراج اولنور مقدار کفالت حب البان

31b

32a

32b

ایدر برد درم شکره برطامله ایکی طامله
٢١ قومق ایله   مقطّر رازیانه یاغی درم ٥
صنعی صنعی ومنفعتی انیسون یاغی کبیدر
٢٢ الما یاغی درم ١٠
هر اجزاجی دکاننده بولنور برمبذول یاغدر
ترکیده دیش اوتی دیدکلری اطه چاینک
الماسیدر دیش اغریسنه پنبه ایله وضع
ایدنلر باش اغریسنه وسائر محللرده اولان
صزی لره طلا اولنور برده لره سورمك
ایله

ایله قرم باش یاغی بدلیدر
٢٣ مقطّر نانه یاغی درم ٥
صنعی برانبیقه یته جك قدر نانه یی مرمر
هوانه خمیر ایدوب مقدار کفایه صو ایله
انبیقه وضع ایدوب تقطیر ایده سین بعده
مقطّری برشیشه یه قویوب یاغی اوزرینه
چیقار بو یاغ معده تصیحی ایچون اوچر
طمله قهوه ایله استعمال اولنور یاخود
بر درم شکره اوچ طامله قویوب استعمال

33a

33b

34a

34b

اکر بیاض اقوابده لکه اولسه طورنج صوبی
چقادر وطورنج برآغی عضو نتلی زمانده
قورتشه لرمناسبدر قورغنك اکشیسی عطشی
کسر ... قوبوب قوتك ابطال ایدر
وطعام اشتهاسین کوتورر اسهالی قطع ایدر
قی طورر دماغ وعقله وحفظه قوت ویرر
قورغنك باغی اوجاع مفاصله خصوصا
صوقدن اوله مفیددر چچکی صوبی
معده یی ویورکی واسع ایدر چچکنك باغی

اسندر

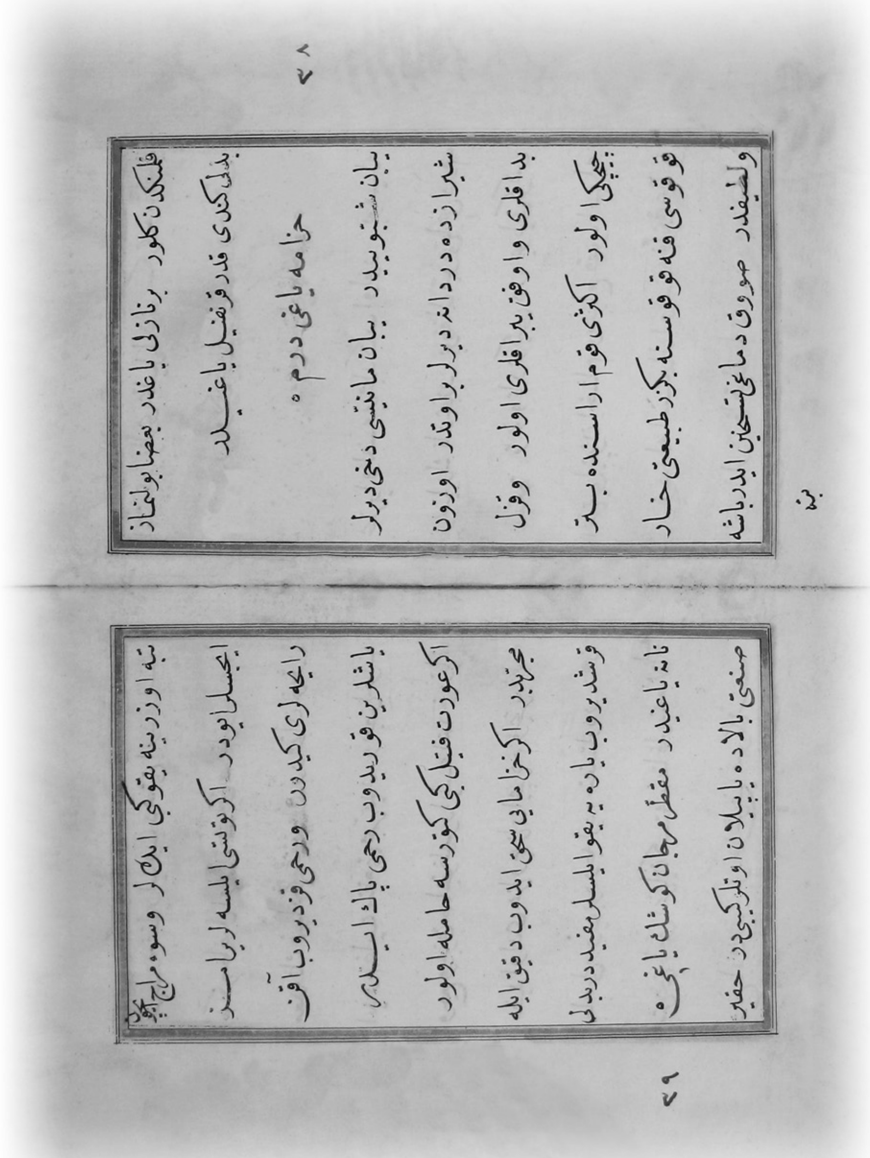
٤٦

اسندر بللری تحلیل ایدر سکری ومفاصلی
قوی ایدر ولکن بونلر اغلبی وحناق
اولنه طورنج بدرمیه لر حاصل جمیع خواصی
مجرب اولنسه برمجلد کتاب اولور بوبله
برمبارك نارنجدر بونك قبوغی باغی دردم ٥
صنعتی اترنج ونارنج کبیدر بوباغی کوکس
اغریسی چون احتشام وصباح قهوه ایله
اوجرد مله استعمال اولنسه فائده عظیم
یازمشلر قاقوله باغی دردم ٥

٤٧

35a

35b

قلمنكدن كلور   برنازلى ياغدر بعضا بولنماز
بدلى كندى قدر قرنفيل ياغيدر
حزامه ياغى دردم ه
بيان شبوبيدر   بيان مانيسى دخى ديرلر
شيرازده دردانه ديرلر براوتدر اوزون
بداقلرى واوفق يبراقلرى اولور   وقزل
چيچكى اولور   اكثرى قوم اراسنده بتر
قوقوسى قنه قوقوسنه بكزر طبيعتى حار
ولطيفدر   صووق دماغى تسخين ايدر باشه
بته

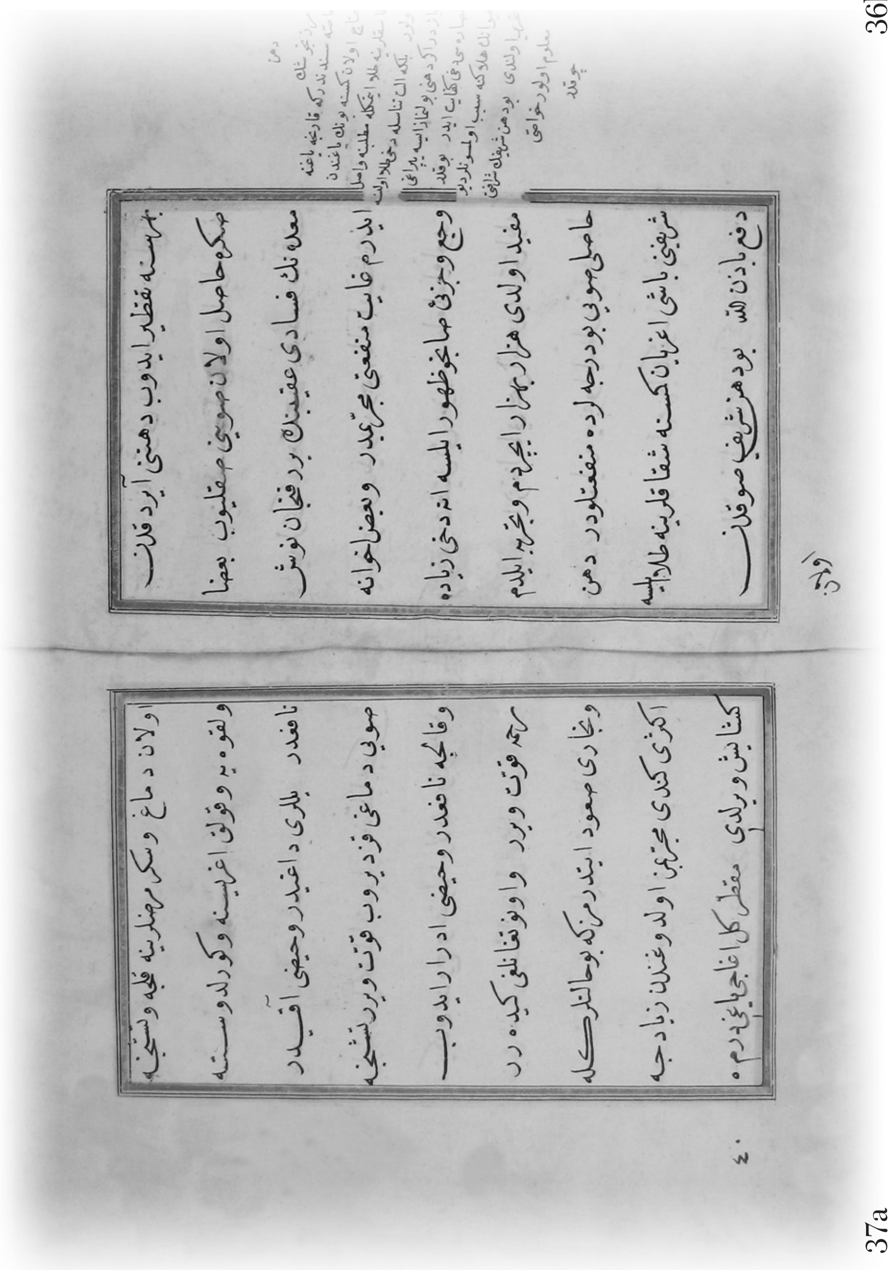
٢٨

تبه اوزرينه يقوكبى ايدرلر   وسوء مزاج
ايحسلر ايودر   اكر بوتسنى ايلسه لر بامنز
رائحه لرى كيدر   ورحمى قوزدروب آقن
ياشلرين قوريدوب رحمى پاك ايدر
اكر عورت فتيل كبى كوترسه حامله اولور
مجربدر   اكر خزاماى سحق ايدوب دقيق ايله
قرشدروب يارهيه يقوا ايلسلر مفيد دربدلى
نانه ياغيدر   مقطر مرجان كوشك ياغى ه
صنعتى بالاده يازيلان اوتلر كبيدر   حقير

٢٩

36a

36b

بهرسنه تقطیر ایدوب دهننی آیرد قدن
صکره حاصل اولان صوینی صقلیوب بعضا
معده نك فسادی عقیبنده بر فنجان نوش
ایدرم غایت منفعتی مجربدر و بعض اخوانه
وجع وجزئی صانجو ظهور ایلسه انه دخی زیاده
مفید اولدی هزار بهزار ایچردم و تجربه ایلدم
حاصلی صویی بو درجه لرده منفعتلودر دهن
شریفنی باشی اغریان کسنه شقاقلرینه طلا ایلسه
دفع باذن الله بو دهن شریف صوقدن
اولان

اولان دماغ و سکر مرضلرینه فلجه و تشنجه
ولقوه یه و قولق اغریسنه و کورلدوسنه
نافعدر بللری داغیدر و حیضی آقیدر
صویی دماغی قزدیروب قوت ویرر تشنجه
و فالجه نافعدر و حیضی ادرار ایدوب
رحمه قوت ویرر و اونوتغانلغی کیدررر
و بخاری صعود ایتدرمزکه بو حالتلرکله
اکثری کندی مجربمز اولدوغندن زیاده
کشنایش ویردی مقطر کل اغاجی یاغی درم
٤٠

37a

37b

هند دن کلور قوز بیجی برباغلدر بعضیلر
بونک بدلی مرسین باغیدر درلر اما تحقیق
ایده مدم حاوی که حصلبان باغی درم.
بوباغ زهرالحصلبان درلر حصلبا بیجیکی
دعکلدر عدوح ومعقول اولاندر والاوزندر
ضیق النفس وسعال وسل امثالی علل
صدریه اصحابنه وبربلور صنعتی النفس
دورت درم باجوز زیاده عسلبندی زایدن
معمول برطبخ یقوب اوزرینه بزدر ارن

خاصه شکلنده کاغددن برکلاه جیروب محکم
بغلیه لر لکن کلاه مزبورک دبستان منفذا
اوله جق قدر برقبه جک لازمدر بعده
طبخ ونک الته برساعت باجوز دخی زیاده جه
نارلینه ایده لر زهرالحصلبان کلاهده متصاعد
اولور الوب حفظ ایده لر دیکر براسلوبه
صنعتی اوزره استخراجنک طریقی دبلد بجک
قدر حصلبان الوب کندی برابری عرق ایله
سحق ایدوب مائل الرقه الله نقطیر ایدر سن

38a

38b

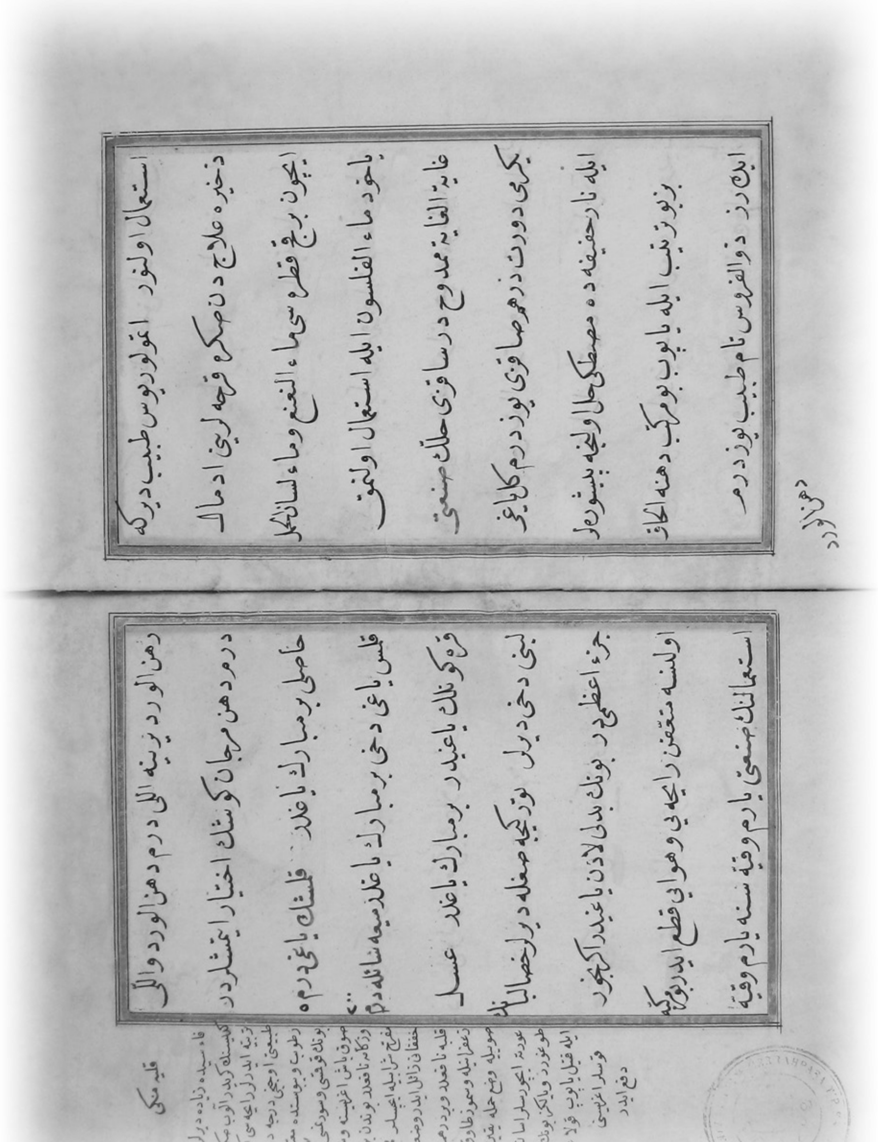

اولاهو بجهر بعده باغی جهر باقی اسفل
قرعده ده قالور کوزل قوقولو شیلرده استعمال
اولنور مفصل ساقز یاغی درم ٢٠
بوباغک طریقی اکی نوع ایله در برنوعی تقطیر
وبرنوعی تحلیل ایله در اکثری دخی تحریر ابله
تقطیرک صنعتی قدر الکفا بر مصطکی اخذ
اولنوب دق وسحق اولنه قدرن صکره برجقی
مثلی حصباء مکلس باخود رمل مغسول ومغسول
جیدا مزج اولنه قرعیه صکره بر معوجه یه وضع
اولنه

اولنه لکن معوجه نک نصفی خالی اولمق
لازمدر بعده حمام رملیه ده نار خفیفه
ایله تقطیر اولنه برماده مائیه ایله معا بر
دهن ابیض وبراق خروج ایدر ماده مائیه
دن تفریق وحفظ اولنه جمیع خموغنک ادهان
مقطره سی منوال محرر اوزره استخراج اولنور
اولنور مقدار استعمال دورت قطره دن
التی قطره یه وارنجه در علل معده یه و ذوب
وزحیره ودوسنطاری امثالنده داخلا جایز

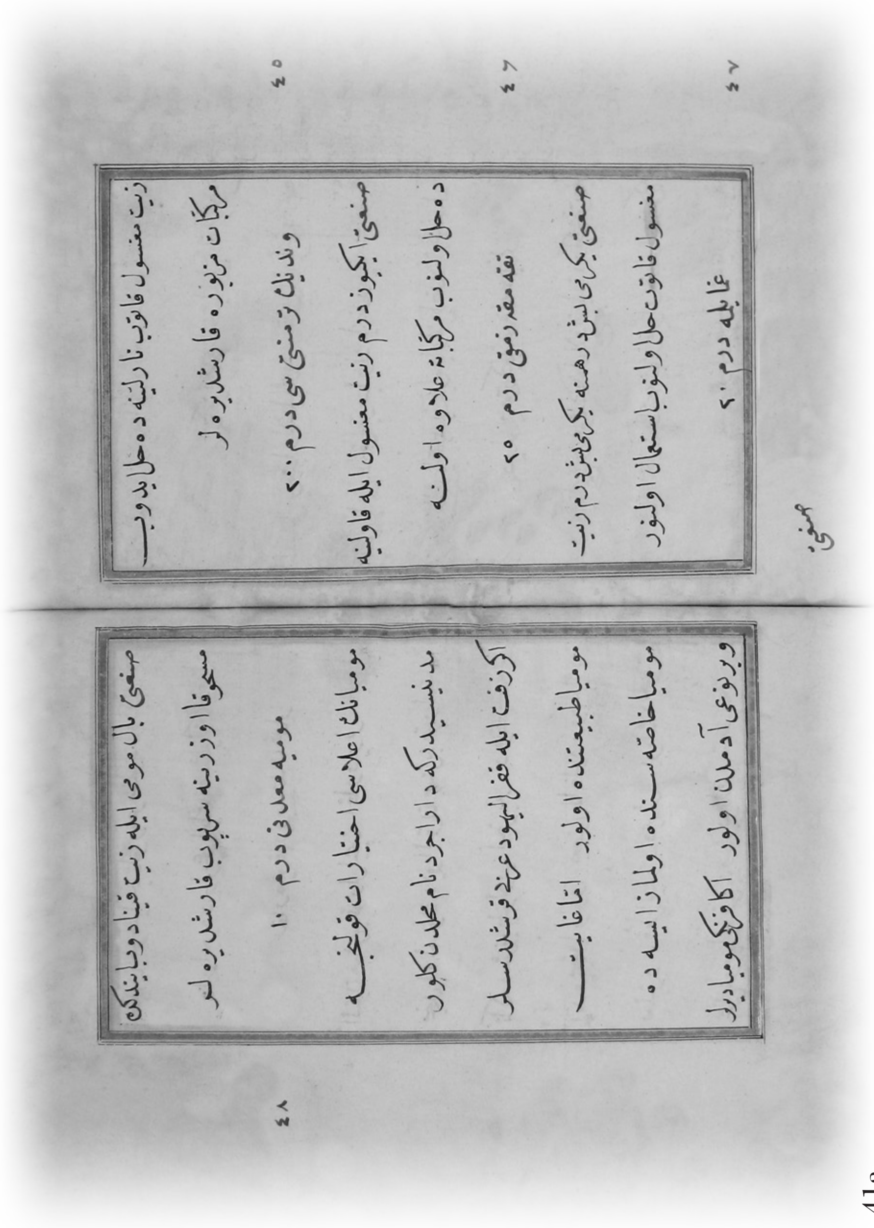
39a

39b

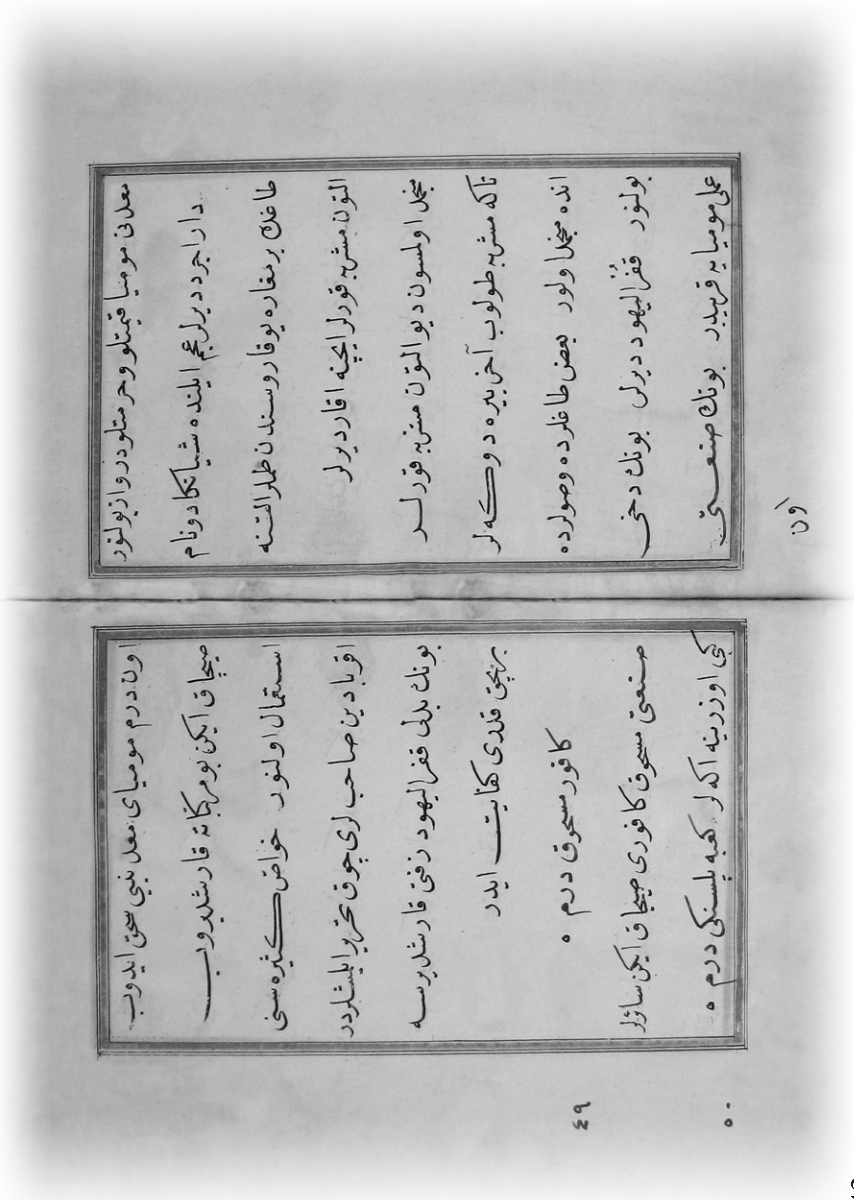
40a

40b

زیت مغسول قاووت نارلنیه ده حل ایدوب
مرکبات مزبوره قارشدیره لر
٤٥ وندیك ترمنتی سی درم ۲۰۰
صنعتی ایکیوز درم زیت مغسول ایله قاولنیه
ده حل ولنوب مرکباته علاوه اولنه
٤٦ تقه مقدرمقی درم ۲۵
صنعتی یکرمی بش درهمنه یکرمی بش درم زیت
مغسول قاووت حل ولنوب استعمال اولنور
٤٧ عمایله درم ۲۰
صنعتی

صنعتی بال مومی ایله زیت قینادوباینده کن
مسحوقا اوزرینه سرپوب قارشدیره لر
٤٨ مومیه معدنی درم ۱۰
مومیانك اعلاسی اختیارات قولنجه
مدنیسیدرکه داراجرد نام محلدن کلور
اکرزفت ایله قفرالیهود عرنی قوشلدسلر
مومیا طبیعتنده اولور اما غایت
مومیا خاصه سنده اولمازایسه ده
وبرنوعی آدملدن اولور اکا فرنکی مومیا دیرلر

41a

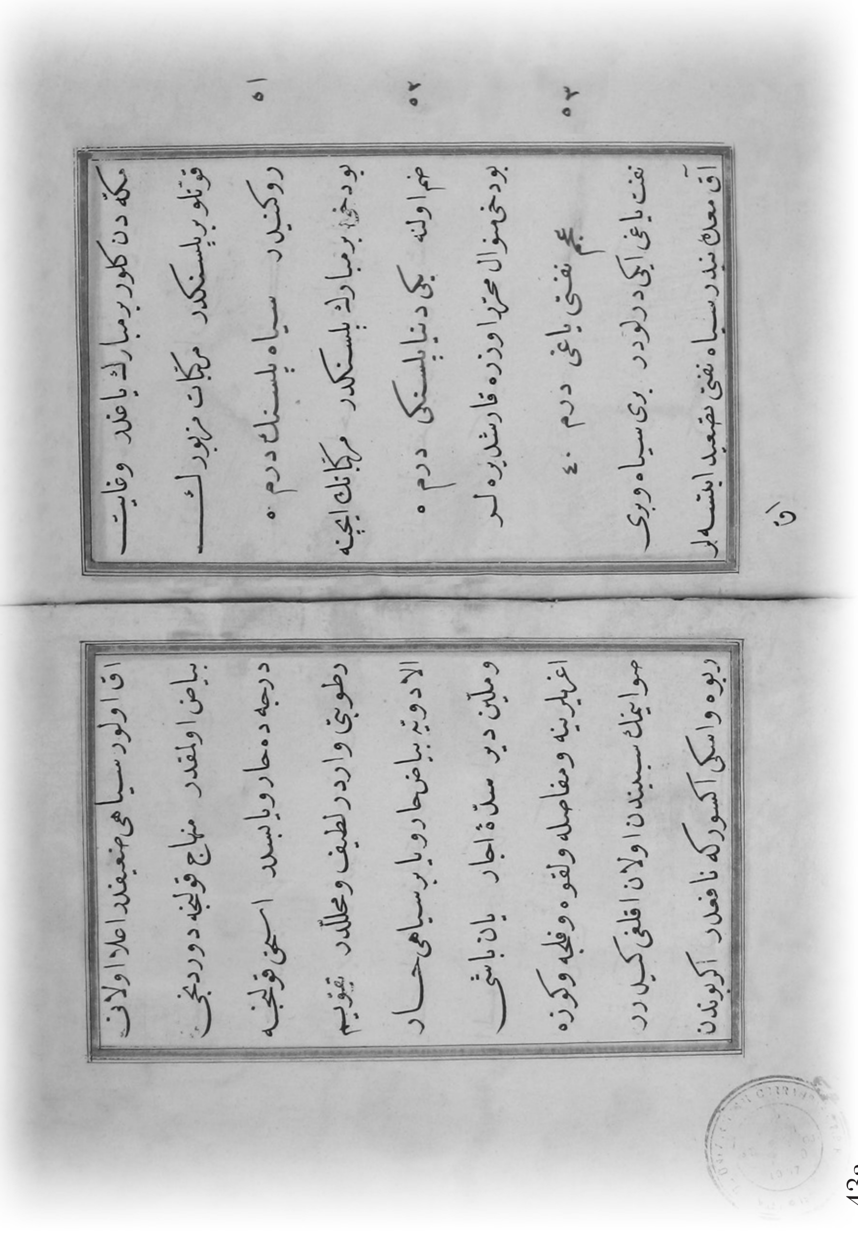
41b

معدنی مومیا قیمتلو وحرمتلودر وازبولنور
داراجرد دیرلر عجم ایلنده شبانکادونام
طاغده برمغاره یوقاروسندن طملرالتنه
آلتون مشربه قورلر ایچنه اقاردیرلر
منجمد اولمسون دیو آلتون مشربه قورلر
تاکه مشربه طولوب آخر بیره دوکه لر
انده منجمد اولور بعض طاغلرده وصولرده
بولنور قفرالیهود دیرلر بونك دخی
عملی مومیایه قریبدر بونك صنعتی
اون

42a

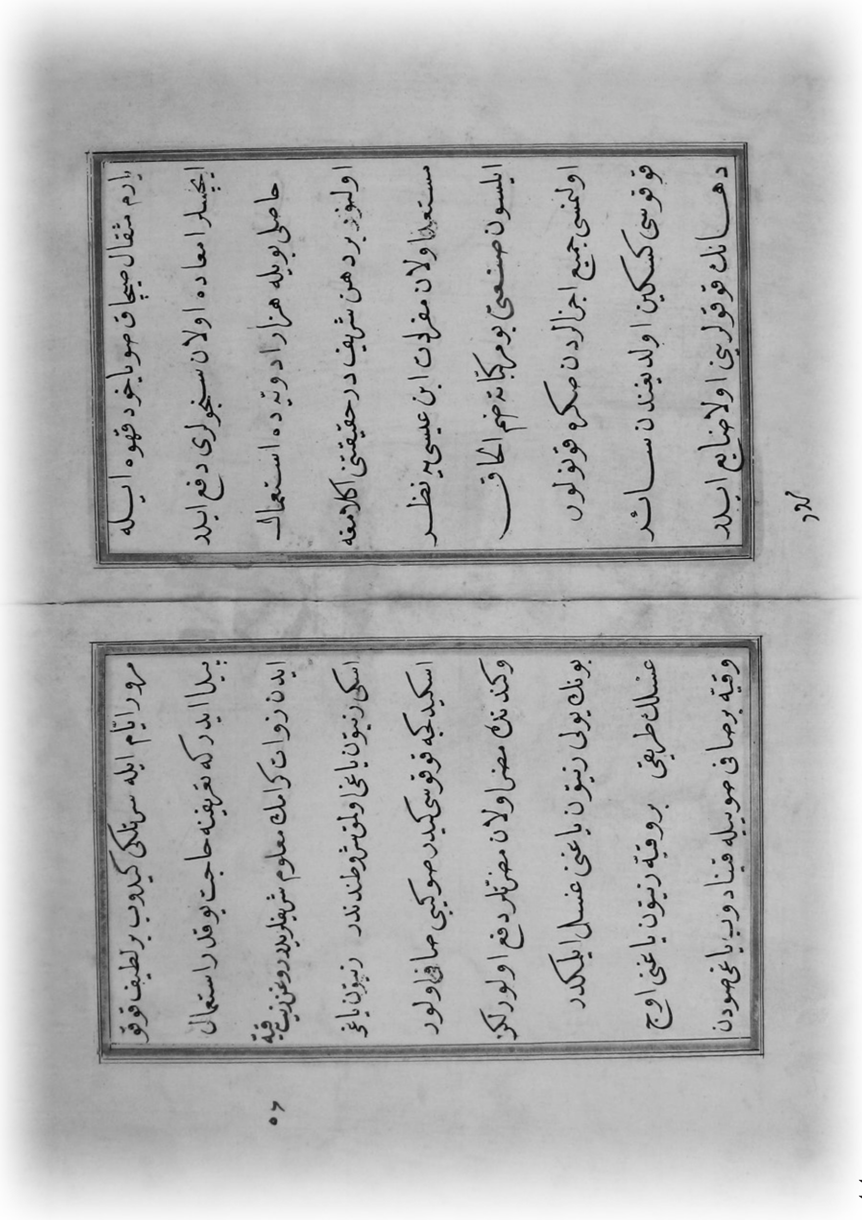
اون درم مومیای معدنیی سحق ایدوب
صیجاق ایکن بومرکبه قارشدیروب
استعمال اولنور خواص کثیره سی
اقرابادین صاحبلری چوق تحریر ایلمشلردر
بونك بدلی قفرالیهود زفتی قارشدیرسه
برنجی قدری کفایت ایدر
٤٩ کافور مسحوق درم ٥
صنعتی مسحوق کافوری صیجاق ایکن سائر
٥٠ کبی اوزرینه اکه لر کعبه بلسنکی درم ٥

42b

43a

43b

44a

44b

45a

45b

46a

46b

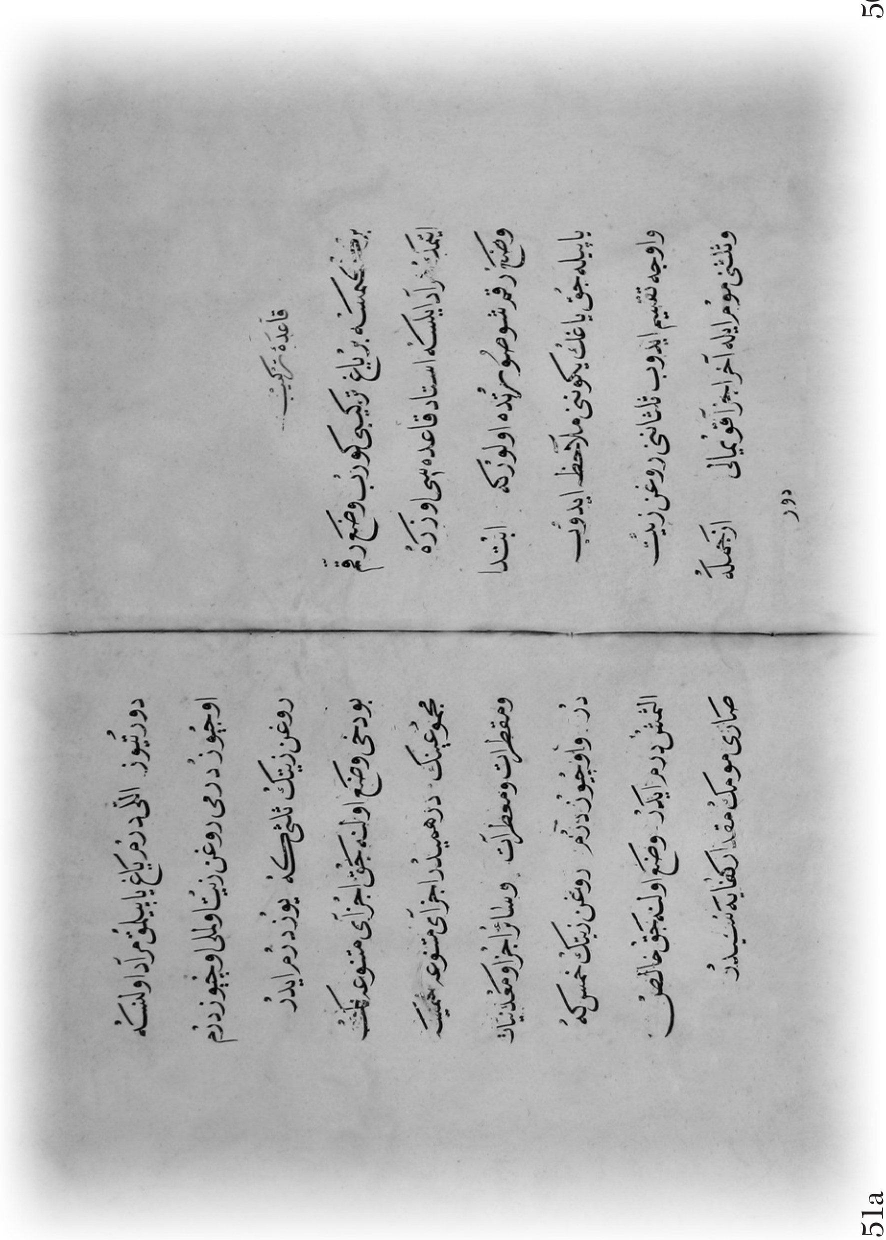

47a

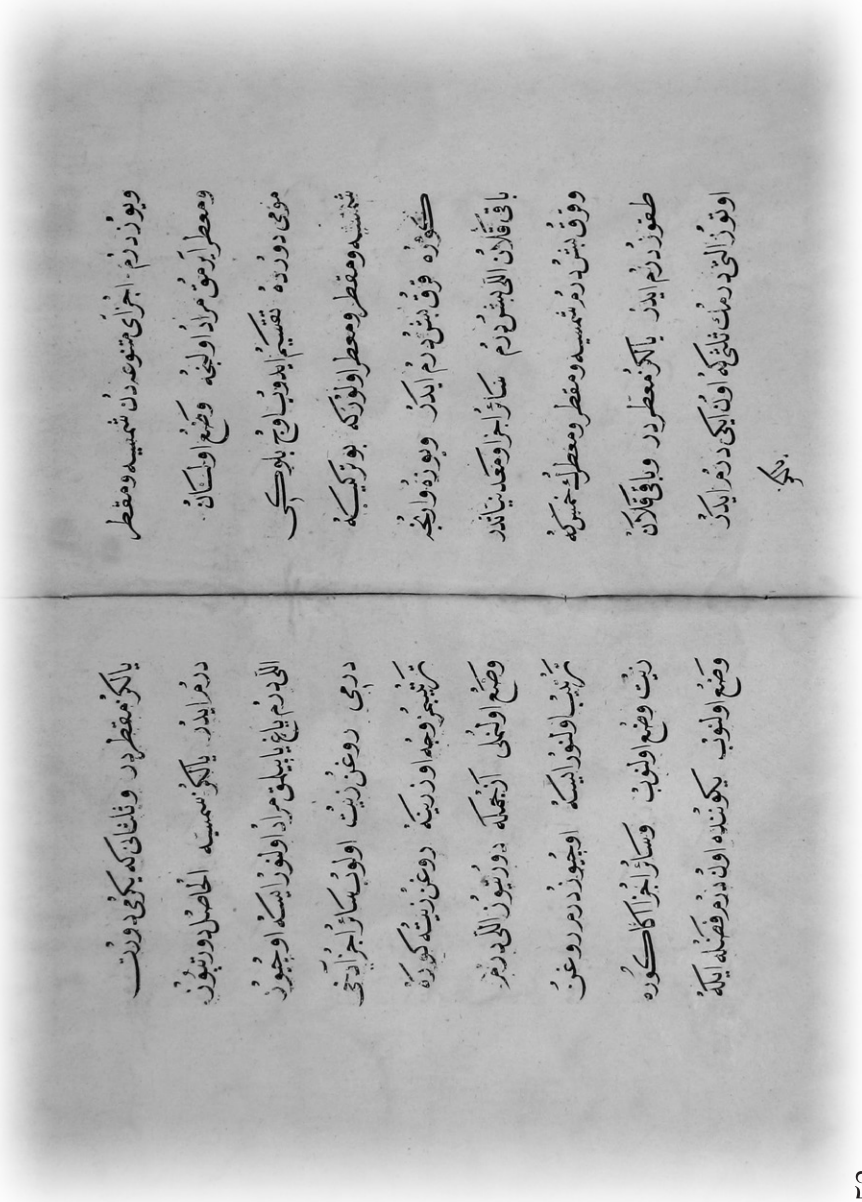
47b

48a

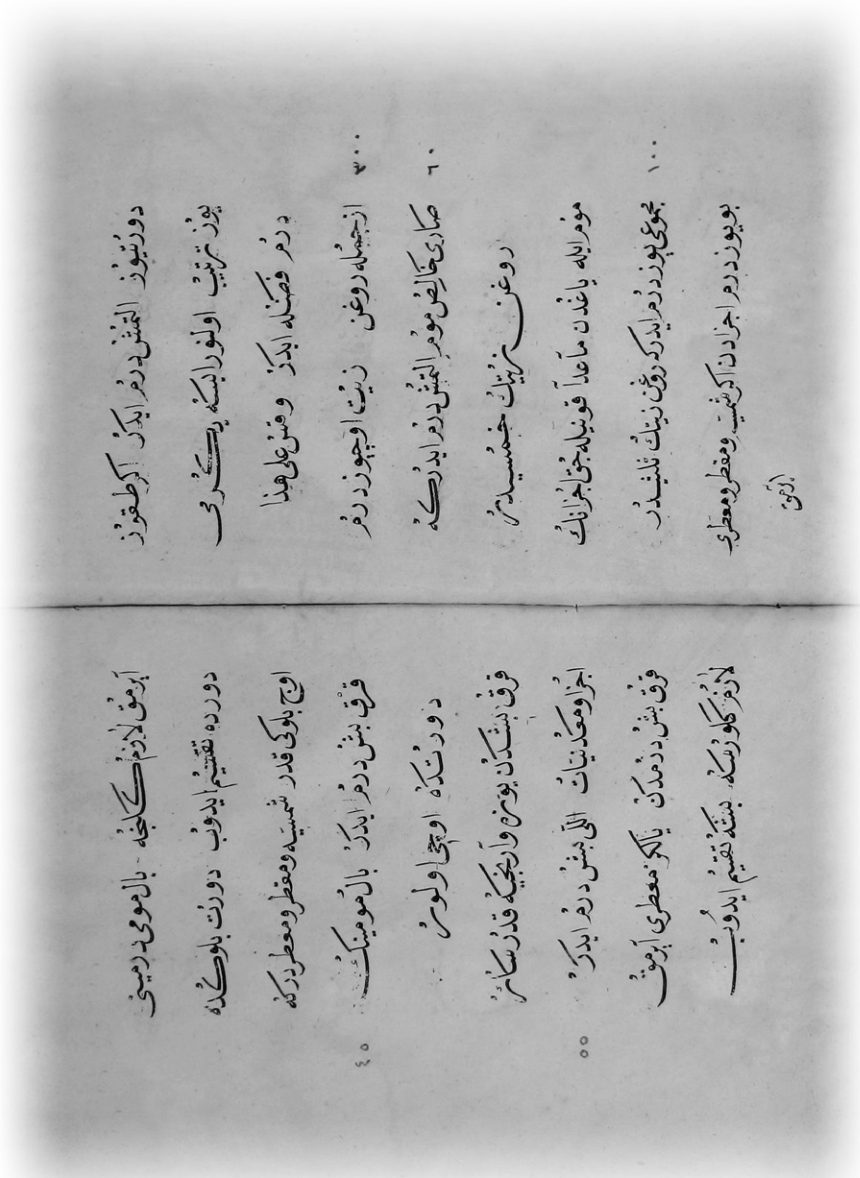

50b
قاعدهٔ ترکیب
بر [..]کمسه بر یاغ ترکیبی کوروب وضع رقم
ایتمز[..] مراد ایلسه استاد قاعده‌سی اوزره
وضع رقم شو صورتده اولور که ابتدا
یاپیله جق یاغک یکوننی ملاحظه ایدوب
واوجه تقسیم ایدوب ثلثاننی روغن زیت
وثلثنی موم ایله آخر اجزا قویمالی ازجمله
دور
51a
دورت یوز اللی درهم یاغ یاپیلمق مراد اولنسه
اوچ یوز درهمی روغن زیت اولملی اوچ یوز درهم
روغن زیتک ثلثی که یوز درهم ایدر
بودخی وضع اولنه جق اجزای متنوعه نک
مجموعینک درهمیدر اجزای متنوعه خمیسه
ومقطرات ومعطرات وسائر اجزا ومعدنیات
در واوچ یوز درهم روغن زیتک خمس که
آلتمش درهم ایدر وضع اولنه جق خالص
صاری مومک مقدار کفایه‌سیدر

51b

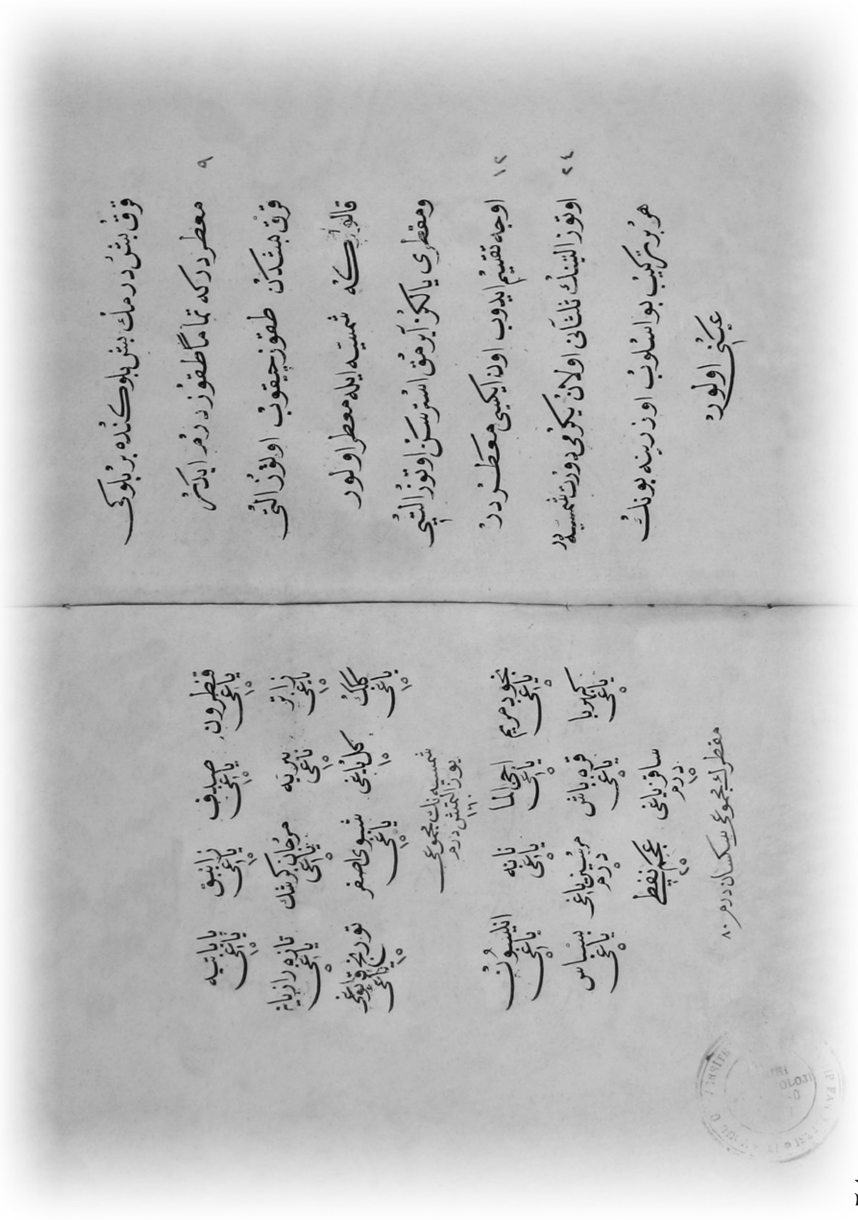
52a

52b

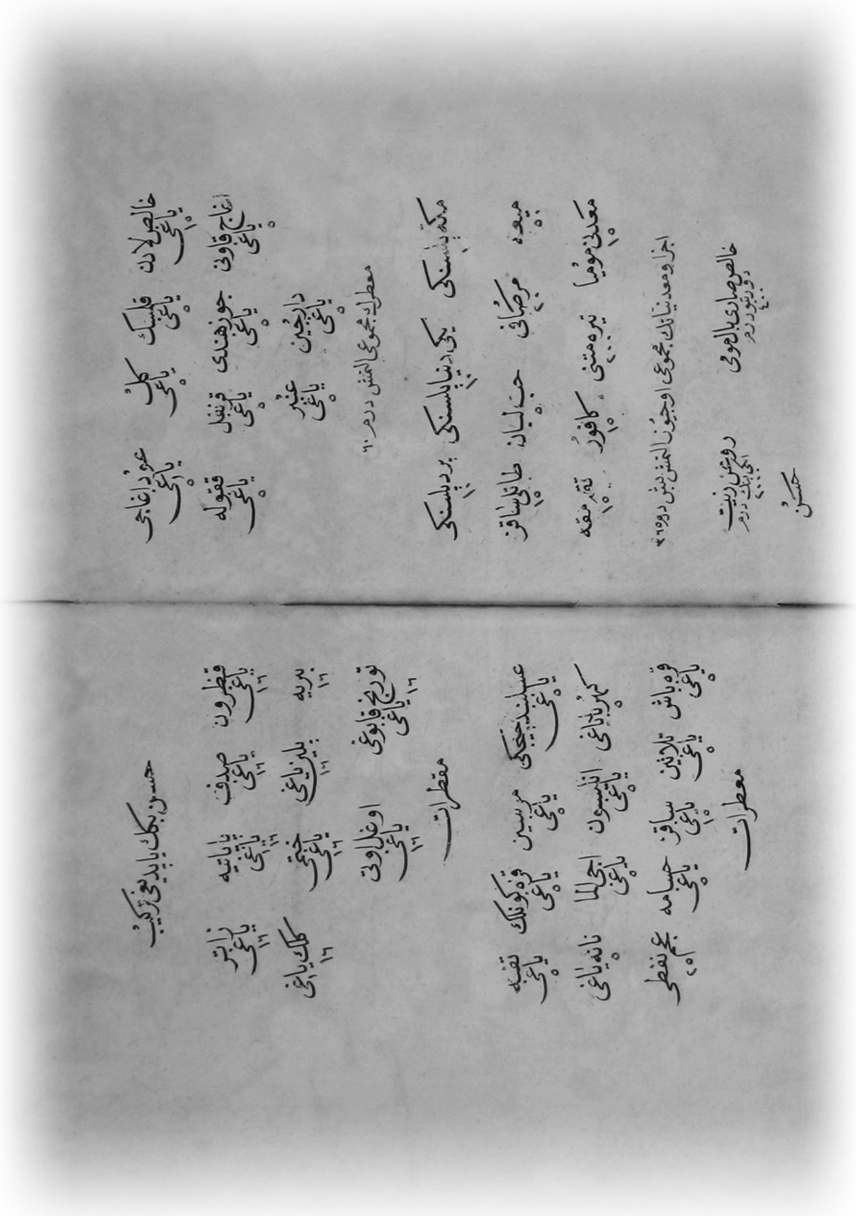
53a

53b

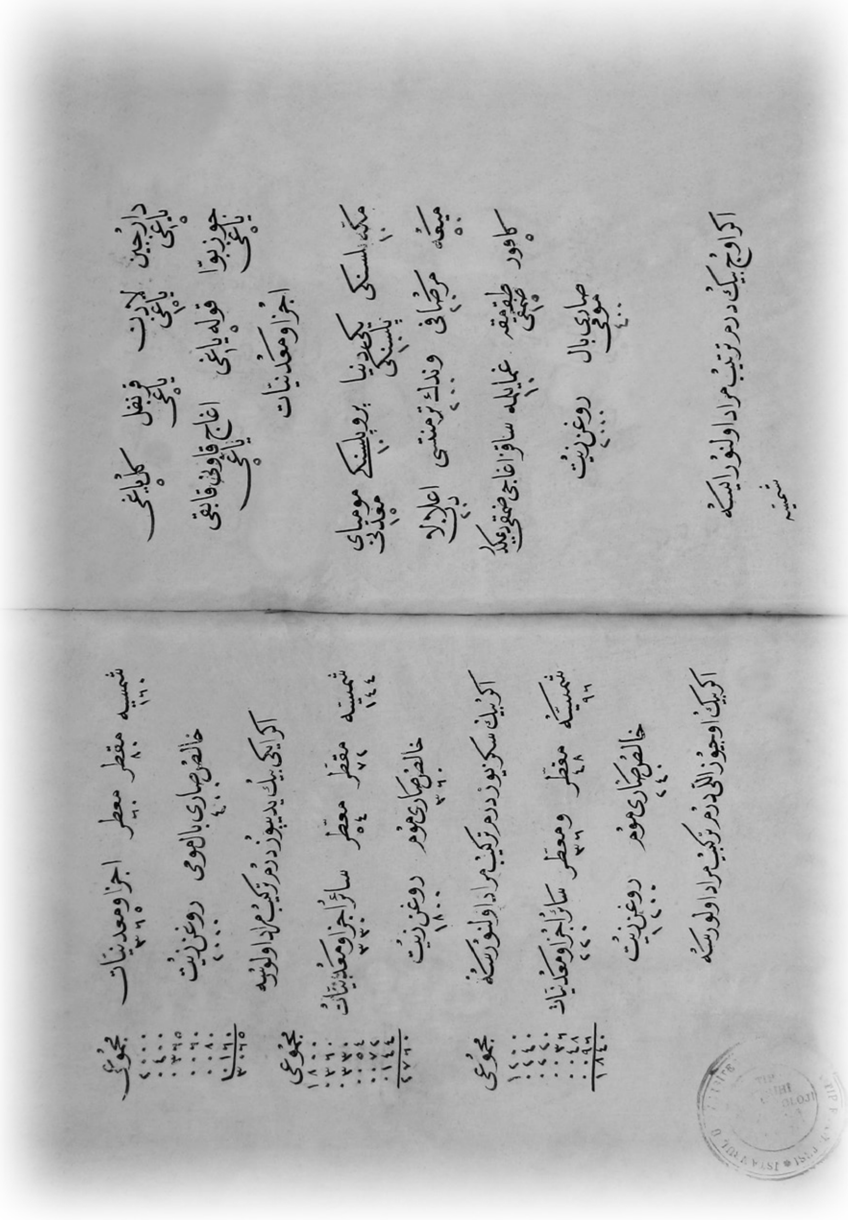
54a

54b

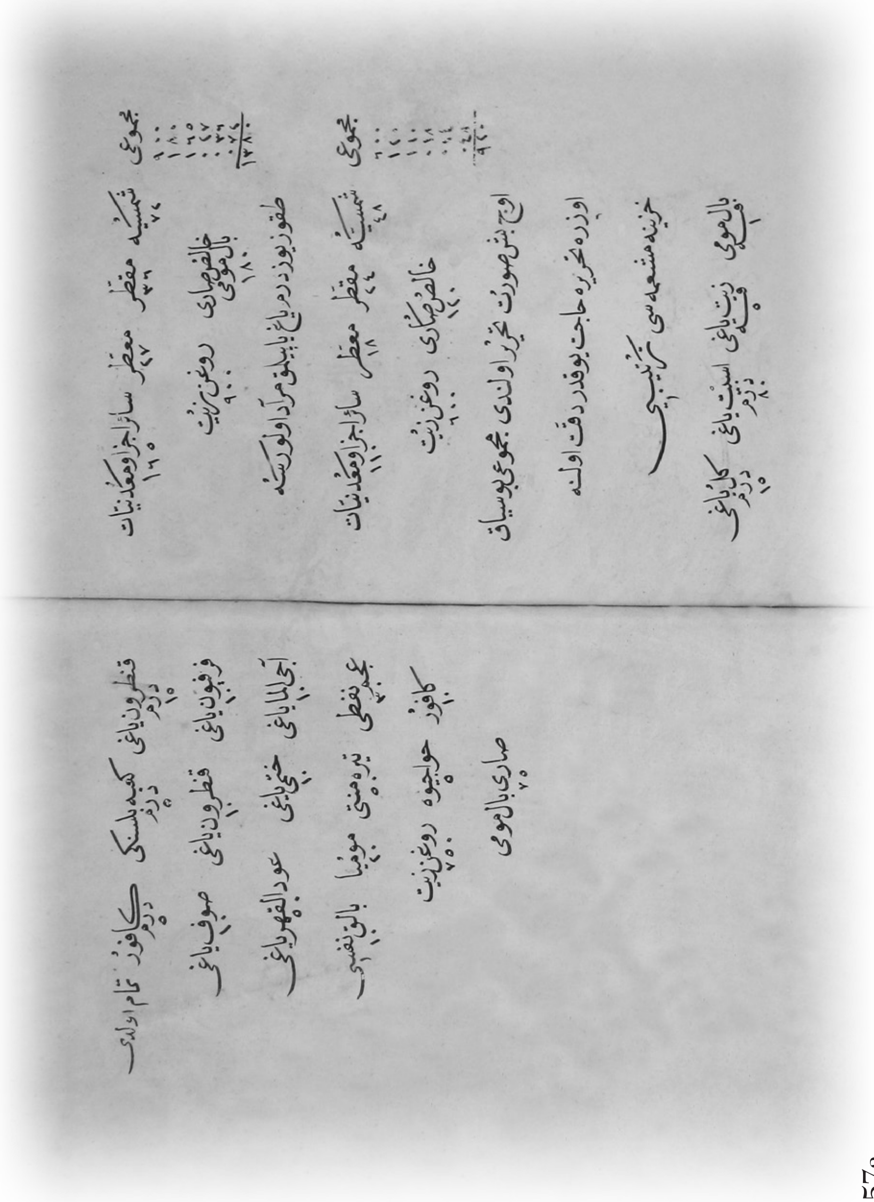
55a

55b

56a

56b

مجموعی شمسیه مقطر معطر سائر اجزا ومعدنیات
٧٢ ٣٦ ٢٧ ١٦٥

٩٠٠
١٨٠
١٦٥
٠٢٧
٠٣٦
٠٧٢
١٣٨٠

خالص صاری بال مومی ١٨٠ روغن زیت ٩٠٠

طقوز یوز درم یاغ یاپیلمق مراد اولورسه

مجموعی شمسیه مقطر معطر سائر اجزا ومعدنیات
٤٨ ٢٤ ١٨ ١١٠

٦٠٠
١٢٠
١١٠
٠١٨
٠٢٤
٠٤٨
٩٢٠

خالص صاری ١٢٠ روغن زیت ٦٠٠

اوچ بش صورت تحریر اولندی مجموعی بو سیاق

اوزره تحریره حاجت یوقدر دقت اولنه

خزینه مشعه سی ترتیبی

بال مومی وقیه ١ زیت یاغی وقیه ٥ اسبت یاغی درم ٨٠ گل یاغی درم ١٥

قنطرون یاغی درم ١٥ کهبه بلسنکی درم ٣ کافور درم ٥ تمام اولدی

فرفیون یاغی ١٠ قنطرون یاغی ١٠ صوف یاغی ٦

آجی الما یاغی ١٠ ختمی یاغی ٦ عود القهر یاغی

عجم نفطی ٣ تیره منتی ٣ مومیا بالق نفسی ١٠

کافور ١٠ حواجیوه ٥ روغن زیت ٧٥٠

صاری بال مومی ٧٥

57a